

Universitat Oberta de Catalunya

OIKONOMICS

Revista d'economia, empresa i societat

Núm. 25, novembre 2025

**Dossier: «Ruralitats en transició»
coordinat per Soledad Morales Pérez**

OIKONOMICS

Revista d'economia, empresa i societat

Qui som

Director

Joan Miquel Gomis

Consell de Redacció

Eduard J. Álvarez-Palau

August Corrons

Irene Esteban

Àngels Fitó

Joan Manzanares

Mª Jesús Martínez

Albert Puig

Silvia Rodríguez

Edició

Estudis d'Economia i Empresa de la UOC

Suport a la publicació acadèmica

Walewska Duran, Gestora Editorial

Mariló Martín, Coordinadora de Publicació Acadèmica

Vicegerència de Recerca i Transferència. Universitat Oberta de Catalunya

Espanya. E-mail: publicacions@uoc.edu

Producció editorial

TU POTS. Pla de l'Estany, 45. 08192 St. Quirze del Vallès. Espanya

OIKONOMICS

Revista d'economia, empresa i societat

ÍNDEX

Núm. 25, novembre 2025

Ruralitats en transició. Imaginaris, polítiques i pràctiques per a la justícia espacial.....	4
<i>Soledad Morales Pérez</i>	
Governance, policy instruments and future directions	9
<i>Enrique Nieto</i>	
<i>Sophie Nedlin</i>	
Reagraritzar-nos: notes sobre l'Agenda Rural de Catalunya entorn el sistema agroalimentari.....	17
<i>Marc González-Puente</i>	
<i>Eduard Trepas Deltell</i>	
La ruralitat mediada i el relat pel canvi.....	25
<i>Enric Castelló</i>	
Ruralitats en xarxa: el potencial transformador de l'economia social i solidària.....	33
<i>Ricard Espelt</i>	
Entre pantalles i natura: treball digital, benestar i ruralitat	41
<i>Mar Alsina Folch</i>	
Més enllà de la mirada urbana: l'accés a l'habitatge com a clau per a la revitalització rural	48
<i>Soledad Morales Pérez</i>	
<i>Josep Lladós Masllorens</i>	
En relació amb la terra. Tres generacions de pagesia catalana a la Catalunya Central	57
<i>Natàlia Cantó-Milà</i>	
Pot la tecnologia millorar l'accés als serveis sanitaris en zones rurals?	66
<i>Eduard J. Àlvarez-Palau</i>	
<i>Cristian Castillo</i>	
<i>Oriol Yuguero Torres</i>	
Emprendre amb sentit: benestar financer i desafiaments estructurals de l'emprenedoria femenina rural	76
<i>Silvia Rodríguez-Donaire</i>	
<i>Laura Lamolla</i>	
<i>Athina Sismanidou</i>	
<i>Pere Suau-Sánchez</i>	

Dossier: «Ruralitats en transició» coordinat per Soledad Morales Pérez

EDITORIAL

Ruralitats en transició. Imaginaris, polítiques i pràctiques per a la justícia espacial

Soledad Morales Pérez

Catedràtica UOC. Coordinadora Acadèmica de la Xarxa UOC Rural. Directora del màster en Turisme Sostenible i TIC

La distinció entre l'urbà i el rural és, probablement, una de les dicotomies més arrelades i persistents de la geografia. Aquestes categories, com recorda Woods (2010), no només descriuen realitats físiques, sinó que simbolitzen valors, emocions i formes de vida, representades, en aquest cas, de forma oposada. Afortunadament, els estudis sobre la ruralitat han evolucionat en les darreres dècades vers enfocaments més crítics i culturals, que entenen la ruralitat no tant com un espai fix sinó com una construcció social dinàmica i en constant transformació. El concepte de ruralitat és, de fet, complex i ambivalent. La ruralitat s'articula a través de discursos –acadèmics, mediàtics, polítics o comunitaris– que la produeixen, la reproduïxen i la disputen constantment (Cloke *et al.*, 2006). Tant és així que el rural ja no pot entendre's només com un territori físic, sinó també com una categoria de pensament: un conjunt d'idees i representacions que reflecteixen com imaginem, vivim i valorem les ruralitats (Mormont, 1990).

Però les mirades urbanocèntriques –és a dir, aquelles definides per la tendència a considerar l'urbà com la norma o la mesura de totes les coses– que continuen dominant tant en l'àmbit acadèmic com en les polítiques públiques persisteixen en nodrir aquesta dicotomia i els imaginaris sobre les ruralitats sovint distorsionats. D'una banda, s'ha tendit a definir el món rural com un espai endarrerit, immòbil o poc receptiu al canvi; de l'altra, com un lloc idíl·lic, natural o saludable, una visió, aquesta darrera, intensificada arran de la pandèmia de la COVID-19, quan la ruralitat va tornar a aparèixer en el discurs públic com a espai de refugi i de salut (Santaballa i Moralli, 2025). Però el que és més, la societat urbanocèntrica fa que la importància dels assumptes rurals passi fàcilment desapercebuda o sigui considerada secundària, el que reforça desigualtats ja existents i contribueix a ampliar les bretxes digitals, econòmiques, socials i culturals, tot alimentant les geografies del descontentament (Rodríguez-Pose *et al.*, 2024) i la injustícia social i també espacial (Nordberg, 2020).

En els darrers anys, però, estem assistint a un gir institucional que confronta aquesta realitat i ha permès obrir un espai fèrtil per posar en valor les ruralitats contemporànies, tant en la política pública com en el debat social. El marc europeu del *A Long-Term Vision for EU's rural areas*, l'agenda 2040 del *Rural Pact Europeu*, l'espanyol de l'*Estrategia Nacional frente al reto demográfico* i el *Plan de medidas de 2021* del MITECO¹ o el català amb l'*Agenda Rural de Catalunya*, són clars exemples i valedors d'aquesta mirada. És també en aquests moments en els que prencem el debat acadèmic i activista sota el paraigua del concepte de Noves ruralitats, un terme no sempre ben entès. Aquests espais mostren la urgència existent de repensar la posició del món rural en els debats contemporanis donat que les ruralitats són avui un mirall en què es reflecteixen bona part dels reptes globals del nostre temps i les seves contrarietats i geometries de poder. En un context de transicions múltiples –ecològica, digital, social i cultural–, les ruralitats emergeixen com a espais de coneixement (ancestral, en alguns casos) on s'experimenten noves formes de produir, habitar i relacionar-se amb el territori. Lluny de ser espais estàtics o ancorats en el passat, les ruralitats són

1. Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico

territoris vius, travessats per tensions i processos constants de negociació, però també dotats d'una clara capacitat d'agència. Les narratives que durant dècades han situat el rural com una absència o com un «altre» espai, són poc útils per comprendre la seva complexitat contemporània i la contribució que pot fer al bé comú. Avui, parlar de ruralitats –intencionadament en plural– és reconèixer la diversitat de realitats, d'agents i de formes d'habitar que conformen el teixit territorial, i fer valdre la seva capacitat per oferir respostes pròpies, sostenibles i arrelades als reptes globals. Des d'aquesta perspectiva, aquest número d'*Oikonomics* proposa una mirada d'assertivitat espacial, i reconeix les ruralitats com a espais físics existint en un espai interconnectat de fronteres líquides, però també com a escenaris de disputa cultural, política i epistemològica que, a més, poden apropar-nos a un coneixement necessari per construir futurs més equitatius i justos.

Aquest número d'*Oikonomics* també té la intenció de convidar a repensar el paper del coneixement, de la universitat i de les polítiques públiques en la construcció d'aquests futurs. Com no pot ser d'una altra manera, neix i se sustenta en la *Xarxa UOC Rural* i en les dinàmiques de col·laboració i de creació de coneixement que s'hi desenvolupen al voltant del seu ecosistema de relacions. La Xarxa UOC Rural, creada fa tres anys en el si de la nostra universitat, és un espai obert i facilitador que impulsa la cooperació entre la comunitat universitària i els territoris rurals, amb l'objectiu de generar i transferir coneixement, formació i experiències orientades a donar resposta als reptes que travessen les ruralitats contemporànies i a promoure transformacions amb la intenció que siguin positives i sostenibles. La seva governança participativa i d'escolta activa ha permès articular dinàmiques de treball transversals i multidisciplinàries entre la comunitat de recerca de la UOC, tot afavorint la inclusió de veus diverses i reforçant enfocaments integradors, valors centrals de la UOC i d'aquesta publicació. Aquesta estructura flexible i col·laborativa està facilitant el desenvolupament de projectes de recerca compartits amb el territori que enforteixen el paper de la universitat i de nosaltres, comunitat educativa i investigadora, com a agents actius en la transformació dels territoris i en la generació de coneixement útil amb capacitat d'impacte social.

Aquest número especial vol contribuir a visibilitzar i a projectar aquesta tasca col·lectiva, posant en valor la recerca, les aliances i les iniciatives que la UOC i la seva comunitat estan impulsant per acompanyar les ruralitats contemporànies. Ho fa des del reconeixement que els territoris rurals són actors clau en les transformacions socials, digitals i ecològiques del nostre temps, i que la universitat té un paper essencial a l'hora de generar coneixement útil i compromès amb l'equitat social, la inclusió i la justícia espacial. Des d'aquest enfocament crític i transformador, la recerca es concep com un bé comú i la universitat com una institució amb una responsabilitat social ampliada. Aquesta visió inspira també la voluntat de contribuir a la capil·larització del *rural proofing* dins la nostra universitat, és a dir, a generar informació, criteris i coneixement que permetin adaptar la formació, la recerca i la transferència universitària a la realitat dels territoris rurals, evitant que la mateixa universitat reproduïxi les desigualtats territorials.

Aquest número d'*Oikonomics* convida a reflexionar sobre aquestes qüestions des d'una pluralitat de mirades disciplinàries i territorials. Els articles que el componen exploren les transformacions, oportunitats i tensions que travessen les ruralitats contemporànies i proposen noves formes d'entendre-les des d'una perspectiva crítica, participativa i situada.

En primer lloc, s'explora el marc narratiu de les polítiques públiques que reivindiquen el dret de les àrees rurals a participar activament en la presa de decisions i a ser escoltades. Aquestes iniciatives representen el gir institucional comentat a l'inici, que ha posat els assumptes rurals en el centre de l'agenda política. Posen, també, en valor les aliances públiques a través de les quals la Xarxa UOC Rural participa activament en la construcció de propostes i en el disseny de polítiques públiques, especialment gràcies a la seva implicació en el Grup de Coordinació de l'European Rural Pact de la Comissió Europea. L'article d'Enrique Nieto i Sophie Nedlin ens convida a mirar vers el marc europeu i la brúixola en què s'ha convertit la *A Long-Term Vision for the EU's Rural Areas* (LTVRA), una iniciativa clau de la Comissió Europea que impulsa accions com ara l'*European Rural Pact*, amb l'objectiu de reforçar la fortalesa, la resiliència, la connectivitat i la prosperitat de les zones rurals d'aquí al 2040. Per la seva banda, Eduard Trepà i Marc González ens apropen a la realitat catalana analitzant l'origen i el disseny de l'*Agenda Rural de Catalunya* i el seu encaix en aquest marc europeu. Els autors aprofundeixen en el Repte 4 de l'Agenda –dedicat al sistema agroalimentari– per mostrar com les iniciatives que se'n deriven han esdevingut eines clau per impulsar la reagrarització de les àrees rurals i la relocalització dels sistemes alimentaris, contribuint així a reforçar la sobirania alimentària i la vitalitat del territori.

A continuació, proposem la lectura de tres articles que ens apropen a tres dimensions que poden i estan transformant en positiu les ruralitats contemporànies amb una mirada crítica, constructiva i propositiva. Unes dimensions que són també interpretables com a propostes nascudes des de la ruralitat per afrontar les transicions ecològiques i digitals actuals. Enric Castelló, amb el seu article, ofereix una reflexió sobre les interseccions entre els imaginaris socioculturals,

el desenvolupament econòmic i la construcció de les ruralitats. L'autor analitza com la mediatització del rural tendeix a reproduir una visió extractivista –centrada en el camp com a espai productor– i proposa desenvolupar nous relats que incorporin valors regeneratius i posthumanistes. Des d'aquesta mirada, la cultura i la comunicació esdevenen espais clau per imaginar una ruralitat resilient, afirmativa i capaç d'afrontar els reptes ecològics i socials contemporanis.

En el seu article, Ricard Espelt explora el paper transformador de l'economia social i solidària (ESS) en les ruralitats catalanes, destacant-ne la capacitat per generar cohesió, sostenibilitat i governança col·laborativa. A través d'experiències com ara la Xarxa d'Ateneus Cooperatius o La Traça Cultural, l'autor presenta l'ESS com un ecosistema clau per impulsar futurs rurals més justos i sostenibles.

Mar Alzina analitza com la digitalització, la flexibilitat laboral i el teletreball estan transformant les formes de vida i de treball en els territoris rurals. A partir d'un estudi qualitatiu amb professionals digitals que treballen des de municipis rurals, l'autora examina els beneficis i reptes d'aquesta experiència i com pot contribuir a dinamitzar els territoris. Els resultats mostren una visió positiva del teletreball rural, vinculat a la recerca de benestar, qualitat de vida i sostenibilitat.

I finalment, proposem la lectura dels següents quatre articles, exemple de tantes altres línies de recerca desenvolupades i finançades des de la Xarxa UOC Rural. Tots quatre aborden anàlisis i dissenyen propostes per comprendre i actuar sobre reptes fonamentals de les ruralitats contemporànies. Soledad Morales i Josep Lladós analitzen l'accés a l'habitatge rural com una urgència social sovint invisibilitzada per les mirades urbanocèntriques. A partir d'un estudi comparatiu en quatre municipis afectats pel despoblament, combinen dades estadístiques i entrevistes per descriure un mercat tensionat per la manca d'oferta de lloguer, la fragmentació de la propietat i la pressió turística. L'article proposa mesures de rehabilitació, mediació i innovació residencial per garantir el dret a viure –o tornar a viure– a les àrees rurals.

Natàlia Cantó analitza les formes d'habitar, treballar i relacionar-se amb la terra de tres generacions de famílies pageses a la Catalunya Central. A partir d'històries de vida, identifica processos de tecnificació, retorns a la producció de proximitat i estratègies híbrides que combinen agricultura i serveis per sostenir l'economia familiar. L'article revela com les transformacions del sector redefeixen oficis, identitats i maneres de viure al món rural contemporani.

Eduard Álvarez, Cristian Castillo i Oriol Yuguero analitzen la bretxa entre la universalitat del dret a l'atenció sanitària i l'accés efectiu en zones rurals. A partir de dotze iniciatives tecnològiques, els autors proposen eines per millorar la provisió de serveis i obren el debat sobre com garantir una cobertura equitativa sense augmentar costos ni impactes ambientals, reflexionant també sobre les seves implicacions econòmiques i polítiques.

Sílvia Rodríguez-Donaire, Laura Lamolla, Athina Sismanidou i Pere Suau-Sánchez analitzen l'emprenedoria femenina rural com a motor de desenvolupament sostenible i de cohesió territorial. L'article explora la relació entre benestar econòmic, alfabetització financera i presa de decisions, tot identificant barreres, oportunitats i propostes per impulsar polítiques i formacions adaptades al territori.

En definitiva, el número que presentem aborda la realitat de les ruralitats contemporànies des d'una mirada crítica, situada i plural. Pretén convertir-se en una plataforma per difondre com la comunitat UOC, a través de la seva Xarxa UOC Rural i de les seves col·laboracions, contribueix a donar resposta als reptes actuals de les àrees rurals i a reforçar les seves capacitats transformadores. En un context de canvis accelerats, les institucions del coneixement estan cridades a revisar tant els continguts com les formes de producció i difusió del saber, posant-los al servei de processos col·lectius de transició que siguin justos, inclusivament i situats. Amb aquesta vocació, aquest número d'*Oikonomics* vol ser un espai de trobada i de reflexió col·lectiva sobre el paper de la universitat en les transicions rurals contemporànies, reforçant el compromís de la UOC amb el territori i amb la construcció d'un futur més just, sostenible i equitatiu.

Referències bibliogràfiques

- CLOKE, Paul; MARSDEN, Terry; MOONEY, Patrick (2006). *The handbook of rural studies*. SAGE Publications Ltd. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781848608016>
- MORMONT, Marc (1990). «Who is rural? Or how to be rural: Towards a sociology of the rural». A: T. Marsden i S. Whatmore (eds.). *Rural restructuring: Global processes and their responses*, pàg. 21-44. Londres: David Fulton Publishers [en línia]. Disponible a: https://www.academia.edu/2386649/Who_is_rural_or_how_to_be_rural_towards_a_sociology_of_the_rural
- NORDBERG, Kenneth (2020). «Spatial justice and local capability in rural areas». *Journal of Rural Studies*, vol. 78, pàg. 47-58. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.06.008>

- RODRÍGUEZ-POSE, Andrés; DIJKSTRA, Lewis; POELMAN, Hugo (2024). «The Geography of EU Discontent and the Regional Development Trap». *Economic Geography*, vol. 100, núm. 3, pàg. 213-245. DOI: <https://doi.org/10.1080/00130095.2024.2337657>
- SANTABALLA, Leticia; MORALLI, Melissa (2025). «Territorios de (bien)venida: encuentros entre bienestar social e iniciativas de acogida de personas migrantes en el sur de Europa». *AGER: Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural (Journal of Depopulation and Rural Development Studies)*, núm. 41, pàg. 7-38. DOI: <https://doi.org/10.4422/ager.2025.01>
- WOODS, Michael (2010). *Rural*. Taylor & Francis Group [en línia]. Disponible a: <http://ebookcentral.proquest.com/lib/bibli-ouocsp-ebooks/detail.action?docID=958794>

Citació recomanada: MORALES PÉREZ, Soledad. «Ruralitats en transició. Imaginaris, polítiques i pràctiques per a la justícia espacial». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2025, núm. 25. ISSN 2339-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n25.2510>

Soledad Morales Pérez

smoralespe@uoc.edu_

Estudis d'Economia i Empresa (UOC). Coordinadora Acadèmica de la Xarxa UOC Rural

Catedràtica de la UOC i dels Estudis d'Economia i Empresa de la mateixa universitat, IP i coordinadora acadèmica de la Xarxa UOC Rural, i directora del màster universitari en Turisme Sostenible i TIC. Com a investigadora principal de la Xarxa UOC Rural, defineix l'estratègia de coneixement de la Xarxa, la seva vinculació amb l'ecosistema de recerca i docència de la UOC relacionat amb els reptes de les ruralitats contemporànies, i lidera dos projectes competitius en curs i dos més en el marc de l'I+D+i. Forma part del Coordination Group del Rural Pact de la Comissió Europea, i procura ser una veu activa en espais acadèmics i socials que promouen una mirada crítica i innovadora sobre el món rural i el coneixement. En paral·lel, desenvolupa la seva recerca al grup NOUTUR (SGR 2023), des del qual ha aconseguit finançament competitiu com a IP de projectes nacionals (ECCOLTUR, EPTUR) i europeus (IDEATE), així com nombrosos contractes de transferència. Aquest treball li ha permès obrir noves línies d'estudi sobre l'impacte de les TIC en el turisme i el potencial de l'economia col·laborativa en la configuració de noves geografies socials.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

Dossier: “Ruralities in transition Ruralities in transition” coordinated by Soledad Morales Pérez

THE EU LONG-TERM VISION FOR RURAL AREAS

Governance, policy instruments and future directions

Enrique Nieto

European Rural Pact Support Office (Brussels)

Sophie Nedlin

European Rural Pact Support Office (Brussels)

ABSTRACT In 2021, the European Commission published the long-term vision for the EU's rural areas (LTVRA), a key political initiative outlining a roadmap to help rural areas become stronger, resilient, connected, and prosperous by 2040. It consists of the EU Rural Action Plan, which incorporates specific initiatives such as the European Rural Pact, rural proofing, the EU Rural Observatory, and the EU toolkit on rural funding. Central to advancing this agenda, the Rural Pact Coordination Group issued a Declaration on the Future of Rural Areas, calling for more coherent multi-policy approaches, targeted funding within the EU budget, and enhanced local capacities through simplified access to resources, capacity-building, and community-led development. Further, the European Commission's proposal for the 2028-2034 Multiannual Financial Framework aligns rural priorities with National and Regional Partnership Plans, mandating active engagement of rural stakeholders in their design and execution. This article discusses the importance of turning the rural vision into action across national, regional, and local levels and highlights recommendations from rural stakeholders to influence the future of rural policies in Europe.

KEYWORDS long-term vision for rural areas; European Rural Pact; multi-level governance; Rural Pact Coordination Group; Multiannual Financial Framework

LA VISIÓ A LLARG TERMINI DE LA UE PER A LES ÀREES RURALS

Governança, instruments de política i plans de futur

RESUM El 2021, la Comissió Europea va publicar la visió a llarg termini per a les àrees rurals de la UE (LTVRA per les sigles en anglès de long-term vision for the EU's rural areas), una iniciativa política clau que descriu un full de ruta per a ajudar les regions rurals a ser més fortes, resilients, connectades i pròsperes de cara al 2040. Consta del Pla d'Acció Rural de la UE, que incorpora iniciatives específiques com el Pacte Rural Europeu, informes del mecanisme rural de garantia, l'Observatori Rural de la UE i el kit d'eines de la UE sobre finançament rural. El Grup de Coordinació del Pacte Rural, que és fonamental per a avançar en aquesta agenda, va emetre una Declaració sobre el futur de les àrees rurals en el que sol·licitava enfocaments multipolítics més coherents, finançament específic dins del pressupost de la UE i capacitats locals millorades a través de l'accés simplificat als recursos, la creació de capacitats i el desenvolupament dirigit per la comunitat. Simultàniament, la proposta de la Comissió Europea per al Marc Financer Pluriennal 2028-2034 alinea les prioritats rurals amb els Plans d'Associació Nacionals i Regionals, la qual cosa requereix la participació activa dels actors rurals clau en el seu disseny i execució. Aquest article analitza la importància de convertir la visió rural en acció a escala nacional, regional i local i destaca les recomanacions dels actors rurals clau per a influir en el futur de les polítiques rurals a Europa.

PARAULES CLAU visió a llarg termini per a àrees rurals; Pacte Rural Europeu; governança multinivell; Grup de Coordinació de Pactes Rurals; Marc Financer Pluriennal

Introduction

Launched in 2021, the long-term vision for the EU's rural areas (LTVRA) (European Commission, 2021) establishes a strategic framework to make rural areas stronger, connected, resilient and prosperous by 2040. Covering most of the EU's territory and a quarter of its population, rural areas face challenges such as demographic decline, service gaps and economic disparities. Developed through extensive consultations, the LTVRA promotes place-based, multi-level governance and focuses on four pillars: stronger communities, better connectivity, environmental and social resilience, and economic diversification and development.

Its implementation is driven by support for rural areas through EU policies and the EU Rural Action Plan, which includes the European Rural Pact, rural proofing, the EU Rural Observatory, and the Toolkit on EU funds for rural areas. These aim to incorporate rural needs into policymaking, strengthen cooperation, improve data availability and enhance access to financial resources.

The European Rural Pact, with over 3,500 members as of 2025, connects stakeholders across all levels of governance to amplify rural voices, facilitate networking, and encourage voluntary commitments towards the shared vision. Between 2021 and 2024, funding from the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and cohesion policy European Regional Development Fund (ERDF), European Social Fund+ (ESF+), and European Maritime, Fisheries and Aquaculture Fund (EMFAF) has supported infrastructure, economic diversification, and essential services. Nonetheless, demographic pressures, youth outmigration, and limited access to services continue to persist.

In their *Declaration on the Future of Rural Areas* (Rural Pact Coordination Group, 2024), the Rural Pact Coordination Group (RPCG), the steering body of the Rural Pact comprising 30 European members, urges greater investment in local capacities, infrastructure, essential services, and innovation. Recommendations include allocating a fixed portion of the EU budget to rural development, boosting community-led initiatives such as LEADER and Smart Villages, streamlining access to funding, and increasing transparency through territorial tagging of EU funds.

The European Commission's proposal for the 2028-2034 Multiannual Financial Framework (European Commission, 2025c) integrates rural priorities into National and Regional Partnership Plans, which shall involve rural actors and address territorial needs. The plans aim to promote cooperation between the EU, national, regional, and local levels, strengthen territorial services, and improve the attractiveness and living standards of rural areas. Negotiations between EU institutions will determine final provisions, making active engagement from rural stakeholders essential to ensure that the upcoming budget framework supports a sustainable, inclusive, and competitive future for rural Europe.

1. The long-term vision for rural areas: a roadmap for 2040

The European Union (EU) has long recognized the importance of rural areas, which constitute over 75% of its territory and are home to nearly 25% of its population (European Commission, 2025a). However, these areas face ongoing challenges, including demographic decline, limited access to services and economic disparities. In response, the European Commission introduced the long-term vision for the EU's rural areas (LTVRA) (European Commission, 2021) as an ambitious political framework to support rural communities. Developed through extensive public consultations, expert analyses, and targeted workshops in 2021, the rural vision reflects the voices of various rural stakeholders, including local authorities, civil society organizations, businesses and citizens. The rural vision acknowledges the diversity of rural territories and the need for place-based policies. It acts as a framework for EU, national, and regional rural development strategies to foster more coordinated governance. The LTVRA is founded on four key pillars:

1. Stronger rural areas: enhancing access to services, fostering rural well-being, rural innovation and strengthening local governance to empower communities.

2. Connected rural areas: improving digital and physical connectivity, ensuring better access to broadband and transport infrastructure.
3. Resilient rural areas: promoting environmental sustainability, climate resilience, and the circular economy, as well as social resilience, diversity and equity to mitigate risks and adapt to changes.
4. Prosperous rural areas: encouraging sustainable production, economic diversification, supporting local businesses and entrepreneurship.

To support these pillars, the EU introduced the EU Rural Action Plan, which operationalizes the rural vision by proposing concrete initiatives for implementation by the European Commission. These actions comprise nine flagship initiatives and 15 supporting measures aimed at achieving this vision and its 10 shared goals. Additionally, the plan incorporates six cross-cutting actions to address issues across various themes and sectors within the rural vision, such as the European Rural Pact, rural proofing, the Toolkit on EU funds for rural areas, improved statistics, and a new EU Rural Observatory to enhance access to rural evidence and data.

- The European Rural Pact fosters multi-level governance, promoting cooperation among institutions, governments, and rural communities. It aims to enhance policy synergies and funding mechanisms affecting rural areas.
- Rural proofing is a tool that requires policymakers at all levels to evaluate the potential impact of new legislation and policies on rural communities, ensuring that rural considerations are integrated into the decision-making process.
- The EU Rural Observatory is a platform that functions as a knowledge hub, providing the latest data and analysis on demographic, economic, social, and environmental trends impacting rural Europe.
- The Toolkit on EU funds for rural areas is a practical resource designed to improve information and access to the European Union's financial instruments, while also sharing best practices that support the financing of rural development.

2. The European Rural Pact: strengthening cooperation for rural development

Launched in 2021, the European Rural Pact provides a framework for cooperation between public authorities, civil society, businesses, academia and citizens at the European, national, regional and local levels. It helps achieve the shared goals of the LTVRA by fostering interaction on rural matters. Its objectives are:

- Amplifying rural voices and bringing them higher on the political agenda;
- Structuring and enabling networking, collaboration, and mutual learning;
- Encouraging and monitoring voluntary commitments to act for the vision.

It creates spaces to listen to the needs of rural actors and influence policy agendas. It also offers access to a collaborative platform and events, such as webinars, policy labs, and conferences. Additionally, it connects members for knowledge sharing, provides updates on key EU rural policy developments, and promotes voluntary actions by stakeholders committed to supporting the rural vision.

3. Translating the rural vision into action at national, regional and local levels

The European Commission's efforts have resulted in significant progress towards creating stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040, as highlighted in its report *The long-term vision for the EU's rural areas: key achievements and ways forward* (European Commission, 2024). Between 2021 and 2024, digital connectivity in Europe has improved, with better broadband infrastructure, although rural areas still trail behind urban regions. Funding from the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and the European Regional Development Fund (ERDF) has supported infrastructure, economic diversification, and essential services. The report also emphasizes the vital role of rural areas in the energy transition. They produce 72% of Europe's renewable energy and hold 78% of untapped potential, reinforcing their importance in sustainability efforts.

Demographic challenges continue to be a concern as rural areas face ageing populations and a decline in young people, especially in employment, education and training. Few people in their twenties reside in mainly rural regions, indicating they leave for study or work. Nearly all age groups up to 50-54 show more males than females, with the largest gap among those aged 20-24 and 25-29. These patterns may reflect gender differences in post-secondary participation and, among working-age adults, the limited employment opportunities for women in rural areas (Eurostat, 2024). To tackle these issues, EU funds have supported initiatives to support young farmers, entrepreneurship and job creation.

While significant progress has been made in implementing the Rural Action Plan to meet the LTVRA goals at the EU level, the success of the Rural Pact ultimately depends on how effectively it is adapted at national and regional levels. Member States and regional authorities play a vital role in tailoring the rural vision to national, regional and local contexts. To support this process, the Rural Pact Support Office has produced two policy briefings: *Making the Rural Pact happen in Member States* (Rural Pact Support Office, 2023) and *Empowering communities to take action for the rural vision* (Rural Pact Support Office, 2024).

The policy briefing *Making the Rural Pact happen in Member States* highlights seven essential ingredients for mobilising stakeholders around the Rural Pact and encouraging joint action towards achieving the objectives of the LTVRA within the specific context of each Member State or region. These ingredients include establishing structures to engage rural communities, designating dedicated government roles for rural issues, offering capacity-building support, developing holistic strategies, implementing effective rural proofing with adequate data systems, ensuring coordinated governance and aligning funding mechanisms to ensure synergies. The briefing also showcases inspiring examples of how these elements are practically applied.

The briefing *Empowering communities to take action for the rural vision* focuses on the critical role of local communities in achieving the objectives of the rural vision. It stresses the importance of local leadership, inclusive organizational structures, and the development of shared visions and action plans tailored to the specific needs of communities. This briefing also details supportive measures that higher authorities should undertake, such as recognizing local leaders as partners in governance, enabling capacity-building initiatives, encouraging coordinated policy measures, and making access to funding easier by reducing bureaucratic barriers.

Together, these briefings emphasize the need for enhanced collaborative and multi-level governance approaches, integrating efforts from local communities to national authorities to realize the EU's rural vision.

4. Ways forward for future rural policies

Challenges persist despite these advancements. Rural areas still face demographic pressures, including ageing populations and youth migration, while gaps in infrastructure and service provision remain significant barriers to development. Moreover, fragmentation in governance across different administrative levels hampers the effective enforcement of rural policies.

To guide discussions, the European Commission outlined nine key questions to stakeholders in its report *The long-term vision for the EU's rural areas: key achievements and ways forward*:

- What are the main challenges caused by depopulation, ongoing transitions and structural changes for which EU interventions provide added value?
- What are the most effective ways to address them specifically, considering the different needs of various rural communities?
- How can financial support for rural areas and communities be enhanced through EU, national and regional funds, with a focus on improving synergies and complementarities between them?
- What is needed to improve financing, quality of delivery and effectiveness through territorial tools such as CLLD/ LEADER?
- How can the monitoring and assessment of resources allocated to rural areas and communities from various EU funds and programmes be improved?
- What is needed to enhance access to support for the final beneficiary through simpler rules, streamlined procedures and improved administrative capabilities?
- What can be done for wider and more efficient implementation of the rural proofing mechanism at the EU, national and regional levels?

- What are the most effective policy tools to ensure institutional, governance and integrated support for rural areas at all levels?
- At the EU level, would converting the rural vision into a strategy add value in terms of meaningful actions on the ground?
- How can the EU further support Member States, regions and local communities in developing national and regional rural strategies and action plans?
- How can the availability of policy-relevant rural statistics and data be enhanced without adding to the administrative burden?

Building on the above questions and existing rural challenges, the Rural Pact has organized a series of participatory Policy Labs to gather the views of its community.

4.1. The Rural Pact Coordination Group issues a Declaration on the future of rural areas

In response to the questions posed by the European Commission and to strengthen rural communities' voices in policy-making, the Rural Pact Coordination Group (RPCG) has issued a *Declaration on the future of rural areas and rural development policy within the European Union*, offering strategic recommendations for upcoming rural policies (Rural Pact Coordination Group, 2024). The RPCG was established by the European Commission (DG Agriculture and DG Regional and Urban Policy) to further develop the Rural Pact and guide its process. It comprises key EU-level organizations and institutions representing the stakeholders of the Rural Pact. The RPCG Declaration stresses that the future of rural areas concerns society as a whole, since rural regions play a vital role in the EU economy, help address climate change and enrich European social and cultural life. Therefore, rural areas must be recognized as essential to the wider EU development agenda.

Addressing rural challenges demands urgent action, especially on demographic changes, the digital and green transitions and economic resilience. The RPCG calls for increased investment in local capacities, infrastructure, essential services and innovation. Enhancing community-led local development (CLLD) and streamlining funding rules will empower rural communities to shape their future. The Declaration advocates for a broad, multi-policy approach to rural development beyond just agriculture. Rural proofing should be strengthened to ensure that rural needs are integrated into all policies. The RPCG suggests allocating a specific percentage (e.g., 30%) of the EU's Multi-Annual Financial Framework (MFF) to rural development, separate from agricultural support. It also recommends a mandatory portion of funds – such as 10% – dedicated to rural development initiatives (CLLD) like LEADER and Smart Villages.

To implement the LTVRA, the RPCG recognizes that its principles must be translated into clear national, regional, and local strategies, aligned with EU priorities and involving stakeholders. Strengthening the Rural Pact can enhance policy coordination and collaboration among national and regional ministries (e.g., through interministerial groups) and European Commission directorates.

The RPCG emphasizes the importance of capacity-building and local involvement. It calls for more technical support, networking, and training to aid rural communities in accessing funding and developing projects. The Declaration also urges seed funding for project planning and simpler applications, adopting results-based and performance-based funding models. Furthermore, it highlights the need for improved monitoring of EU rural spending and suggests the use of territorial tagging of EU funds to ensure transparency and accountability. Implementing these recommendations will help secure a more sustainable, inclusive and resilient future.

4.2. The European Commission unveils the 2028-2034 EU budget proposals that will shape the future of rural areas

In 2025, three key policy initiatives from the European Commission stand out. In January 2025, the Directorate-General for Agriculture and Rural Development published the Vision for Agriculture and Food to set the political agenda to boost the agri-food sector's competitiveness, attractiveness, sustainability and fairness. Aligning with the LTVRA and the RPCG Declaration, it highlights the strong links between agriculture and rural development. Besides sector-specific actions, it proposes to enhance synergies among EU funds, update the EU Rural Action Plan, strengthen the Rural Pact, promote rural proofing, and reinforce participatory tools like LEADER/CLLD and Smart Villages (European Commission,

2025a). In February 2025, the European Commission published the communication *The road to the next multiannual financial framework* (European Commission, 2025b), paving the way for discussions on the future EU budget.

In July 2025, the European Commission launched its proposal for the Multiannual Financial Framework (MFF) 2028-2034, which set out a EUR 1,985 billion budget (European Commission, 2025c). Member States would program the largest part of the budget through National and Regional Partnership Plans covering economic, social and territorial cohesion, agriculture, rural and maritime prosperity and security.

Among the proposed objectives for the Plans, the following are particularly relevant for rural areas:

- Enhancing the attractiveness of territories to uphold the right to stay, including support for strategies fostering the integrated development of urban and rural areas, including support to territorial services and infrastructure.
- Enhancing attractiveness and living standards, including access to healthcare, in rural areas.

Member States would have to demonstrate how their proposed Plans contribute to all objectives in a comprehensive and sufficient manner. This would involve indicating how they address the specific needs of each type of territory – including rural areas – and how they effectively support the use of cooperation and integrated territorial development tools, including LEADER.

The Plans would be developed and carried out in close collaboration between the European Commission, Member States, regions, local communities, and all other relevant stakeholders. The proposed regulation on the National and Regional Partnership Plans explicitly names rural actors among those who must be involved in the process.

The Commission's proposals are due to undergo negotiations with the European Parliament and the Council of the European Union. Once finalized in accordance with the agreed provisions, Member States will prepare their Partnership Plans in collaboration with local and regional stakeholders before submitting them to the European Commission for approval.

While fixed amounts of funding have been proposed for less developed regions and to support the incomes of farmers and fishers, rural development allocations remain open. Rural Pact stakeholders are encouraged to actively participate in the negotiation process to ensure rural areas fully benefit from the new support framework. Rural voices must be heard in such important political processes to make sure their needs and demands are taken into account.

References

- EUROPEAN COMMISSION (2021). *A long-term Vision for the EU's Rural Areas – Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040* [online]. Brussels: European Commission. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0345>. [Accessed: 14 August 2025].
- EUROPEAN COMMISSION (2024). *The long-term vision for the EU's rural areas: key achievements and ways forward* [online]. Brussels: European Commission. Available at: https://rural-vision.europa.eu/rural-vision/long-term-vision-eus-rural-areas-key-achievements-and-ways-forward_en. [Accessed: 14 August 2025].
- EUROPEAN COMMISSION (2025a). *Vision for Agriculture and Food. Shaping the future of farming and the agri-food sector for future generations in Europe* [online]. Brussels: European Commission. Available at: https://agriculture.ec.europa.eu/overview-vision-agriculture-food/vision-agriculture-and-food_en. [Accessed: 14 August 2025].
- EUROPEAN COMMISSION (2025b). *The road to the next multiannual financial framework* [online]. Brussels: European Commission. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52025DC0046>. [Accessed: 14 August 2025].
- EUROPEAN COMMISSION (2025c). *The 2028-2034 EU budget for a stronger Europe* [online]. Brussels: European Commission. Available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/eu-budget-2028-2034_en. [Accessed: 14 August 2025].
- EUROSTAT (2024). *Urban-rural Europe - demographic developments in rural regions and areas* [online]. Brussels: European Commission. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Urban-rural_Europe_-_demographic_developments_in_rural_regions_and_areas. [Accessed: 21 August 2025].

RURAL PACT COORDINATION GROUP (2024). *Declaration on the future of rural areas and rural development policy in the European Union* [online]. Brussels: Rural Pact Support Office. Available at: https://ruralpact.rural-vision.europa.eu/publications/rural-pact-coordination-group-rpcg-declaration-future-rural-areas-and-rural_en. [Accessed: 14 August 2025].

RURAL PACT SUPPORT OFFICE (2023). *Making the Rural Pact happen in Member States* [online]. Brussels: Rural Pact Support Office. Available at: https://ruralpact.rural-vision.europa.eu/publications/making-rural-pact-happen-member-states_en. [Accessed: 14 August 2025].

RURAL PACT SUPPORT OFFICE (2024). *Empowering communities to take action for the rural vision* [online]. Brussels: Rural Pact Support Office. Available at: https://ruralpact.rural-vision.europa.eu/publications/policy-briefing-empowering-communities-take-action-rural-vision_en. [Accessed: 14 August 2025].

Recommended citation: NIETO, Enrique; NEDLIN, Sophie. «Governance, policy instruments and future directions». *Oikonomics* [online]. November 2025, no. 25. ISSN 2339-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n25.2501>

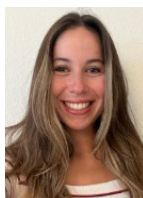

Enrique Nieto

enrique@rural-pact.eu

Team Leader at the Rural Pact Support Office

With nearly 15 years of specialist knowledge and senior-level experience in project management and consultancy, Enrique Nieto has a deep understanding of European and regional policy issues related to rural, regional and local territorial development. He also has extensive experience in EU networking, policy evaluation, programme and project monitoring and foresight activities. Enrique currently serves as a Senior Policy Officer at AEIDL and is currently the Deputy Team Leader of the Rural Pact Support Office since December 2022. Before this role, he managed AEIDL teams and coordinated activities under several Horizon 2020 projects, including DESIRA, SHERPA, MOVING, CODECS and GRANULAR. He has also worked on initiatives such as the Evaluation Helpdesk for Rural Development, FARNET, the European Network for Rural Development (ENRD) and the CAP Network.

Sophie Nedlin

sophie@rural-pact.eu

Junior Communications Officer at the Rural Pact Support Office

She is a communications professional with extensive experience in international organizations. She has worked at the United Nations and the European Commission, gaining valuable skills in information management, communications and project coordination. Since 2024, Sophie has been with the European Association for Innovation in Local Development (AEIDL), where she is responsible for cross-cutting communication activities – from writing articles, webpage management, and social media content creation to supporting the team in event planning activities. For the past year, she has been actively involved with the Rural Pact Support Office, deepening her expertise and interest in rural development policies across Europe. Sophie holds a master degree in International Development and a bachelor degree in Sociology.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

Dossier: «Ruralitats en transició» coordinat per Soledad Morales Pérez

UN INSTRUMENT DE RESPOSTA A LES DESIGUALTATS

Reagraritzar-nos: notes sobre l'Agenda Rural de Catalunya entorn el sistema agroalimentari

Marc González-Puente

Associació d'Iniciatives Rurals i Marítimes de Catalunya

Eduard Trepal Deltell

Associació d'Iniciatives Rurals i Marítimes de Catalunya

RESUM L'article aprofundeix en l'Agenda Rural de Catalunya com un instrument de resposta a les desigualtats que enfronten les àrees rurals. S'explora el sorgiment, la planificació i la implementació de l'Agenda Rural de Catalunya i el seu encaix en el context europeu. També s'aborda el repte 4 de l'Agenda Rural, sobre el sistema agroalimentari per tal de mostrar com les accions derivades del mateix es troben articulades sota un paraigua estratègic més ampli i com alguns dels dispositius vinculats a aquestes accions poden esdevenir eines importants per a afavorir la reagrarització de les àrees rurals i la relocalització dels sistemes alimentaris. Els dispositius explorats faciliten el relleu agrari, la incorporació agrària progressiva i la viabilitat financera de petites explotacions i empreses elaboradores, entre d'altres. L'article mostra que, si bé aquests projectes estan localitzats en la microescala, les respostes orquestrades des de l'Agenda poden articular impactes positius que transcendeixin l'escala local.

PARAULES CLAU Agenda Rural de Catalunya; sistema agroalimentari; innovació social; relleu agrari; infraestructures compartides de transformació agroalimentària; espais test agraris

AN INSTRUMENT TO ADDRESS TERRITORIAL INEQUALITIES

Reagrarianization: notes on Catalonia's rural agenda and the agri-food system

ABSTRACT This article examines the Rural Agenda of Catalonia as a strategic policy instrument aimed at addressing the structural inequalities affecting rural areas. It traces the Agenda's emergence, planning and implementation, while situating it within the broader European policy framework. Particular attention is given to Challenge 4 of the Agenda, which focuses on the agri-food system. The article demonstrates how the actions derived from the Agenda are integrated within a wider strategic approach, and how specific policy tools could become key mechanisms for promoting the reagrarization of rural territories and the relocalization of food systems. The analysis highlights a set of innovative instruments that support generational succession in agriculture, progressive pathways into farming, and the economic viability of small-scale farms and local food processing projects. Although these initiatives operate primarily at the local scale, the article argues that the coordinated responses promoted by the Agenda have the potential to generate transformative effects beyond the local level.

KEYWORDS Rural Agenda of Catalonia; agri-food system; social innovation; generational succession in agriculture; shared food processing spaces; farm incubators

Introducció

Com en la resta del món, les àrees rurals catalanes reflecteixen processos de transició vers nous estadis del sistema de mercat, visibles en les desigualtats de la bretxa rural, el despoblament, la terciarització accelerada, els processos de desagrarització i deslocalització de la producció o la mobilitat entre altres fenòmens (Camarero i Oliva, 2019; Comissió motora de l'Agenda Rural, 2022). Així, si bé les àrees rurals catalanes són molt diverses, existeixen mancances socioeconòmiques i territorials així com tendències d'erosió d'estructures agràries i pèrdua de viabilitat de l'activitat agropecuària local. Això reflecteix, alhora, transformacions de llarg recorregut comuns a diferents geografies com ara la dominància del mercat global d'aliments, la mercantilització de béns i serveis bàsics, així com canvis en la mobilitat, els mercats laborals, les desigualtats territorials, les tendències migratòries, els hàbits de consum, les identitats i els models culturals, entre d'altres (Bryceson, 1996).

L'interès d'aquest article són les respostes a aquestes tendències globals de mercantilització i deslocalització a través de noves estratègies, iniciatives i dispositius innovadors que es despleguen des de diverses escales, formes de fer i de relacionar-se més justes, sostenibles i participatives. En aquest sentit, l'Agenda Rural de Catalunya apareix com una resposta a aquest context estructural, tot prenent forma de document programàtic transversal. L'Agenda aborda les problemàtiques de les àrees rurals de manera participativa, complexa i interrelacionada; des de l'impuls del sector agroalimentari fins a la mobilitat, l'accés a l'habitatge, la dinamització sociocomunitària, la disponibilitat de serveis públics i privats bàsics, la gestió forestal i la transició ecològica, la dinamització cultural, l'adaptació normativa, o la implementació de sistemes de governança transformadors (Comissió Motora de l'Agenda Rural, 2022).

Per tal d'aprofundir-hi, l'article desplegarà les principals característiques de l'Agenda Rural de Catalunya, i se situaran algunes accions dissenyades entorn el Repte 4 per a l'impuls del sistema agroalimentari.

1. L'Agenda Rural de Catalunya com a resposta als reptes de les zones rurals

La redacció de l'Agenda Rural de Catalunya s'emmarca en la tendència europea de situar els territoris rurals al centre de l'agenda política. En aquest sentit, la *Visió a Llarg Termini de les Zones Rurals* encapçala l'acció estratègica europea pel que fa al desenvolupament rural i recull els principals reptes de les àrees rurals d'Europa com a resultat d'un ampli procés participatiu desenvolupat durant l'any 2021. El document enumera com a principals problemàtiques de la ruralitat el despoblament i l'envelliment, l'accés a serveis limitat, la manca en infraestructures i connectivitat, la necessitat de diversificació econòmica, la desagrarització de les zones rurals, el canvi climàtic i la desigualtat d'oportunitats vinculada a temes laborals, educatius o d'habitatge.

Aquests reptes, però, no són nous i han estat identificats en diverses iniciatives i documents que fa temps que es treballen a escala europea per aconseguir un pacte global, europeu, nacional, regional i local per garantir el repoblament, la cohesió territorial i la igualtat d'oportunitats de la ciutadania que viu en les zones rurals. En destacarem 3 que pensem han estat significatives:

L'any 2016 es produeixen dues declaracions importants per al futur del desenvolupament rural. En primer lloc, a la Conferència Europea sobre Desenvolupament Rural Cork 2.0 es fa públic l'acord anomenat Declaració de Cork 2.0: Una vida millor al medi rural. Aquesta declaració aborda 10 punts clau per al futur de les zones rurals europees (Unió Europea, 1996). En segon lloc, a la conferència *Renovant el LEADER i el Desenvolupament Local Participatiu per al 2020: Celebrant 25 anys del LEADER a Europa!*, celebrada a Tartu (Estònia), es fa pública la Declaració de Tartu, que reivindica una millora de la metodologia LEADER, bàsica per la dinamització de les zones rurals, i millorar el diàleg entre les institucions i els territoris (Unió Europea, 2016).

En tercer lloc, l'any 2019 a França, el Govern publica l'informe *RURALITATS. Una ambició per compartir 200 propostes per a una Agenda Rural*. Aquest informe té com a objectiu principal definir un Pla d'Acció Sostenible per a les zones rurals franceses i contribuir a la creació d'una Agenda Rural Europea (ARE) que situï les necessitats de les zones rurals al mateix nivell que les necessitats de les zones urbanes que marca l'Agenda Urbana Europea.

Aquestes iniciatives contribueixen al fet que la Unió Europea construeixi la *Visió a Llarg Termini de les Zones Rurals* i posteriorment posi en funcionament el *Pacte Rural europeu* per a donar resposta als reptes identificats a la *Visió a Llarg Termini*.

A Catalunya, de manera paral·lela a l'acció europea, es comença a desenvolupar l'Agenda Rural l'any 2020. El Govern de la Generalitat encarrega a l'Associació d'Iniciatives Rurals i Marítimes de Catalunya (ARCA), l'Associació

Catalana de Municipis (ACM), l'Associació de Micropobles de Catalunya i el Consell Assessor de Desenvolupament Sostenible (CADS) l'organització d'un procés participatiu i la redacció de l'Agenda Rural. L'objectiu que es persegueix és posar en el centre del debat territorial i de l'agenda política, tant a Catalunya com a Europa, el valor social, cultural, ambiental i econòmic que aporten els territoris rurals a les nostres societats.

Un cop redactada, l'Agenda Rural ha esdevingut un espai de concertació territorial que s'organitza en una governança transformadora que implica de manera coordinada a la societat civil, el govern i el parlament per donar resposta als reptes de les zones rurals i que té com a base la veu de la ciutadania reflectida en els 7 reptes del món rural i les 892 accions que són el resultat d'un ampli procés de participació. Els 7 reptes clau per al desenvolupament socioeconòmic, cultural i comunitari de les àrees rurals catalans són els següents:

- Repte 1: persones, benestar i repte demogràfic. Garantir els drets socials, uns serveis dignes i assegurar un món rural viu.
- Repte 2: transició ecològica. Per una economia circular que faci front al canvi climàtic i promogui la biodiversitat.
- Repte 3: territori connectat. Una Catalunya equilibrada en l'àmbit de les comunicacions.
- Repte 4: sistema agroalimentari. Avançar vers la Sobirania Alimentària.
- Repte 5: sistema forestal. Impulsar una gestió i un aprofitament forestal sostenibles.
- Repte 6: innovació, dinamització econòmica i social. Garantir serveis econòmics essencials, nous filons d'ocupació, generar oportunitats i innovació en l'economia rural.
- Repte 7: governança. Descentralitzar i democratitzar la participació i la presa de decisions.

Tots els documents esmentats i l'Agenda Rural de Catalunya identifiquen la sobirania alimentària i la producció territorialitzada d'aliments com un aspecte clau per al desenvolupament de les zones rurals. D'aquesta manera, tant la tasca de dinamització envers el consum de producte local, les iniciatives d'impuls del relleu agrari i de la producció i transformació local d'aliments que poden desenvolupar entitats de desenvolupament local com els Grups d'Acció Local Rurals i Grups d'Acció Local Pesquers (GAL/GALP) com també, el desenvolupament estratègic i polític del futur del sector primari per part dels governs són considerades accions prioritàries dins l'Agenda Rural. La incidència d'aquestes accions no només impacta en el dia a dia del sector agroramader sinó també en la planificació i ordenació territorial, en la sostenibilitat socioecològica i la resiliència de les àrees rurals, en la reconfiguració dels sistemes agroalimentaris, en el canvi climàtic i en molts altres aspectes transversals dels sistemes socials i econòmics locals.

2. L'Agenda Rural i el sistema agroalimentari

El repte 4 de l'Agenda Rural de Catalunya «Sistema Agroalimentari: avançar vers la Sobirania Alimentària» recull les principals situacions a fer front quant a l'impuls del sistema agroalimentari, recollint un total de 8 subreptes, i 189 accions. Els principals elements identificats com a subreptes en aquest àmbit són els que podem veure a la figura 1:

Figura1. Subreptes derivats del repte 4 de l'Agenda Rural de Catalunya «Sistema Agroalimentari: avançar vers la Sobirania Alimentària»

Font: elaboració pròpia

Bona part de les accions de l'Agenda Rural vinculades a aquest repte s'organitzen sota un paraigua estratègic divers que, partint de la mateixa Agenda, estructura, aprofundeix i reforça les iniciatives des de diferents escales i àmbits d'actuació. Si bé aquesta interrelació estratègica és incipient, apunta vers noves formes de fer i de cooperar que poden conduir a transformacions sistèmiques importants. Ho podem consultar a la figura 2.

Figura 2. Paraigua estratègic vinculat al repte 4 de l'Agenda Rural de Catalunya «Sistema Agroalimentari: avançar vers la Sobirania Alimentària»

Font: elaboració pròpia

2.1. Alguns dispositius i iniciatives per a l'impuls del sistema agroalimentari en el marc de l'Agenda Rural

El descens en el nombre d'explotacions agràries i l'envelliment i masculinització de les persones al capdavant de les mateixes, denota la necessitat d'intervenir en els processos d'incorporació al sector i en la dinamització del relleu agrari. També en la diversificació i la millora de la viabilitat financera de petites explotacions i empreses elaboradores, així com en l'impuls de modes de producció agroecològics que facilitin la territorialització dels sistemes agroalimentaris, entre d'altres. Algunes de les accions orientades a aquesta finalitat, integrades dins el Repte 4 de l'Agenda Rural, es basen en l'impuls dels espais test agraris (*rural proofing*), la dinamització del traspàs d'explotacions, les infraestructures compartides de transformació agroalimentària com ara els obradors compartits i els escorxadors de baixa capacitat i les xarxes i estructures sorgides al seu voltant.

Si bé és evident que aquestes iniciatives i dispositius per sí sols no solucionaran els problemes complexos i estructurals del sector primari, sí que poden sumar esforços com a iniciatives de reagrarització per tal de facilitar una producció i elaboració d'aliments localitzada i sostenible, esdevenint bones pràctiques que cal acompanyar i escalar.

2.1.1 Incorporació agrària progressiva i relleu agrari: els espais test agraris i el suport a la transmissió d'explotacions

Els espais test agraris són dispositius d'innovació social en forma d'incubadores de projectes agraris que busquen facilitar la incorporació progressiva i el relleu agrari. S'orienten especialment a integrants de la nova pagesia amb barreres per accedir al sector, com l'accés a la terra i altres mitjans de producció o la necessitat de guiatge, coneixement, o experiència pràctica, i que vulguin posar a prova models de producció sostenibles, transformadors i arrelats al territori. Així, passar per un espai test agrari permet desenvolupar un projecte emprenedor amb autonomia, durant un temps determinat, i amb un final obert que pot facilitar una incorporació agrària segura i progressiva. Els dispositius poden ser de diferent orientació; tant agrícola com ramadera, i ofereixen un entorn on provar la viabilitat d'un projecte amb un mínim risc econòmic i amb el suport d'entitats territorials públiques i privades, que conformen la Governança dels dispositius.

Per testejar l'activitat agrària, les persones emprenedores compten amb: **i)** suport material que els facilita temporalment l'accés a la terra i a eines, instal·lacions o un ramat, **ii)** suport integral a través de mentoratge i diferents acompanyaments especialitzats i **iii)** suport legal, que facilita la cobertura legal de l'activitat que es desenvolupa. Si bé en altres països com ara França es disposa de contractes laborals adaptats que ofereixen seguretat jurídica a aquests dispositius d'emprenedoria entre la formació i l'empresa, a l'estat espanyol no es disposa d'una figura contractual com aquesta, fet que dificulta la cobertura legal de manera uniforme i segura per a tots els dispositius.

El primer espai test agrari entra en funcionament a Catalunya el 2023 i actualment existeixen 10 espais test agraris en diferents estats de planificació i implementació, vinculats a 12 localitzacions. Atenent l'interès despertat per aquests dispositius i al seu potencial com a iniciatives de reagrarització, el 2025 s'ha creat la Xarxa d'Espais Test Agraris de Catalunya (XETAC). Aquesta entitat busca estructurar i coordinar els espais test agraris, generar espais d'intercanvi i enxarxament, representar els dispositius davant diferents estaments, prestar-los suport tècnic i metodològic, mancomunar serveis transversals i vetllar pel suport institucional, tot coordinant-se amb la Red de Espacios Test Agrarios (RETA).

Paral·lelament, existeixen diversos projectes i iniciatives que busquen catalitzar els processos de relleu agrari extrafamiliar a través de la transmissió d'explotacions agràries entre persones que abandonen el sector i integrants de la nova pagesia que volen introduir-s'hi, sovint amb models productius transformadors. L'acompanyament a aquests processos és quelcom complex i alhora vital per tal d'assegurar la persistència de les petites explotacions agràries en un context de desfamiliarització agrària on és necessari establir relacions de confiança entre aquelles persones que cedeixen la seva explotació i aquelles qui pretenen prendre el relleu. Tal com esmenta l'Associació Rurbans –Escola de Pastores i Pastors de Catalunya– en els materials elaborats sobre l'acompanyament a traspassos d'explotacions: «Traspasar una explotació és posar a disposició (venda, lloguer, donació o cessió) a una persona de confiança, els bens materials, vivents, i simbòlics (competències, coneixement, pràctiques, bestiar, camps, fruiters, etc.; lluita per la terra, històries lligades al lloc, reputació, etc.) i donar-li el poder per gestionar-lo» (Escola de Pastors, 2023). D'aquesta manera, els processos de relleu agrari són complexos, diversos i de durada diferent, però sovint es perllonguen durant anys a través de diferents etapes.

En aquest àmbit, cal destacar la tasca de la Taula de Relleu Agrari del Pirineu, coordinada per la mateixa Associació Rurbans, que ha esdevingut un dispositiu de facilitació del relleu agrari en què diverses entitats públiques i privades relacionades coordinen les accions a emprendre per impulsar el traspàs d'explotacions a l'Alt Pirineu i Aran. També, el Projecte de Cooperació LEADER «Relleu Agrari», impulsat des de la zona Nord-Oriental de Catalunya, busca acompanyar les persones implicades en els processos de relleu a través del desenvolupament d'eines i metodologia, dinamització i accions de sensibilització reproduïbles en altres indrets. De la mateixa manera, els espais test efímers de la Cooperativa de Falset-Marçà al Priorat i de Ponent, localitzat en l'àrea d'incidència de l'ADV Bioponent, ofereixen els suports ja esmentats característics dels espais test agraris, però orientats a impulsar la transmissió d'explotacions que busquen relleu, de manera que en finalitzar el test d'activitat agrària, la persona emprenedora podrà prendre el relleu de l'explotació.

2.1.2. Les infraestructures compartides de transformació agroalimentària: obradors compartits i escorxadors de baixa capacitat

Els obradors compartits han guanyat pes a Catalunya en els darrers anys, tot donant resposta a la necessitat de petits productors i elaboradors de preparar elaborats en espais comuns i amb eines i maquinària compartida i certificada, i facilitant alhora un registre sanitari. Això afavoreix la diversificació de l'activitat de projectes productius a través de l'elaboració, la feminització del sector o la venda directa, entre d'altres, tot impactant positivament en la dinamització de sistemes alimentaris locals i escurçant la distància entre productors i consumidors. Amb aquestes infraestructures compartides també s'impacta positivament sobre la viabilitat financera de les explotacions tot afavorint la retenció de majors percentatges de la cadena de valor, i de retruc, fent més atractiu el relleu generacional. Aquest fet és important atenent la manca de múscul financer de petits projectes productius i elaboradors arrelats al territori i és especialment necessari durant els estadis inicials dels projectes quan és difícil fer front a grans inversions per tal de complir les regulacions, sobretot si no es compta amb origen familiar lligat al sector que proveeixi dels factors de producció necessaris.

Els obradors compartits són heterogenis i estan adaptats a l'especialització productiva de cada territori, de manera que a Catalunya es disposa d'infraestructures compartides per a la transformació de vegetals, begudes alcohòliques i no alcohòliques, carns i derivats, aus i caça, llet i derivats làctics, cereals i farines o espècies i condiments, entre altres.

Actualment, a Catalunya hi ha 19 obradors alimentaris compartits actius o en construcció, majoritàriament gestionats per administracions públiques, entitats sense ànim de lucre, o empreses cooperatives, i ràpidament han esdevingut elements centrals pel desenvolupament de polítiques alimentàries de suport als sistemes agroalimentaris locals així com nodes d'enxarxament entre actors de diversa naturalesa vinculats a l'alimentació, sovint lligats a pràctiques agroecològiques i a l'impuls de la sobirania alimentària als seus territoris.

D'altra banda, els escorxadors petits són equipaments destinats al sacrifici de bestiar per al consum humà, històricament vinculats a la presència de petites explotacions de ramaderia extensiva, allunyades de grans nuclis urbans i de les grans infraestructures de sacrifici. Actualment, a Catalunya hi ha 42 petits escorxadors capacitats pel sacrifici d'ungulats i com en el passat, avui segueixen sent unes infraestructures indispensables per a assegurar una producció càrnia territorialitzada amb una traçabilitat garantida, un mode de treball artesanal i una clara orientació a productors del territori, essent, per tant, una baula indispensable per a la persistència de la ramaderia de petita escala, sostenible i arrelada al territori. Això no obstant, els petits escorxadors han vist intensament minvada la seva presència, en paral·lel a la disminució del nombre d'explotacions ramaderes. Un fet que sinèrgicament compromet la viabilitat d'aquells qui persisteixen, ja que troben dificultats per sacrificar el seu bestiar.

Donat que es treballa per tal de crear, impulsar, dinamitzar i reactivar aquest tipus d'infraestructures, el 2024 es va crear la Xarxa d'Escorxadors Petits (XEP) per tal de coordinar les accions de revitalització entorn els escorxadors de baixa capacitat, representar aquestes infraestructures, promoure el seu enxarxament i la generació d'espais de debat. La XEP també pretén actuar com a plataforma d'innovació en diverses dimensions, tant estructurant nous models de gestió i de governança que facilitin la seva viabilitat i el relleu generacional dels equipaments, com impulsant noves adaptacions i diversificacions dels processos, espais i línies de sacrifici.

En aquest aspecte, cal destacar la posada en marxa de l'escorxador mòbil de la Catalunya Central, el 2022. Es tracta d'un escorxador que es desplaça a petites explotacions d'oví i cabrum i presta serveis de sacrifici en la mateixa explotació. Alguns dels beneficis obtinguts per aquesta tipologia d'escorxador són la reducció de la petjada de carboni, la millora en el benestar animal i la qualitat de la carn, l'impuls de la comercialització directa per part dels mateixos ramaders, i sobretot el fet de poder garantir un servei bàsic per a la viabilitat de petites explotacions ramaderes, facilitant la seva persistència als territoris rurals.

Conclusions

L'Agenda Rural de Catalunya esdevé en sí mateixa una resposta transformadora a les desigualtats de les àrees rurals, tot combinant accions sectorials innovadores amb un sistema de governança multiactor i transescalar que garanteix la participació, el diàleg entre actors públics i privats, i la presa de decisions des de les àrees rurals.

Si bé hi ha un encaix estratègic entre la mateixa Agenda i altres marcs europeus, l'anàlisi del repte 4 mostra que també existeix encaix amb altres estratègies i documents programàtics com pot ser l'Estratègia de Relleu Agrari de Catalunya, l'Estratègia de l'Alimentació o el document de reptes de la RIS3CAT 2030, entre d'altres. Aquest paraigua estratègic d'àmplia mirada dota de consens i legitimitat les accions innovadores en el sistema agroalimentari, tot reflectint consensos amplis més enllà de la mateixa agenda que faciliten la implementació d'accions.

Les iniciatives d'impuls del sistema agroalimentari mostren fórmules innovadores per a facilitar la incorporació agrària progressiva, el relleu agrari o la viabilitat econòmica de petites explotacions. Totes elles són mesures orientades a la persistència del sector primari en territoris rurals, a la transició agroecològica i a la relocalització dels sistemes agroalimentaris. Més enllà dels impactes directes sobre els sistemes agraris locals, aquestes iniciatives fomenten que actors públics i privats cooperin a escala local i supralocal, fet que afavoreix governances participatives, l'alineació d'actors amb interessos diversos, la sostenibilitat dels dispositius i el sorgiment de nous escenaris d'innovació social a les àrees rurals. Per acabar, l'enxarxament, la reproducció i l'escalabilitat de les iniciatives a través de xarxes específiques és vist com un punt comú i central per a afavorir la sostenibilitat i l'operativitat de les iniciatives, però també per impulsar processos de canvi en l'àmbit polític alineats amb la persistència de l'activitat agropecuària de petita escala, sostenible i vinculada al territori.

Referències bibliogràfiques

- ALDOMÀ, Ignasi, MÒDOL, Joan R. (2022). *Atles del món rural 2022*. Associació d'Iniciatives Rurals i Marítimes de Catalunya (ARCA), Fundació Transparència i Bon Govern, l'Associació de Micropobles de Catalunya [en línia]. Disponible a: https://www.desenvolupamentrural.cat/larca/projectes-1/atles-mon-rural-2022/atles_mon_rural_2022-v2-baixa-resolucio.pdf. [Data de consulta: 7 d'octubre de 2025].
- BRYCESON, Deborah F. (1996). «Deagrarianization and rural employment in sub-saharan Africa: a sectoral perspective». *World Development*, vol. 24, núm. 1, pàg. 97-111. DOI: [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00119-W](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00119-W). [Data de consulta: 7 d'octubre de 2025].
- CAMARERO, Luis; OLIVA, Jesús (2019). «Thinking in rural gap: mobility and social inequalities». *Palgrave Communications*, núm. 5, art. 95. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0306-x>. [Data de consulta: 7 d'octubre de 2025].
- COMISSIÓ MOTORA DE L'AGENDA RURAL DE CATALUNYA (2022). *Agenda Rural de Catalunya*. Generalitat de Catalunya [en línia]. Disponible a: https://agricultura.gencat.cat/web/.content/09-desenvolupament-rural/programa-desenvolupament-rural/agenda-rural/230602_agenda-resum-executiu-es.pdf. [Data de consulta: 7 d'octubre de 2025].
- RURBANS (2024). «Traspasos de projectes agroramaders. Rellu generacional i traspasos de projectes». *Escola de Pastors i Pastores de Catalunya* [en línia]. Disponible a: <https://escoladepastorsdecatalunya.cat/acompanyament/>. [Data de consulta: 7 d'octubre de 2025].
- UNIÓ EUROPEA (1996). *Declaración de Cork. Un medio rural vivo. Conferencia Europea de Desarrollo Rural*. Cork, Irlanda [en línia]. Disponible a: https://ec.europa.eu/enrd/sites/default/files/cork-declaration_es.pdf. [Data de consulta: 7 d'octubre de 2025].
- UNIÓ EUROPEA (2016). «The Tartu Declaration. Renewing LEADER/CLLD for 2020+». *European Leader Association for Rural Development*. Tartu, Estònia [en línia]. Disponible a: <https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/tartu-declaration-leaderclld.pdf>. [Data de consulta: 7 d'octubre de 2025].

Citació recomanada: GONZÁLEZ-PUENTE, Marc; TREPAT DELTELL, Eduard. «Reagraritzar-nos: notes sobre l'agenda rural de Catalunya entorn el sistema agroalimentari». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2025, núm. 25. ISSN 23309-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n25.2505>

Marc González-Puente

coordinacio@arca-dr.cat

Associació d'Iniciatives Rurals i Marítimes de Catalunya

Doctor en Antropologia i Comunicació per la URV, màster en Antropologia Urbana, Migracions i Intervenció Social per la URV, màster en Canvi Global i Canvi Climàtic per la UAB i llicenciat en Ciències Ambientals per la UAB. Actualment, és coordinador tècnic de l'Associació d'Iniciatives Rurals i Marítimes de Catalunya. Interessat a impulsar els diàlegs entre el món tècnic i l'acadèmic, està especialitzat en l'anàlisi etnogràfica i multidisciplinari de les transformacions contemporànies de les àrees rurals i ha participat en diversos projectes entorn el sistema alimentari, els processos de desagrarització i el relleu agrari, les adaptacions locals al canvi climàtic o l'anàlisi de marcs de governança territorial, entre d'altres. Ha estat docent de l'assignatura d'Antropologia Econòmica del grau en Antropologia i Evolució Humana de la URV-UOC i és membre del Grup de Recerca d'Antropologia Social (GAS).

Eduard Trepal Deltell

monrural@arca-dr.cat

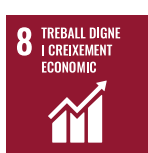
Associació d'Iniciatives Rurals i Marítimes de Catalunya

Geògraf, màster en desenvolupament de zones de muntanya i coordinador i gerent adjunt de l'Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya, la xarxa catalana de Grups Leader de Catalunya. Ha impulsat congressos sobre comunals, transhumància i pedra seca a Lleida. És especialista en geografia rural amb una visió integradora dels territoris rurals que promou des d'una perspectiva que combina el patrimoni natural i cultural amb les polítiques públiques i la gestió territorial sostenible. Fa més de quinze anys que desenvolupa projectes de desenvolupament rural relacionats, entre altres, amb la demografia, el repoblament, el patrimoni o l'educació rural. Coordina l'Atlas del Món Rural i és impulsor i dinamitzador de l'Agenda Rural de Catalunya (Pacte Rural català). Alhora, és membre del Centre d'Estudis Comarcals del Segrià.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

Dossier: «Ruralitats en transició» coordinat per Soledad Morales Pérez

CULTURA I PENSAMENT

La ruralitat mediada i el relat pel canvi

Enric Castelló

Universitat Rovira i Virgili

RESUM Aquest text aporta una reflexió sobre les interseccions entre els imaginaris socioculturals, el desenvolupament econòmic i les ruralitats. L'autor planteja que vivim una mediatització de la ruralitat que fa circular discursos que repliquen un marc interpretatiu extractivista. Es tracta d'una lògica en què la ruralitat s'entén com un espai que produeix i proveeix: aliments, energia, diversió o descans. És una narrativa que no compta amb dinàmiques reproductives i de regeneració. L'autor proposa desenvolupar nous relats del rural, i en el rural, que es desempalleguin d'aquest marc interpretatiu. La cultura i els mitjans de comunicació, inclòs el periodisme, són espais d'innovació en aquest sentit. Una possibilitat és integrar-hi els valors del posthumanisme crític en els imaginaris d'un «rural ressituat». Per això, cal un tractament als mitjans que indagui sobre la relació entre les agències humanes i altres-que-humanes: animals, plantes, materialitats. La cultura i el pensament crític tenen un paper per visualitzar projectes basats en epistemologies integradores. Més enllà dels relats del col·lapse, aquesta narrativa vol ser afirmativa i ha de procurar aliatges per construir una ruralitat resilient davant la crisi climàtica, la pèrdua de biodiversitat i la precarietat. No és només un canvi de relat, sinó un relat pel canvi.

PARAULES CLAU imaginari rurals; ruralitat ressituada; relat; bens comuns; pensament crític; posthumanisme

CULTURE AND THOUGHT

The mediated rural and the storytelling for change

ABSTRACT This text provides a reflection on the intersections between socio-cultural imaginaries, economic development and ruralities. The author proposes that we are experiencing a mediatization of rural that circulates discourses that replicate an extractivist interpretative frame. This is a logic in which the rural is understood as a space that produces and provides food, energy, fun or relaxation. It is a narrative that lacks reproductive and regenerative dynamics. The author proposes developing a new form of storytelling in and within rural areas, one detached from this interpretive framework. Culture and media, including journalism, are places for innovation in this sense. One possibility is to integrate the values of critical posthumanism into the imaginary of a "resituated rural". For this, there is a need for media coverage that investigates the relationship between human and other-than-human agencies: animals, plants, materialities. Culture and critical thought play a role in making visible projects grounded in integrative epistemologies. Beyond the stories of the collapse, the text proposes that this narrative must be affirmative and must seek alliances to build a resilient rural in the face of the climate crisis, the loss of biodiversity and precariousness. It is not just a change of storytelling, but a storytelling for change.

KEYWORDS rural imaginaries, resituated rural, rural storytelling, commons, critical thought; posthumanism

Introducció

En el moment d'escriure aquest text s'ha donat per controlat l'incendi forestal que ha cremat més de tres mil tres-centes hectàrees entre Paüls i Xerta (Baix Ebre). La cobertura dels mitjans de comunicació ha estat l'habitual, malgrat que, a diferència de fa uns anys, ara hi ha una consciència enfortida de la dinàmica entre centres i perifèries a l'ecosistema mediàtic català –i més crítiques a la poca capacitat dels mitjans de comunicació radicats a Barcelona per informar millor sobre fets que ocorren a les Terres de l'Ebre o a Ponent. També hi ha més coneixement de la relació sistèmica que s'estableix entre el foc i l'abandonament del món rural. D'una o d'altra forma, són temes que hem tractat i hem anat explicant que operen uns marcs interpretatius que actuen com caixes de coneixement i significats dels incendis i del món rural (Castelló, 2023a; Castelló i Montagut, 2019). Són objectes –incendi i rural– assemblats en dinàmiques d'acció narratiu-material.

Aquest focus en el relat i en el paper dels mitjans de comunicació i la cultura per transformar la ruralitat ha centrat part del treball desenvolupat al projecte de recerca Ruralim –Nous imaginaris del rural a l'Espanya contemporània: cultura, documental i periodisme (PID2021-122696NB-I00) –, desenvolupat entre els anys 2022 i 2025, i que he coordinat. En aquest article, em dispose a fer un breu comentari al respecte per 1) identificar la lògica que hi ha a la base d'aquests marcs interpretatius i imaginaris de la ruralitat mediatitzada; 2) proposar eixos de les noves racionalitats interpretatives del món rural que situem en visió crítica i posthumana. El text és una reflexió que he pogut desenvolupar i il·lustrar amb exemples més a bastament en un assaig que planteja la necessitat d'un periodisme posthumà (Castelló, 2025). Es tracta d'impulsar un relat rural innovador, però que supera la ruralitat com a temàtica i obre perspectives comunicatives en molts àmbits com ara la ciència, la tecnologia i el medi ambient.

1. Entre cavallons: identificar

Hi ha una relació indestriable entre els imaginaris culturals i les materialitats. Tanmateix, les idees de «modernitat» i «progrés» que senyoregen a la nostra societat desvinculen aquesta relació òbvia i evident. És estructura d'arrel ontològica, platònica i dualística, i està imbricada en la fundació de les ciències experimentals i de la Il·lustració. Produeix una dicotomia que separa pensament i existències, idees i actes. Aquesta estructura ha portat també la compartimentació entre ciència i societat, entre cultura i natura, entre els objectes i les representacions. Començo amb aquesta qüestió filosòfica perquè és substrat dels malentesos. A més, fent un salt de gegant, podem visualitzar-ne una conseqüència molt evident per la ruralitat: quant de temps portem enraonant sobre les mancances del món rural o dels boscos, i què hem materialitzat per actuar-hi en conseqüència? Deixe ací la qüestió per reprendre-la més endavant, perquè abans ens cal més múscul de pensament. Les idees estan molt bé, però no fan la cosa, com veurem.

El pensament crític ha plantejat aportacions que són molt útils. Podem esmentar les propostes de Bruno Latour (2022 [1999], pàg. 197), qui planteja espigolar elements profitosos de la premodernitat (com per exemple la inseparabilitat de les coses i els signes), de la modernitat (com ara les xarxes i l'experimentació) i, fins i tot (!) de la postmodernitat (com ara la reflexibilitat i la deconstrucció). Totes aquestes propostes arreplegades són útils per a la ruralitat. Requerim de forma molt precisa una visió de l'ecologia política latouriana que «convida a tornar al *topos*, a l'*oikos*» (Latour, 2024, pàg. 323), als llocs i a la comunitat, a la llar. No es tracta, tanmateix, d'un reviure un passat, ni molt menys d'una idealització del món preindustrial. Es tracta del reconeixement que la forma en com ens hem pensat «moderns» no és operativa, i molt menys al camp. Quan ens omplim la boca de «progrés» i «desenvolupament» rural, per tant, cal inquirir més al respecte i no donar per suposat que parlem del mateix.

Ja no compartim significats que abans es donaven per suposats –fins i tot conceptes que ens mobilitzaven col·lectivament, com ara «llibertat» o «democràcia», requereixen un tornar enrere, un «espera, ¿a quina "llibertat" et refereixes»; «democràcia com i per a qui?», etc. Això indica una cosa: no compartim els marcs interpretatius que donen sentit a aquests conceptes molt bàsics i que estan al cor de les societats; els lèxics han estat (re)significats i ara serveixen com a eina per a qualsevol altra cosa. Per exemple, podem entendre una democràcia sense els llocs, sense els *topos*? Pensem que una democràcia sense els llocs i els sentits de lloc és parcial, va coixa. Hem d'ampliar llavors el *demos* i integrar-hi no només les comunitats rurals humanes –que estan discriminades en els processos de presa de decisions– sinó emprendre una operació més ambiciosa i incloure-hi les existències altres-que-humanes: animals no-humans, plantes, territoris. La ruralitat no pot operar en un marc de modernitat que imposa una dinàmica extractivista sobre

totes les comunitats que assemblen el camp. És una evidència que aquesta ruralitat, per existir, requereix processos de regeneració, de tempos reproductius i de dinàmiques que l'extractivisme no permet. El resultat d'això és nefast; una lògica ultraproductiva i mercantilista que decideix què ha de perir o de ser sacrificat; és la lògica necropolítica (Mbembe, 2008) que dicta les «zones de sacrifici».

El marc interpretatiu extractivista mana en aquesta mediatització del rural. Els processos de mediatització han estat estudiats al camp de la comunicació social i els discursos per assenyalar la manera com els mitjans de comunicació *transformen* el nostre món (Hjarvard, 2008; Krotz, 2009). És molt important posar l'accent en aquesta acció de transformació: per dir-ho breument, els mitjans de comunicació i la cultura no només «relaten» el món rural sinó que aquests relats el «transformen». Com podem canviar una cosa explicant-la? Ho fem, cada dia. Perquè el nostre relat genera un coneixement sobre la realitat rural i impulsa unes accions i comportaments envers el camp. En aquestes dinàmiques, comptem amb antecedents que expliquen la relació que els marcs interpretatius (el *framing*) tenen amb els processos de mediatització (Castelló, 2012; de Vreese, 2014). És a dir: si el relat sobre la ruralitat presenta una realitat devaluada, despoblada, passiva, retardada, abandonada, obtusa, reaccionària, etc., doncs això té una conseqüència directa en com hi actuem. Si la forma de tractar i d'entendre la ruralitat és integrar-la a la «modernitat» (tot remarcant que és una oportunitat per l'economia de mercat, que té recursos de gran valor esperant a ser explotats, que pot allotjar equipaments que «ens són estratègics», que és un espai per al turisme rural global, un lloc on buscar la tranquil·litat i que proveeix «assossec» després d'un temps estressats a les grans ciutats), doncs això té també un impacte directe en com afectem l'entorn rural –se transformarà i fins i tot violentarà la ruralitat per adaptar-la. Però les coses no funcionen així, tan fàcilment, perquè discurs, accions i realitats van units.

Hem de fer via entre cavallons i marges. Relats i materialitats estan lligats en qualsevol expressió mediàtica, periodística o de ficció, informativa o documental. Ens serveix el que Nico Carpentier (2024) ha identificat com un nus discursiu-material. La idea principal d'aquest posicionament és que no hi ha un sotmetiment del relat a la materialitat –en el sentit que el primer determina el segon– ni tampoc hem d'acceptar una realitat que sotmet el que podem dir d'ella. En el món rural això és molt evident: per molt que plantejem sistemes eficients d'explotació hídrica del territori, l'aigua té un límit. En una lògica de creixement sense sostre, ens l'acabarem i espatllarem el sistema de regeneració. El que relatem del rural no en determina la materialitat. El mateix passa al contrari. Que ara tinguem un continu de bosc a Catalunya, materialment acaparador, no determina el que «és aquest bosc per nosaltres en el relat que n'elaborem»: podem veure'l i relatar-lo com un espai de conservació, com un espai d'explotació de fusta, com un espai d'esbarjo per a les vacances, o com un espai d'alt risc d'incendis, o com tot a l'hora. Les conseqüències d'això són palpables arreu. Calen uns consensos per engegar accions coherents perquè, d'altra forma, *no sabem col·lectivament del cert què són* l'horta del Baix Llobregat, l'espai agrari al Vallès Oriental o les extensions d'avellaners al Camp de Tarragona. És a dir, i l'afirmació sembla extrema: ara mateix *no tenim un significat compartit del que és el nostre espai rural* perquè no disposem d'una narrativa de consens i amb qualitat democràtica, mediambientalment sostenible, econòmicament viable, humana i posthumanament transitable. Estem ací. Està bé identificar on s'és.

Part del problema és que el marc interpretatiu hegemònic de la ruralitat és d'una lògica extractivista en què les comunitats (humanes i altres-que-humanes) que l'habiten tenen una agència minimitzada –i, per tant, se'ls sostreu capacitat de sobirania sobre les decisions que afecten directament el seu entorn de vida. Aquesta dinàmica es basa en un relat en què la ruralitat no té recorregut fora dels tempos i dinàmiques de producció i d'acumulació i de mercantilització globalitzada –el que imposa a les persones, éssers vius i existències unes condicions de treball i de vida impracticables. Això és així perquè aquest marc concep la ruralitat com un lloc (més) d'on extreure sense reposar, sense regenerar, sigui energia, aliments o benestar i oci. Una producció que no atén els cicles i les circularitats que són adscrites a la mateixa ontologia del rural. Aquest relat opera a tots els àmbits, des de la ficció i les pel·lícules, als programes d'entreteniment, les notícies, les xarxes socials, la publicitat, la música popular i ara també a les respostes que pugueu obtenir amb la intel·ligència artificial generativa.

La notícia interessant és que, precisament perquè això –*tot això*– està en crisi i en dubte, eixe relat s'està clavellant. Sortosament –i gràcies a moltes persones i iniciatives, l'associacionisme i l'activisme rural, el periodisme de proximitat i alternatiu, els creadors culturals compromesos, els experts en economia, medi ambient o agronomia conscienciats–, s'estan produint noves formes d'entendre la ruralitat. Aquestes formes ja presenten idees que podem integrar dins el que Rosi Braidotti (2020) ha caracteritzat com un posthumanisme crític que contempli les dimensions zoe/geo/tecno: la visió s'escau adequadament per a la comprensió del medi rural, un marc interpretatiu que integri no només l'activitat humana i cultural, sinó també les agències cosides entre les comunitats humanes, els animals, els territoris i la tecnologia que hi operen. Una de les primeres mesures, tanmateix, serà abandonar les categories dicotòmiques i els

endrecaments dualístics que hem esmentat al principi: ens cal veure la ruralitat com un continu de realitats i existències fragmentades i difractives, com diria Karen Barad (2014). Ens caldrà, per tant, aclarir una mica més com lligar aquestes visions amb el rural i amb la comunicació del rural.

2. Ressituacions crítiques i posthumanes: proposar

Com hem dit, relat i materialitat estan connectats. Remarquem que operen en assemblatges, per usar un terme propi de les aproximacions de les filosofies materialistes de Gilles Deleuze i Félix Guattari (vegeu 1988). També hem assenyalat que la dinàmica del relat hegemònic actual no ens serveix per impulsar un canvi en positiu, afirmatiu, i de futurs il·lusionants i transitables. En l'àmbit de les ruralitats això és encara més urgent. El canvi climàtic, la destrucció d'habitats, l'abandonament i el despoblament reforcen dues branques discursives que poden ser perniciosos per al medi rural. Són posicionaments reactius a unes realitats rurals molt complexes on operen no només els relats que en puguem produir sinó també els afectes de les existències que en formen part, siguin éssers vius o materialitats «vibrants» (Bennett, 2022 [2010]). Parlem un segon de la idealització del rural i del victimisme del rural.

El relat del rural idealitzat és antic i arrelat en la cultura; és producte de l'organització de la humanitat entorn de les urbs, de la massificació. La idealització va sorgir, segur, molt aviat; amb les primeres *polis* es van generar els desplaçaments del camp a la ciutat i l'elaboració de quimeres en dues direccions –els vilatans que recordaven orígens, els ciutadans acabats que visitaven el camp i en gaudien. Però aquest relat va tenir un impacte profund amb el pensament il·lustrat i el sorgiment de la societat industrial; el romanticisme aprofundiria en aquest idil·li amb el camp i la natura–, més tard arrels recreades d'identitats i essències. L'evolució contemporània de la idealització és evident al llenguatge i l'imaginari publicitari, però també a la novel·la o al reportatge periodístic. La idealització ha transformat les ruralitats, per exemple produint pobles «de postal» –ara se'n diuen *instagramejables*–, llocs «bonics» però produïts per a ser consumits. A vegades són rerefons d'iniciatives de turisme rural on tenim totes les «comoditats» –des d'aigua calenta a dojo, tovalloles netes a disposar, connexió 5G i per fibra per estar connectats sense límit o tenir accés a la IA, etc. La fibra és necessària i està molt bé crear espais «ideals». El problema sorgeix quan això és tan allunyat de les experiències viscudes. Cal vigilar la idealització d'un camp on s'ha comodificat el rural i la natura. Per una banda, aquestes dinàmiques generen unes dissonàncies tant entre els habitants del rural com, per exemple, entre els nou vinguts (vegeu Andrés Cabello, 2025). Per una altra, la idealització pot ser alineada amb l'extractivisme; ara d'una economia de la «nova ruralitat», gentrificada i en què operen amb comoditat els discursos del rentat verd o *greenwashing*.

Front a això, les dificultats reals que travessa el sector agroalimentari i la manca de serveis al rural ha alimentat les narratives de victimització del camp. Les arrels del victimisme són profundes també. Sovint és una denúncia justificada. Però el victimisme és un atzucac si no genera vies d'acció a emprendre i si s'acomoda en dinàmiques enrocades. Viure en el victimisme pot apropar la ruralitat a les identitats-estigma que teoritzava Ervin Goffman (2009) per a altres grups socials. A Catalunya i a Espanya en general, aquest discurs és antic i es pot expressar avui de moltes formes (la idea que la pagesia és sempre l'ase dels cops i «què hi farem?», la referència a un «sistema» en abstracte o «global» sobre el que «no podem fer res» i que ho dicta tot, etc.). El dèficit democràtic, la història de violència i sotmetiment, la dictadura i el sistema *caciquil*, tot això va a la motxilla de la memòria rural; no és fàcil desempallegar-se'n i seria injust no reconèixer-ne les conseqüències. A qui alçava la veu només l'esperava una garrotada; el silenci i acotar el cap era el més prudent; venim d'aquell silenci que cantava Raimon. Avui, aquesta dinàmica del victimisme es pot connectar perillosament amb una politització populista que lliga despoblament, canvi climàtic, precarització i ruralitats: caldrà estar atents per evitar que el racisme i el masclisme aprofitin aquestes vulnerabilitats per empitjorar la situació.

Davant de les complexitats, i en el marc del projecte de recerca esmentat, vam proposar la tesi que un nou relat que hem anomenat «rural ressituat» opera en la cultura, en el pensament i en els mitjans de comunicació (Castelló, 2023b). És una alter-narrativa. Evita tant la idealització com el victimisme i s'espolsa idees preconcebudes i estereotips limitants del rural. Posem diversos exemples, des dels reportatges que donen veu agenciada a comunitats, fins a revistes menudes que operen amb col·lectius de subscripcions, passant per projectes periodístics de proximitat i locals, per pensadores i pastors assagistes, i activistes que alimenten xarxes socials. Són moltes les persones que narren avui la ruralitat, també estudiants de comunicació que engeguen un projecte de final de grau o de màster en una població per visibilitzar problemàtiques, les plataformes, les xarxes de solidaritat, els artistes. Aquesta nova narrativa està sent remarcada per experts de referència en la temàtica com ara Joan Nogué (2025, pàg. 18), per a qui «està emergent

una nova mirada cap als llocs, cap al territori, que és molt més integral, molt més transversal, que vol dialogar amb els paisatges de la vida quotidiana i es vol involucrar en la seva gestió».

Han estat també rellevants les aportacions que han rescatat la idea dels bens comuns com a lògica integrada en les realitats rurals. La ruralitat opera molt millor amb sistemes comunals, regeneratius i col·laboratius, en contrast amb les dinàmiques privatives, d'explotació intensiva i competitiva que li imposablem –amb quina legitimitat? Es tracta d'acceptar, d'una vegada, que ens cal una nova narrativa econòmica que entengui que estem en una etapa de postcreixement, com ha teoritzat Tim Jackson (2022). El rural demana a crits que adoptem una economia del bé comú (Felber, 2015). Thomas Piketty ha assenyalat, a més, que les mesures ambientals han d'incorporar una dimensió social si no volem que només beneficiïn els qui ja tenen molts recursos i vagin en contra dels més vulnerables. L'economista ha remarcat que això és especialment cert per a les classes treballadores de les zones rurals o de petites poblacions (Piketty, 2025, pàg. 36). Aquesta economia és integrativa, inclou els beneficis i els costos en tots els sistemes –també en els ecosistemes; és en definitiva més democràtica i justa. Hi ha molts exemples per il·lustrar aquests moviments: organitzacions ara com la Fundació Emprius treballen teixint xarxa, organitzant jornades que recuperen i adapten a l'actualitat unes lògiques de funcionament que existien i havíem oblidat. Per tot això, plantejar aquest debat a una revista com *Oikonomics* és molt pertinent. Necessitem una economia de veres.

Aquesta visió no és res idealitzadora, és molt realista; potser la que més. La quimera és el sistema actual de destrucció extractiva. Són molt més factibles els nous pensaments ruralistes, que ens vinculen, com el que conreen expertes com ara Vanesa Freixa o Yayo Herrero. Freixa no només ha produït el que és segurament un dels assajos més influents en relació amb aquesta posició –*Ruralisme. La lluita per una vida millor* (Freixa, 2023)–, sinó que continua demanant accions concretes, unes «polítiques urgents que ens condueixen des d'ara mateix a la transició d'un model global a un de local, en què la justícia social sigui la base de tot» (Freixa, 2025, pàg. 27). Rosa Cerarols i Joan Nogué (2022) van impulsar un compendi en què s'explicaven moltes de les experiències de la «nova ruralitat catalana»: són cooperatives, associacions, escoles, col·lectius culturals, mitjans de comunicació... i n'hi ha molts, cada vegada més. Tot aquest pensament i experiències van calant al periodisme. Avui ja ningú s'estranya quan parlem de ramaderia vinculada als incendis forestals –entitats com ara la Fundació Pau Costa han treballat força en això–, o quan demanem que s'abordi la qüestió de l'accés a l'habitatge en els entorns rurals, o que es considerin els usos de la terra quan s'implanten energies renovables. Tot això és una narrativa a l'abast i que circula, un relat que visualitza els assemblatges i que pren una perspectiva crítica en relació amb el relat i les polítiques actuals. La ruralitat s'ha mogut, s'ha ressituat.

3. Coda

És impossible resseguir ací totes les branques i arrels d'un arbre que creix. És un moviment que supera la forma radicular i s'escampa en rizomes que arriben arreu. Arreu del país; a pobles i muntanyes, a ciutats i barris. El bosc entre Paüls i Xerta brostarà de nou; per molt estrany que ens sembli a ulls humans –i a ulls urbans– el foc és final i inici d'un nou cicle. Perquè la vida és circular; els relats del rural són circulars –i l'economia és circular també. Yayo Herrero (2024, pàg. 95-113) expressava amb sensibilitat i brillantor aquesta naturalesa destructiva i també regenerativa del foc. El foc era cuina, calor, protecció i llum; però també arma, dolor i desaparició. N'hauem de reconèixer l'agència, també. El marc interpretatiu de l'extractivisme, que ens ha portat al punt que estem, no serveix. Hem d'eixamplar mirades i integrar agències, ser més oberts i respectuosos amb els sabers locals, escoltar l'entorn i els nostres cossos. Tot plegat, i a la ruralitat encara més, demana eixe canvi de relat que és de fet un relat pel canvi.

Nota

Aquest article forma part del projecte «Nous imaginaris del rural a l'Espanya contemporània: cultura, documental i periodisme» (PID2021-122696NB-I00) finançat per MICIU/AEI/10.13039/501100011033/ i per FEDER Una manera de fer Europa.

Referències bibliogràfiques

- ANDRÉS CABELLO, Sergio (2025). «De lo rural a la nueva ruralidad: oportunidades, formas de vivir y disonancias entre el imaginario y la experiencia». A: E. Castelló, B. López i H. Miguélez-Carballeira (eds.). *Nuevos imaginarios del rural: Literatura, cine y medios en el contexto español* (pàg. 151-168). Publicacions de la URV.
- BARAD, Karen (2014). «Diffracting Diffraction: Cutting Together-Apart». *Parallax*, vol. 20, núm. 3, pàg.168-187. DOI: <https://doi.org/10.1080/13534645.2014.927623>
- BENNETT, Jane (2022). *Materia vibrante. Una ecología política de las cosas*. Caja Negra.
- BRAIDOTTI, Rosi (2020). *Coneixement posthumà*. Arcàdia Editorial.
- CARPENTIER, Nico (2024). «Entangling the discursive and the material». A: Shi-xu (ed.). *The Routledge Handbook of Cultural Discourse Studies*, pàg. 85-97. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003207245-7>
- CASTELLÓ, Enric (2012). «Conflicto político y medios. Marcos, narrativas y discursos». A: E. Castelló (ed.). *La mediatización del conflicto político. Discursos y narrativas en el contexto español*, pàg. 9-38. Laertes.
- CASTELLÓ, Enric (2023a). «The mediatization of the resilience frame: how a new understanding of wildfires is conquering the Spanish mainstream media (2017-2021)». A: J. Rodrigo-Comino i L. Salvati (eds.). *Fire hazards: Society and regional issues*. Springer. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-50446-4_11
- CASTELLÓ, Enric (2023b). «The resituated rural: exploring narratives beyond the empty Spain». *Journal of Spanish Cultural Studies*, vol. 24, n.º 4, pàg. 529-544. DOI: <https://doi.org/10.1080/14636204.2023.2272044>
- CASTELLÓ, Enric (2025). *Periodismo posthumano. Bases para relatar un mundo ensamblado*. Laertes.
- CASTELLÓ, Enric; MONTAGUT, Marta (2019). «Framing Forest Fires and Environmental Activism: a Storytelling Contest about Human Intervention in Nature». *Communication and Society*, vol. 32, núm. 4, pàg. 291-306. DOI: <https://doi.org/10.15581/003.32.4.291-306>
- CERAROLS, Rosa; NOGUÉ, Joan (2022). «Introducció». A: R. Cerarols i J. Nogué (eds.). *L'altre món rural. Reflexions i experiències de la nova ruralitat catalana*. Tigre de paper.
- de VREESE, Claes (2014). «Mediatization of news. The role of journalistic framing». A: F. Esser i J. Strömbäck (eds.). *Mediatization of politics. Understanding the transformation of Western Democracies*, pàg. 137-155. Palgrave MacMillan. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137275844_8
- DELEUZE, Gilles; GUATTARI, Félix (1988). *Mil mesetas. Capitalismo y esquizofrenia*. Pre-textos.
- FELBER, Christian (2015). *L'economia del bé comú*. Miret.
- FREIXA, Vanesa (2023). *Ruralisme. La lluita per una vida millor*. Ara Llibres.
- FREIXA, Vanesa (2025). «El món rural avui». A: C. Llop i A. Álvarez (eds.). *Mobilitzem-nos! Món rural! Noves ruralitats per als territoris històrics*, pàg. 20-27. Fundació Privada Horitzons 2050 i Editorial Fonoll.
- GOFFMAN, Erving (2009). *Estigma. La identidad deteriorada*. Amorrotu.
- HEPP, Andreas (2009). «Differentiation: Mediatization and cultural change». A: K. Lunby (ed.). *Mediatization: Concept, changes, consequences*, pàg. 139-158. Peter Lang.
- HERRERO, Yayo (2024). *Els cinc elements*. Arcàdia Editorial.
- HJARVARD, Stig (2008). «The mediatization of society. A theory of the media as agents of social and cultural change». *Nordicom Review*, vol. 29, num. 2, pàg. 105-134. DOI: <https://doi.org/10.1515/nor-2017-0181>
- JACKSON, Tim (2022). *Postcreixement. La vida després del capitalisme*. Arcàdia Editorial.
- KROTZ, Friedrich (2009). «Mediatization. A concept with which to grasp media and societal change». A: K. Lundby (ed.). *Mediatization. Concept, Changes, Consequences*, pàg. 21-40. Peter Lang.
- LATOURE, Bruno (2022). *Nunca fuimos modernos. Ensayos de antropología simétrica*. Siglo XXI.

- LATOUR, Bruno (2024). *Políticas de la naturaleza. El fin de la dicotomía entre naturaleza y cultura y el nacimiento de la ecología política*. Arpa.
- MBEMBE, Achille (2008). «Necropolitics». A: S. Morton i S. Bygrave (eds.). *Foucault in an Age of Terror*, pàg. 153-183. Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230584334_9
- NOGUÉ, Joan (2025). «Refer l'imaginari rural... i l'urbà». A: C. Llop i A. Álvarez (eds.). *Mobilitzem-nos! Món rural! Noves ruralitats per als territoris històrics*, pàg. 12-19. Fundació Privada Horitzons 2050 i Editorial Fonoll.
- PICKETTY, Thomas (2025). *Hacia un socialismo ecológico. Crónicas 2020-2024*. Deusto.

Citació recomanada: CASTELLÓ, Enric. «La ruralitat mediada i el relat pel canvi». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2025, núm. 25. ISSN 2339-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n25.2507>

Enric Castelló

enric.castello@urv.cat

Professor del Departament d'Estudis de Comunicació de la Universitat Rovira i Virgili i membre del Grup de Recerca en Comunicació Asterisc

És catedràtic de Periodisme i Anàlisi de Mitjans a la Universitat Rovira i Virgili. Va ser investigador convidat a la Glasgow Caledonian University i a la Loughborough University. Va obtenir el premi Article of the Year Award de la *European Journal of Communication* (2007). Entre els anys 2022 i 2025 ha estat coordinador del projecte de recerca *Nous imaginaris del rural a l'Espanya contemporània: cultura, documental i periodisme* (PID2021-122696NB-I00) finançat per MICIU/AEI/10.13039/501100011033/ i per FEDER Una manera de fer Europa. El seu darrer llibre és *Periodismo posthumano. Bases per a relatar un mundo ensamblado* (Laertes, Barcelona). Més info: ecastello.com

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

Dossier: «Ruralitats en transició» coordinat per Soledad Morales Pérez

ENXARXAMENT I DESENVOLUPAMENT SOCIOECONÒMIC

Ruralitats en xarxa: el potencial transformador de l'economia social i solidària

Ricard Espelt

Professor i investigador dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC

RESUM Aquest article analitza el paper creixent de l'economia social i solidària (ESS) en les transformacions de les ruralitats catalanes contemporànies. Lluny de representar respostes marginals o sectorials, les iniciatives de l'ESS s'han convertit en propostes estructurals capaces d'incidir en la sostenibilitat, la cohesió social, la producció cultural i la democratització econòmica en contextos rurals. L'article planteja la hipòtesi que el potencial transformador de l'ESS no rau només en la seva acció local, sinó en la seva capacitat d'articular-se en xarxa amb altres projectes, institucions i polítiques públiques. Aquest teixit relacional contribueix a superar la fragmentació territorial, repensar les relacions centre-perifèria i activar formes de governança col·laborativa. El text combina una aproximació analítica i propositiva, integrant referències a processos com ara el desplegament de la Xarxa d'Ateneus Cooperatius, l'aprovació de la *Llei de l'Estatut de Municipis Rurals* i experiències com la de *El Refugi* i *La Traça Cultural*. Des d'aquesta mirada, l'ESS es presenta com un ecosistema dinàmic que ofereix infraestructures socioeconòmiques, culturals i institucionals per fer front als grans reptes contemporanis i imaginar futurs rurals viables, justos i sostenibles.

PARAULES CLAU economia social i solidària; món rural; enxarxament; polítiques públiques; cooperativisme; transformació social

NETWORKING AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Networked ruralities: the transformative potential of social and solidarity economy

ABSTRACT This article analyses the expanding role of social and solidarity economy (SSE) in transforming modern ruralities in Catalonia. Far from being marginal or sectoral responses, SSE initiatives have become structural proposals capable of influencing sustainability, social cohesion, cultural production, and economic democratization in rural areas. The article argues that the transformative potential of SSE resides not only in its local actions but also in its capacity to connect through networks with other projects, institutions, and public policies. This relational network helps to overcome territorial fragmentation, rethink centre-periphery dynamics, and foster collaborative governance. The text combines analytical and proactive approaches, referencing processes such as the development of the Network of Cooperative Atheneums (*Xarxa d'Ateneus Cooperatius*), the approval of the Statute of Rural Municipalities Act, and case studies including *El Refugi* and *La Traça Cultural*. From this perspective, SSE emerges as a dynamic ecosystem providing socio-economic, cultural, and institutional infrastructures to address major contemporary challenges and to envision viable, fair, and sustainable rural futures.

KEYWORDS social and solidarity economy; rural areas; networking; public policies; cooperativism; social transformation

Introducció

En els darrers anys, el món rural ha tornat a centrar l'atenció de la recerca, de les polítiques públiques i de molts sectors de la societat civil com un espai clau per afrontar els grans reptes contemporanis: la crisi ecosocial, la sobirania alimentària, les cures, la cohesió territorial o la democratització econòmica. Aquest interès renovat ha anat acompanyat de la consolidació d'un nou imaginari de les ruralitats, en plural, que reconeix la diversitat de pràctiques, de sabers i de formes de vida arrelades als territoris.

En aquest context, l'economia social i solidària (ESS) ha anat ocupant un paper creixent com a vector de transformació social i econòmica en múltiples realitats rurals. Ja al capítol «L'economia solidària contemporània com a eina de transformació social i econòmica del territori rural» (Espelt, 2022), publicat dins del llibre *L'altre món rural* (Cerarols i Nogué, 2022), es plantejava com la recuperació de formes col·lectives de gestió dels béns comuns, la perspectiva feminista o la intercooperació digital contribuïen a repensar el món rural des d'una lògica comunitària, democràtica i sostenible.

Des de llavors, s'han produït avenços significatius tant en la proliferació de projectes vinculats a l'ESS com en la seva articulació amb les polítiques públiques locals i regionals. Alhora, s'han aprofundit les recerques que exploren les capacitats institucionals, els límits i les tensions d'aquestes pràctiques. El present article recull aquestes noves aportacions i planteja una reflexió actualitzada sobre el rol estratègic de l'ESS en la construcció d'alternatives rurals resilents i inclusives. Amb aquesta anàlisi, es pretén contribuir al debat sobre la seva institucionalització en el marc de les polítiques públiques rurals i mostrar, a partir d'experiències recents, com aquestes pràctiques poden esdevenir una eina per imaginar, implementar i sostenir models socioeconòmics més justos i arrelats al territori.

Aquest article parteix de la hipòtesi que les transformacions rurals impulsades per l'ESS no s'expliquen únicament per la seva acció local, sinó per la seva capacitat d'articular-se en xarxa amb altres iniciatives, institucions i territoris. Aquesta lògica enxarxada permet superar la dicotomia centre-perifèria i construir un model territorial més equitatiu, interdependent i resilient.

1. Ruralitats contemporànies i nous paradigmes

Durant dècades, els imaginaris dominants sobre el món rural han estat marcats per una mirada dualista i sovint simplificadora: d'una banda, com a espai de retard econòmic i cultural; de l'altra, com a escenari idealitzat d'un retorn a l'essencial. Aquestes representacions han invisibilitzat la complexitat i la pluralitat de les ruralitats reals, avui travessades per processos de canvi profund: despoblament i repoblament, precarització i innovació, abandonament institucional i emergència de noves formes d'organització comunitària.

En les darreres dues dècades, diverses mirades crítiques han posat en qüestió aquesta ruralitat monolítica i han defensat una concepció plural, dinàmica i conflictiva de les ruralitats (Woods, 2007). Aquest enfocament reconeix la capacitat de les comunitats rurals per generar respostes autònomes i creatives als reptes actuals, però també subratlla les desigualtats estructurals que les travessen.

L'actual crisi ecosocial –amb l'emergència climàtica, la tensió sobre els recursos, les vulnerabilitats alimentàries i energètiques o les desigualtats territorials– ha tornat a posar el focus en el món rural com a espai de possibilitat i iniciatives pioneres (Cerarols i Nogué, 2022). Aquests projectes no només cobreixen necessitats materials, sinó que redefeixen la relació amb el territori, el treball i la comunitat. Aquesta redefinició passa sovint per la creació o reactivació de xarxes territorials de suport mutu, de coneixement compartit i d'acció col·lectiva. En lloc de comprendre el món rural com un mosaic de territoris aïllats, cal entendre'l com un ecosistema densament connectat en múltiples escales, en el que l'intercanvi amb ciutats mitjanes o grans contribueix a la sostenibilitat de tot el sistema.

Tanmateix, aquest potencial transformador no és espontani ni inevitable. Requereix condicions de possibilitat: recursos, capacitats, suport institucional i, sobretot, una mirada política que entengui el món rural no com a perifèria del desenvolupament, sinó com a espai actiu de producció de futur (Camarero i Oliva, 2019). Cal superar les lògiques extractives i clientelars que han caracteritzat moltes polítiques rurals, i avançar vers enfocaments sistèmics, centrats en la justícia territorial, la sostenibilitat i la democratització econòmica.

És en aquest marc on l'economia social i solidària esdevé clau. Més enllà del seu potencial pràctic, aporta una cosmovisió que prioritza la vida, la comunitat i la cooperació per davant del lucre, i que permet articular respostes adapta-

des a la diversitat de les ruralitats contemporànies. La seva contribució no es limita a generar alternatives econòmiques, sinó que obre la porta a repensar el model de desenvolupament rural des d'una perspectiva transformadora i arrelada.

2. L'economia social i solidària al món rural

L'economia social i solidària (ESS) ha anat prenent una rellevància creixent com a espai de generació de respostes col·lectives als desafiaments socials, ambientals i econòmics. En el context rural, aquesta mirada adquireix un significat especialment rellevant, ja que connecta amb una llarga tradició de gestió comunitària, suport mutu i organització popular, alhora que respon als reptes contemporanis de sostenibilitat, arrelament i justícia territorial (Escarrà, 2023).

En el capítol publicat el 2022 (Espelt, 2022), ja es posava en relleu com les pràctiques de l'ESS en el món rural català s'inspiren en un llegat de béns comunals, assemblearisme i cooperativisme històric, però també es reinventen en clau feminista, agroecològica i digital. Aquesta hibridació les converteix en iniciatives capaces de repensar el desenvolupament local des d'una lògica de reproducció de la vida, no de maximització del benefici.

Les iniciatives rurals de l'ESS tenen algunes característiques pròpies que les distingeixen dels contextos urbans:

- Arrelament territorial i relacional: es fonamenten en vincles de confiança, coneixement mutu i identificació amb el territori. La proximitat no és només geogràfica, sinó emocional i comunitària.
- Multiplicitat de funcions: sovint, les iniciatives no només cobreixen necessitats econòmiques (treball, producció, consum), sinó també culturals, educatives, simbòliques o de cures.
- Condicions adverses i innovació contextual: operen en entorns de menor densitat, amb menys infraestructures i amb menys suport institucional, cosa que afavoreix solucions creatives, adaptades i resilients.
- Voluntat de transformació estructural: no es tracta només d'adaptar-se al context rural, sinó de repensar-lo. L'ESS ofereix eines per superar el binomi «desenvolupament vs. resistència» i proposa formes de vida sostenibles i emancipadores.

Com hem avançat, la diversitat d'experiències és notable. Des de cooperatives agroecològiques i projectes de sobirania alimentària, fins a xarxes de cures feministes, iniciatives de dinamització cultural, habitatge cooperatiu o plataformes digitals d'intercooperació (Cerarols i Nogué, 2022). Moltes d'aquestes entitats, tot i la seva petita escala, generen impactes significatius en el territori: fixació de població jove, revalorització de coneixements locals, restauració de sobirania, circularitat econòmica o reforç de xarxes comunitàries.

Aquestes iniciatives no apareixen aïlladament, sinó que sovint prenen forma en un teixit previ d'experiències, coneixements compartits i vincles institucionals. L'ecosistema rural de l'ESS a Catalunya s'ha anat consolidant mitjançant processos formatius, recerques col·laboratives i instruments jurídics que han permès fer emergir i sostenir pràctiques transformadores. Plataformes com ara Pam a Pam,¹ que visualitza centenars d'iniciatives amb criteris ètics i territorials, i xarxes com la dels Ateneus Cooperatius,² la Xarxa d'Economia Solidària³ o la Xarxa de Municipis per l'ESS⁴ han contribuït a configurar una infraestructura relacional que connecta nodes locals i comarcals amb lògiques d'intercooperació i incidència compartida. Cal destacar també el paper d'altres xarxes com ara la Xarxa d'Espais de Creació i Producció de Catalunya,⁵ que tot i no ser pròpiament una xarxa sectorial de l'ESS, compta amb centres vinculats a l'economia social i solidària i obre potencialitats de col·laboració futura per continuar articulant ecosistemes híbrids, culturals i socioeconòmics, especialment rellevants en entorns rurals. En aquest marc, la Xarxa d'Ateneus Cooperatius destaca com un projecte publico-cooperatiu únic a escala europea, que articula més de 300 entitats arreu del territori i actua com a palanca per a la promoció de noves iniciatives, la consolidació de projectes col·lectius i la cocreació de polítiques públiques des de la proximitat i amb capacitat d'adaptació a les dinàmiques locals. En aquest ecosistema, el paper de les universitats –i especialment de les universitats que treballen en xarxa amb el territori– ha estat i és fonamental.

1. Pam a Pam, el mapa de l'economia social i solidària de Catalunya. Vegeu: <https://pamapam.cat/>

2. La Xarxa d'Ateneus Cooperatius, creada l'any 2016, té catorze espais distribuïts per tot el territori català. Vegeu: https://treball.gencat.cat/ca/ambits/economia_social/vols_crear_una_cooperativa_o_una/ateneus/

3. Després d'un llarg període de gestació i aprenentatges, la Xarxa d'Economia Solidària, es constitueix l'any 2002, i representa el màxim articulador de l'ESS a Catalunya. Vegeu: https://ca.wikipedia.org/wiki/Xarxa_d%27Economia_Solid%C3%A0ria_de_Catalunya

4. Actualment, 64 municipis i tres consells comarcals formen part de la Xarxa de Municipis per l'Economia Social i Solidària. Vegeu: <https://xmess.cat/municipis-adherits/>

5. Xarxaprod, xarxa d'espais de creació i producció de Catalunya, és una associació professional sense ànim de lucre creada l'any 2009 amb una cinquantena d'espais associats. <https://xarxaprod.cat/>

L'articulació amb centres de recerca i equips universitaris compromesos amb la transformació social ha permès desenvolupar projectes col·laboratius, sistematitzar coneixements, acompanyar processos d'avaluació i visibilitzar bones pràctiques. Xarxes com la mateixa Xarxa UOC Rural exemplifiquen aquest vincle actiu entre producció de coneixement i acció transformadora en l'àmbit rural. Aquest diàleg entre universitat, territori i ESS contribueix a consolidar pràctiques amb major capacitat de sostenibilitat i incidència.

Aquesta articulació multinivell de l'ESS a Catalunya ha estat recentment analitzada des de la perspectiva de la *coproducció liderada pel procomú*, posant el focus en els Ateneus Cooperatius com a dispositius d'enxarxament institucional i comunitari. Segons Mombelli, Maestre-Andrés i Villamayor-Tomas (2025), aquests espais configuren un model innovador de governança pública-comunitària-cooperativa que afavoreix la confiança mútua, la corresponsabilitat i la producció col·lectiva de serveis d'interès públic, tot preservant valors transformadors. L'estudi mostra com la capacitat d'escala i coordinació entre nivells —local, supramunicipal i regional— permet superar la fragmentació territorial i reforçar la sostenibilitat política i financera de l'ESS, especialment en entorns no metropolitans.

Amb tot, cal evitar una mirada idealitzada. Les iniciatives rurals d'ESS sovint enfronten grans dificultats: manca de recursos, càrregues burocràtiques, precarització de les cures internes, dificultats per escalar o per mantenir relleus generacionals. Però és precisament en aquest escenari de complexitat on l'ESS esdevé rellevant: no com una solució tancada, sinó com una pràctica oberta, adaptativa i profundament democràtica.

3. De l'acció a la política pública: vers una institucionalització transformadora

Les pràctiques de l'ESS al món rural han anat més enllà de la seva funció autoorganitzativa o productiva. En molts casos, s'han convertit en referents de polítiques públiques emergents, i han inspirat instruments, marcs normatius i programes de suport que incorporen una visió transformadora del desenvolupament territorial.

La connexió entre pràctiques transformadores i polítiques públiques no ha estat un procés automàtic ni lineal. La institucionalització de l'economia social i solidària ha estat possible, en gran part, gràcies a la capacitat de les iniciatives per teixir xarxes de col·laboració: entre actors locals i supramunicipals, entre el món associatiu i les administracions, o entre sectors aparentment distants com el cultural i l'agroecològic. Aquesta articulació ha permès ampliar l'escala i l'impacte de les pràctiques de l'ESS, obrint-les a l'agenda pública. Però aquest avenç ha estat lent i costós, fruit de la persistència, la incidència col·lectiva i l'aprenentatge compartit. Alguns exemples recents n'evidencien l'evolució i els potencials:

- La consolidació dels ateneus cooperatius en comarques rurals, dins del programa Aracoop,⁶ ha permès reconèixer i sostenir una part de l'ecosistema d'ESS existent, però també ha creat espais de diàleg amb el món local institucional.
- La convocatòria de *matchfunding Arrela't*,⁷ impulsada al Pirineu, que combina finançament públic i col·laboració ciutadana per donar suport a projectes locals amb impacte social i posa en pràctica formes híbrides de coproducció de polítiques.
- Alguns ajuntaments i mancomunitats de micropobles, especialment sensibles als dèficits estructurals dels territoris rurals, han començat a incloure clàusules socials en la contractació pública, a promoure espais de codisseny amb iniciatives locals o a cedir espais infrautilitzats per a projectes d'economia comunitària.

El cas dels ateneus cooperatius il·lustra especialment bé com una xarxa institucionalitzada pot generar impacte en múltiples escales. En entorns rurals, l'acompanyament tècnic i la facilitació d'enllaços entre projectes ha afavorit la viabilitat de microiniciatives en sectors com ara l'agroalimentari, les cures o l'habitatge. Aquesta capacitat de connectar projectes petits i dispersos amb recursos, institucions i altres actors del territori demostra com una xarxa sòlida pot esdevenir una infraestructura democràtica per a una ESS rural amb incidència estructural.

Aquests casos apunten a una tendència: la institucionalització de l'ESS no com a assimilació burocràtica, sinó com a reconeixement del seu potencial transformador. Això implica un canvi de paradigma en les polítiques públiques rurals: ja no es tracta només de gestionar serveis o repartir ajuts, sinó de fomentar condicions estructurals per a una

6. Aracoop. Vegeu: <https://cooperativescatalunya.coop/que-es-aracoop/>

7. S'han realitzat tres edicions del matchfunding Arrela't Alt Pirineu i Aran (2020, 2022 i 2024). Vegeu: <https://sites.google.com/view/arrelat-alt-pirineu-i-aran/inici>

economia més justa, arrelada i democràtica (Utting, 2015). Aquesta tendència d'apropament entre pràctiques comunitàries i política institucional ha rebut recentment un impuls rellevant amb l'aprovació de la *Llei de l'Estatut de municipis rurals*⁸ (juliol de 2025). Aquest marc normatiu reconeix la singularitat dels municipis de menys de 2.000 habitants i estableix instruments específics de finançament, simplificació burocràtica i garanties d'equilibri territorial. A més, preveu un mecanisme de garantia rural que obligarà a valorar l'impacte territorial de totes les polítiques públiques. Aquest nou escenari pot obrir oportunitats perquè les iniciatives d'ESS incideixin de manera més directa en l'agenda institucional rural, especialment si es manté una visió de ruralitat cooperativa, arrelada, situada i enxarxada.

Tanmateix, aquest procés és ple de tensions. L'entrada de l'ESS en l'agenda pública comporta riscos de cooptació, normativització i pèrdua d'autonomia. Algunes iniciatives reivindiquen la seva independència institucional com a condició per a la seva sostenibilitat. Altres alerten sobre la desigualtat d'accés als recursos i la necessitat de canvis profunds en les regles del joc administratives.

Per això, més que replicar esquemes clàssics de suport, les polítiques públiques rurals haurien d'orientar-se vers formes de governança compartida, reconeixent les iniciatives d'ESS com a subjectes actius en el disseny, la implementació i l'avaluació de polítiques. Com han apuntat diversos autors, aquesta coproducció de polítiques genera formes de democràcia experimental que poden reforçar tant la legitimitat institucional com la innovació social (Torfing, 2013).

Es tracta, doncs, de passar de polítiques «per al món rural» a polítiques «amb el món rural». Aquest enfocament pot contribuir no només a donar estabilitat a les iniciatives existents, sinó també a generar nous imaginaris institucionals més oberts, flexibles i participatius. I, sobretot, pot ajudar a garantir que les transformacions impulsades des de la base no quedin relegades a la marginalitat o a l'excepcionalitat, sinó que informin estructuralment el futur del territori.

4. *El Refugi i La Traça Cultural*: una ruralitat cooperativa i enxarxada

El cas d'*El Refugi* i el projecte derivat de *La Traça Cultural* il·lustren amb claredat com les transformacions rurals impulsades per l'ESS poden prendre forma mitjançant una dinàmica d'enxarxament territorial i sectorial. Lluny de ser una iniciativa aïllada, aquesta experiència s'inscriu en una trama més àmplia d'organitzacions, instruments i polítiques que apunten vers un nou paradigma de desenvolupament rural col·laboratiu.

Seleccionat a la convocatòria de *matchfunding Arrela't Alt Pirineu i Aran*, *El Refugi* és una llibreria crítica de la Seu d'Urgell impulsada des dels valors de l'ESS. La seva aposta per la cultura transformadora, l'arrelament territorial i el cooperativisme ha esdevingut un punt de referència al Pirineu català. L'acompanyament rebut a través del *matchfunding* –una combinació de finançament públic i aportacions ciutadanes gestionada amb la plataforma Goteo– va permetre enfortir el projecte tant a escala econòmica com organitzativa, integrant-lo en una xarxa de suport que va més enllà dels recursos materials.

El Refugi no només va consolidar el seu projecte local, sinó que va activar un procés de col·laboració interterritorial amb *La Lluerna*, llibreria cooperativa de Ripoll, donant lloc a *La Traça Cultural*: una infraestructura digital i comunitària per visibilitzar, connectar i reforçar iniciatives culturals arrelades al territori pirinenc. *La Traça* s'erigeix avui en plataforma cooperativa de tercer nivell, que articula comarques com ara l'Alt Urgell, el Ripollès i altres punts del territori a partir de la cultura crítica i l'economia transformadora.

Aquest cas exemplifica de manera concreta la hipòtesi que travessa aquest article: la capacitat de l'ESS de generar transformació al món rural no rau només en la seva acció local, sinó en la seva articulació en xarxa –amb altres iniciatives, institucions públiques, plataformes tecnològiques i actors socials. L'ús de Goteo com a eina del procomú digital i l'encreuament entre ESS, cultura i polítiques públiques participatives fan d'aquest cas un exemple paradigmàtic d'una ruralitat cooperativa i enxarxada.

El suport institucional –en aquest cas mitjançant el programa *Arrela't*– no va ser assimilador ni directiu, sinó facilitador i multiplicador. Aquesta orientació permet imaginar formes híbrides de política pública, que reconeixen el valor de les potencialitats i dels projectes existents, donen suport a la innovació col·lectiva i aposten per una governança més horitzontal. En definitiva, *El Refugi i La Traça Cultural* són molt més que una llibreria i una agenda digital: són

8. Llei 8/2025, de 30 de juliol, de l'Estatut de municipis rurals. Vegeu: <https://governobert.gencat.cat/ca/transparencia/normativa-i-informacio-interes-juridic/normativa/normativa-en-tramit/pre/en-tramit/llei-8-2025-estatut-municipis-rurals>

infraestructures cooperatives de territori, que operen com a nodes culturals, polítics i econòmics d'un ecosistema rural en transformació.

Conclusions

Com hem analitzat al llarg de l'article, els darrers anys han evidenciat que el món rural no és només espai de carència o nostàlgia, sinó un escenari central per a la innovació social, econòmica i ecològica. L'economia social i solidària (ESS), amb el seu enfocament transformador, ha demostrat una capacitat notable per generar respostes arrelades als desafiaments dels territoris rurals.

Aquest article ha volgut posar en relleu no només l'efervescència d'aquestes pràctiques, sinó també el desplaçament progressiu de l'ESS vers l'àmbit de les polítiques públiques, especialment en contextos en què hi ha una predisposició institucional a treballar des de la proximitat, la confiança i la coproducció. La institucionalització, quan és feta des del respecte a l'autonomia i amb vocació de transformació sistèmica, pot esdevenir un vector de canvi estructural per al desenvolupament rural.

Una de les claus per consolidar les pràctiques de l'ESS en el món rural és entendre-les com a parts d'una trama relacional més àmplia, que uneix projectes, institucions i comunitats en un ecosistema interconnectat. La idea de ruralitat enxarxada permet superar els límits de la fragmentació territorial i plantejar polítiques que reforcin els vincles entre comarques, entre l'àmbit rural i l'urbà, i entre sectors econòmics i culturals aparentment separats. Experiències com ara la Xarxa d'Ateneus Cooperatius mostren que és possible construir models de governança distribuïda, en els que l'enxarxament territorial no només genera eficiència i viabilitat, sinó també sobirania i justícia social. Aquest nou marc normatiu reforça la necessitat d'articular l'ESS com a soci estratègic en el desplegament de les polítiques rurals i convida a integrar-hi de manera activa les xarxes i iniciatives ja existents. La *Llei de l'Estatut de municipis rurals*, recentment aprovada, pot esdevenir una eina fonamental per institucionalitzar aquesta mirada si s'aplica des d'una perspectiva de governança col·laborativa i sobirania territorial compartida. Amb tot, aquesta trajectòria encara és fràgil. Per a consolidar l'aportació de l'ESS al món rural caldria considerar, entre d'altres, les següents propostes:

- Reconèixer i donar suport estable a les iniciatives existents, més enllà de convocatòries puntuals, amb recursos i instruments adaptats a la seva realitat.
- Fomentar espais de codisseny de polítiques públiques, en els que les organitzacions de l'ESS participin activament en les decisions que les afecten.
- Impulsar la intercooperació rural, també a escala supracomarcal, com a estratègia per garantir sostenibilitat, relleu generacional i capacitat d'escalar iniciatives.
- Incorporar transversalment la perspectiva feminista i ecosocial en totes les fases de disseny, implementació i avaluació de polítiques rurals.
- Reforçar l'articulació entre recerca i acció, promovent processos d'autoavaluació, documentació i sistematització de les pràctiques transformadores ja existents.
- Reforçar el rol de les universitats com a agents actius de transformació territorial, afavorint models de recerca col·laborativa, formació contextualitzada i cocreació de coneixement al servei dels projectes rurals d'ESS. Potenciar les aliances universitàries en xarxa pot esdevenir clau per estructurar ecosistemes sòlids de recerca-acció com els que s'estan potenciant des del RIS3CAT⁹ (Generalitat de Catalunya).
- Consolidar i enfortir les xarxes interterritorials de l'ESS, tot fomentant espais de connexió entre iniciatives rurals i urbanes, i reconeixent el paper clau d'aquestes xarxes en la sostenibilitat i la resiliència del conjunt del territori.

En definitiva, l'ESS no només proposa models alternatius de fer economia, sinó que obre la porta a nous horitzons de governança democràtica i de sobirania territorial. En temps d'emergències múltiples, escoltar el món rural i acompanyar els seus projectes transformadors és, més que una opció política, una condició de possibilitat per a imaginar futurs habitables.

9. RIS3CAT, innovació transformativa. Vegeu: <https://economia.gencat.cat/ca/ambits-actuacio/ris3cat/index.html>

Referències bibliogràfiques

- CAMARERO, Luis; OLIVA, Jesús (2019). «Thinking in rural gap: mobility and social inequalities». *Palgrave communications*, núm. 5, vol. 1. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0306-x>
- CERAROLS, Rosa; NOGUÉ, Joan (eds.) (2022). *L'altre món rural. Reflexions i experiències de la nova ruralitat catalana*. Manresa: Tigre de Paper.
- ESCARRÀ, Carla (ed.) (2023). *Economia solidària i ruralitats. Recuperant sobirania*. Pol·len Edicions i XES.
- ESPELT, Ricard (2022). «L'economia solidària contemporània com a eina de transformació social i econòmica del territori rural». A: CERAROLS, R.; NOGUÉ, J. (eds.). *L'altre món rural. Reflexions i experiències de la nova ruralitat catalana*. Manresa: Tigre de Paper.
- MOMBELLI, Serena; MAESTRE ANDRÉS, Sara; VILLAMAYOR-TOMAS, Sergio (2025). «Scaling-up commons-led coproduction: the governance model of the cooperative Athenaeums in Catalonia». *Territory, Politics, Governance*, pág. 1-23. DOI: <https://doi.org/10.1080/21622671.2025.2530611>
- TORFING, Jacob (2013). «Collaborative innovation in the public sector». A: OSBORNE, S. P.; BROWN, L. (eds.). *Handbook of innovation in public services*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing
- UTTING, Peter (ed.) (2015). *Social and solidarity economy: Beyond the fringe*. Londres: Zed Books / UNRISD. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350222618>
- WOODS, Michael (2007). «Engaging the global countryside: globalization, hybridity and the reconstitution of rural place». *Progress in Human Geography*, núm. 31, vol. 4, pàg. 485-507. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132507079503>

Citació recomanada: ESPELT, Ricard. «Ruralitats en xarxa: el potencial transformador de l'economia social i solidària». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2025, núm. 25. ISSN 2339-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n25.2503>

Ricard Espelt

ricardespelt@uoc.edu_

Estudis d'Economia i Empresa de la UOC

Professor agregat dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC i investigador al grup Laboratori de Transformació Urbana i Canvi Global (TURBA Lab) del Centre de Recerca Interdisciplinari en Transformacions Socials i Culturals (TRÀNSIC). Doctor en Societat de la Informació i el Coneixement (UOC), doctor en modalitat industrial en Ciències Socials i Humanitats i llicenciat en Belles Arts (UB). La seva docència i recerca se centren en la recerca-acció en àmbits com ara l'economia social i solidària, l'agroecologia i la cultura. És editor acadèmic de la revista *Internet Policy Review* a l'Alexander von Humboldt Institute for Internet and Society (HIIIG) de Berlín. Cofundador del centre cultural i de recerca inLoft (Copons), del projecte artístic i educatiu en torn de l'agroecologia Desvestint Aliments i de la cooperativa femProcomuns, orientada a la gestió col·lectiva i sostenible dels comuns.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

Dossier: «Ruralitats en transició» coordinat per Soledad Morales Pérez

UN ESTUDI QUALITATIU

Entre pantalles i natura: treball digital, benestar i ruralitat

Mar Alsina Folch

Investigadora FPU dels Estudis d'Economia i Empresa (UOC)

RESUM La digitalització, la flexibilitat laboral i l'expansió del teletreball han transformat la manera de treballar i viure. Aquests canvis, accelerats per la pandèmia de la COVID-19, han donat pas a repensar les relacions entre feina, oci i descans. En aquest context, els entorns rurals han tornat a guanyar protagonisme com a espais de benestar, sostenibilitat i qualitat de vida. A través d'un estudi qualitatiu basat en entrevistes en profunditat amb cinc professionals digitals que treballen des de municipis rurals, s'explora com viuen aquesta experiència, quins beneficis i reptes hi troben, i com la seva presència pot contribuir a dinamitzar aquests territoris. Els resultats apunten a una visió positiva del teletreball des d'entorns rurals, als que s'han desplaçat cercant la tranquil·litat i la calma que els permeti ser més productius durant les hores de feina i gaudir d'un temps de descans i d'oci de més qualitat.

PARAULES CLAU *trebacances; ruralitat; teletreball; oci; benestar; treball digital*

A QUALITATIVE STUDY

From screen to green: digital work, well-being and rurality

ABSTRACT Digitalization, labour flexibility, and the expansion of remote work have transformed how we work and live. These changes, accelerated by the COVID-19 pandemic, have led to a rethinking of the relationship between work, leisure, and rest. In this context, rural areas have regained prominence as spaces of well-being, sustainability, and quality of life. Through a qualitative study based on in-depth interviews with five digital workers from rural municipalities, this research explores how they experience remote work from these environments, the benefits and challenges they face, and how their presence can help revitalize these territories. The findings show a positive view of remote work in rural settings, where individuals seek peace and calm, enabling them to be more productive during working hours and enjoy higher-quality leisure and rest.

KEYWORDS *workation; rurality; remote work; leisure; well-being; digital work*

Introducció

Els darrers anys, la manera de treballar i viure ha experimentat una transformació profunda. La digitalització, accelerada per la pandèmia de la COVID-19, ha afavorit l'expansió del teletreball i a contribuït a redefinir les fronteres entre feina, oci i descans (Alonso Benito, 2004). La flexibilitat que ofereixen les noves modalitats laborals ha fet possible l'aparició de perfils professionals més mòbils, que combinen treball i desplaçaments de formes diverses (Hines, 2019; Hannonen, 2020).

Paral·lelament, els entorns rurals han recuperat protagonisme com a espais de benestar, sostenibilitat i qualitat de vida. Tant per part de les administracions, que s'esforcen a dinamitzar els territoris per fer front a les desigualtats estructurals, com també de les persones que busquen allunyar-se de la massificació urbana i reconnectar amb la natura (Comissió Europea, 2021).

Aquest estudi explora com convergeixen aquestes dues tendències i quins impactes generen en les persones i en els territoris rurals.

1. Canvis i tendències del món laboral

Ens trobem en un ecosistema laboral sense precedents, en el que el mercat laboral compta amb més persones disposades a treballar que llocs disponibles (Alonso Benito, 2004). Aquesta descompensació genera condicions laborals més inestables i precàries, que moltes persones es veuen obligades a acceptar, ja que els ingressos provinents del treball continuen essent essencials per viure (Mardosas, 2024; Moruno, 2018). Alhora, s'intensifica la competitivitat i les persones han d'invertir més temps i esforç a trobar feina o formar-se contínuament per mantenir-se rellevants en els seus llocs de treball (Moruno, 2018; Alonso Benito, 2004; Deranty, 2022). Aquesta inversió envaeix el que tradicionalment es considerava temps lliure, fent més difícil distingir entre descans, oci i feina, i generant estrès i sensació de manca de temps entre la població activa (Alonso Benito, 2004).

En aquest context, observem un canvi en els valors socials: cada vegada més persones prioritzen el temps lliure per davant dels incentius materials, valorant especialment la vivència d'experiències i les relacions socials (Alonso Benito, 2004; Hines, 2019). Tanmateix, aquest canvi no es veu reflectit en el sistema econòmic actual (Snape *et al.*, 2017), fet que genera tensions entre les necessitats i els desigs de la població.

Si a aquest canvi de valors hi afegim les transformacions derivades de la digitalització, com ara l'aparició de la intel·ligència artificial o l'economia de plataforma, entre d'altres (Mardosas, 2024; Hines, 2019), veiem com les empreses aposten per jornades més flexibles. Això dona lloc a nous models de treball i oci, en els que aquests dos conceptes ja no són necessàriament oposats (Pecsek, 2018). També es facilita el treball fora de l'espai físic tradicional (Mariotti, Akhavan i Rossi, 2023; Hines, 2019), fet que transforma les rutines laborals i els desplaçaments (Hines, 2019; Hannonen, 2020).

Aquesta flexibilitat s'ha accentuat arran de la pandèmia de la COVID-19. L'any 2021, un 75,9 % de la població ocupada de la Unió Europea (15-64 anys) mai havia treballat en remot, la xifra més baixa registrada. Tot i que els percentatges s'han estabilitzat, no han tornat als nivells previs. El 2023, més de 63 milions de persones (22,20 % de la població ocupada europea) treballaven a distància, almenys de manera puntual. A Espanya, aquesta modalitat afectava 4,5 milions de persones, el 14,20 % de la població ocupada (Eurostat, 2024; World Bank, 2023).

La combinació entre alta competitivitat laboral, flexibilitat en el temps i lloc de treball, i valor creixent del temps lliure ha donat lloc a noves formes de treball. Destaquen el nomadisme digital, amb professionals altament mòbils per als quals viatjar forma part del seu estil de vida (Hannonen, 2020), i les *trebacances* (*workation* en anglès), una pràctica híbrida entre feina i vacances que aprofita la flexibilitat geogràfica per treballar des de destinacions de vacances i així allargar-hi l'estada (Bassiyouny, Wilkesmann, 2023). Ambdós conceptes aprofiten la digitalització i el treball remot per a viatjar i ampliar les tipologies de turisme híbrid ja identificades per Uriely (2001).

2. Món rural en l'era del treball flexible

Arran de la digitalització, la flexibilitat laboral i l'expansió del teletreball, accentuades per la COVID-19, els territoris rurals han tornat a situar-se en el punt de mira com a espais de benestar, sostenibilitat i potencial transformador, tant en l'àmbit social com en l'econòmic (Comissió Europea, 2021).

Tot i aquest renovat interès, els territoris rurals continuen afrontant diversos reptes estructurals. Un dels principals és la manca de consens sobre què s'entén per territori rural. Aquests espais poden presentar característiques molt diverses, i quan es creen ajuts públics per mitigar els reptes que afronten, cal definir clarament qui hi pot accedir (Elliot, 2025). Històricament, es consideraven rurals aquells territoris on l'activitat econòmica principal era l'agricultura (Comissió Europea, 2021). Aquesta definició, però, ha quedat obsoleta, ja que el nombre de persones ocupades en aquest sector ha disminuït notablement. De fet, molts d'aquests municipis van trobar en el turisme i l'oci l'oportunitat per fer front a dificultats com ara el despoblament i compensar els baixos ingressos agrícoles. Actualment, la ruralitat sovint es vincula a la percepció que en tenen tant els habitants com els visitants (Calabuig i Serra), si bé s'intenten establir definicions més tècniques, com ara la que proposa la UE (Eurostat).

Les administracions públiques impulsen iniciatives per alleugerar les condicions adverses d'aquests municipis, tot aprofitant les oportunitats que ofereixen les noves formes de treball. Per exemple, el Projecte de llei de l'Estatut de municipis rurals elaborat per la Generalitat de Catalunya (2024) preveu que les persones empadronades en municipis rurals i que treballin per a l'Administració de la Generalitat de Catalunya puguin disposar d'un dia addicional de teletreball a la setmana. També s'estan fent inversions en infraestructures per afavorir el teletreball des d'aquests espais, tant per a residents com per a visitants. Un exemple és l'estudi d'Avdikos i Papageorgiou (2021), que identifica iniciatives públiques que donen suport, directament o indirectament, a la creació d'espais de cotreball (*coworking* en anglès).

Si anem més enllà, veiem com les noves formes de viatge híbrid, com ara el nomadisme digital i les *trebacances*, combinen turisme i oci amb digitalització i deslocalització laboral, i poden representar una gran oportunitat per als territoris rurals.

A més, no només els pobles tenen potencial per beneficiar-se'n. Diversos estudis apunten que les persones que fan teletreball des d'espais rurals poden experimentar millores en el seu benestar: menys pressió del temps, menys interrupcions, menys fatiga i estrès, i més satisfacció laboral (Vesala i Tuomivaara, 2015). Així doncs, els municipis rurals es presenten com a espais clau per desenvolupar formes diverses de teletreball, amb potencial per beneficiar el territori, la població local i les persones visitants, tot incentivant el consum i generant o estabilitzant llocs de treball.

3. Ruralitat i treball digital: experiències i percepcions

En aquest estudi preliminar, basat en entrevistes amb professionals digitals que treballen en entorns rurals, explorem com es relacionen aquestes persones amb el territori, quines oportunitats i reptes hi troben, i com la seva presència transforma, i és transformada per, l'entorn rural.

Taula 1. Perfil de les persones entrevistades

Nom	Residència habitual	Relació laboral	Lloc habitual de treball
Andrés	Municipi rural	Autònom	Espai de cotreball en un municipi rural diferent al de residència.
Berta	Municipi rural	Autònoma	Residència habitual o espai de cotreball al municipi rural de residència.
Cristina	Municipi urbà	Autònoma	Espai de cotreball en un municipi rural.
Daniel	Municipi urbà	Assalariat	Residència habitual, oficina o segona residència en un municipi rural.
Emilio	Municipi urbà	Assalariat	Residència habitual o residència de familiars en un municipi rural.

Font: elaboració pròpia

Entre la diversitat de perfils entrevistats destaca un element comú: la recerca de tranquil·litat. La Berta i l'Andrés, autònoms que s'han traslladat a pobles rurals, expliquen que estaven cansats del ritme accelerat de les grans ciutats.

De manera similar, la Cristina, el Daniel i l'Emilio, que viuen en municipis urbans, aprofiten el teletreball per desplaçar-se temporalment a municipis rurals també a la recerca de calma. A més, afirmen sentir-se més concentrats i productius quan treballen des d'aquests espais. Com diu la Cristina: «He visto muchas cosas en muchas empresas... Por estar presente [físicament a l'empresa], no vas a hacer más. A veces es hasta contraproducente.»

Tot i això, el Daniel i l'Emilio, que fan *trebacances*, reconeixen que a vegades els costa posar-se a treballar, ja que associen l'espai rural al lleure i les vacances. Per això, destaquen la importància de ser metòdics i responsables, tant per garantir la feina com per poder desconnectar i gaudir del temps lliure. En canvi, per la Cristina i la Berta, la dificultat de separar feina i descans és causada pel fet de ser autònoms, i sovint han de prioritzar la feina fins i tot en moments de descans.

La Cristina, que ha fet *workation* en un poble rural i també ha treballat des de casa durant anys, ha buscat una alternativa per evitar les interrupcions de la família i continuar gaudint dels beneficis que li aporta treballar des d'un entorn rural: ha trobat un espai de cotreball en un municipi rural proper a la ciutat on viu.

Tant les persones que han establert la seva residència principal al municipi rural com les que hi van temporalment, destaquen la importància d'un vincle previ amb el municipi. En tots els casos, es tracta de pobles on han viscut durant la seva infància o on hi tenen familiars. En paraules del Daniel: «La gent que ve [al poble] ve perquè té arrels aquí.»

Aquest arrelament també influeix en com viuen el lleure. Per la Cristina, el Daniel i l'Emilio, el poble és un espai de retrobament amb familiars i amics, especialment quan hi viatgen amb infants. Les característiques del municipi faciliten les tasques de cures, ja que hi participa una xarxa familiar més àmplia i es perceben menys riscos que a la ciutat. Això es tradueix en menor temps dedicat a les feines domèstiques i, per tant, en més temps lliure.

De manera similar, la Berta i l'Andrés, que també tenen infants, valoren especialment que aquests creixin en un entorn rural i en contacte amb la natura. A més, com que tenen familiars al municipi o en municipis propers, aquests també col·laboren en les tasques de cura. Tot i això, com que forma part de la seva rutina habitual, no perceben aquest suport com un canvi tan significatiu com el que expressen la Cristina, el Daniel i l'Emilio.

En general, les activitats de lleure que practiquen són principalment a la natura, de manera autònoma, com ara senderisme o rutes en bicicleta. Per l'Andrés, per exemple, cuidar l'hort i els animals forma part del seu oci habitual. Així doncs, les persones que passen temporades més llargues al territori i que hi tenen vincles familiars, acostumen a fer poca despesa en activitats orientades a turistes. Així i tot, és habitual que facin d'amfitrions del territori quan reben visites d'amics i familiars de fora del municipi, fent aleshores visites turístiques a espais culturals o tasts de productes gastronòmics, com per exemple alguns relacionats amb l'enoturisme.

Finalment, l'Emilio ens fa una aportació interessant sobre l'ús del temps lliure en entorns rurals, fent valdre el descans: «En el pueblo te lo tomas con más calma. Siempre tienes cosas que hacer, pero si no quieres hacer nada, también puedes hacerlo, que es algo que en una ciudad es muy difícil.»

Des del punt de vista del territori, les entrevistes apunten que la presència de persones que passen temporades llargues o que estableixen la seva residència principal en municipis rurals pot ser beneficiosa per al comerç local. Tot i que reconeixen que l'oferta és més limitada i els preus sovint una mica més elevats, fan ús de les botigues del poble per a cobrir les necessitats bàsiques. A més, totes coincideixen que, quan han de desplaçar-se a municipis propers per accedir a serveis de salut, oci o altres compres, no ho viuen com un inconvenient. De fet, consideren que el temps de desplaçament és similar al que es fa dins d'una ciutat, però sense el trànsit habitual.

Un element clau que apareix en totes les entrevistes és el bar del poble, que esdevé un punt de trobada central. Tant a l'hivern, quan hi ha pocs residents, com a l'estiu, quan hi ha més moviment de famílies i amistats, aquest espai juga un paper social destacat.

La Berta i l'Andrés, que hi resideixen tot l'any, valoren especialment el contrast entre les temporades: gaudeixen tant de la calma hivernal com de l'ambient animat dels mesos d'estiu. Així i tot, expliquen que no tothom al poble comparteix aquesta visió. Alguns residents perceben que es fan més activitats pensades per als visitants temporals que no pas per a la població local. La Berta i l'Andrés, en canvi, ho veuen com una oportunitat per dinamitzar el territori, de la qual també se'n beneficien com a residents, malgrat que les iniciatives s'hagin pensat inicialment per a qui només hi passa temporades.

En definitiva, les experiències recollides mostren com el treball digital en entorns rurals pot generar beneficis tant per a les persones com per als territoris.

Conclusions

A partir de les entrevistes realitzades, observem com diferents perfils de treballadores digitals poden traslladar el seu dia a dia a entorns rurals. Tant si ho fan de manera esporàdica com permanent, la motivació principal és la recerca de tranquil·litat i la possibilitat de gaudir del temps lliure en contacte amb la natura. També valoren invertir menys temps en tasques domèstiques, sigui evitant embussos de trànsit o compartint responsabilitats més enllà de la família nuclear. Aquestes observacions estan alineades amb l'augment de la percepció d'estrès i falta de temps que ja apuntàvem (Alonso Benito 2004), així com amb els beneficis per al benestar individual destacats per estudis com el de Vesala i Tuomivaara (2015).

Tot i la visió positiva del treball digital des d'entorns rurals que mostren les entrevistes realitzades, cal recordar la importància de mantenir una separació clara entre feina i descans. En cas contrari, un excés de treball pot generar estrès i afectar negativament la salut física i mental (Snape *et al.* 2017).

Tanmateix, no tothom té accés a modalitats de treball en remot. Factors com el tipus de feina, les polítiques d'empresa o característiques sociodemogràfiques poden limitar aquesta opció. Aquests elements no només afecten l'accés al treball en remot, i potencialment des de zones rurals, sinó que també influeixen en la distribució del temps dedicat a la feina remunerada, les cures, el descans i l'oci (Moruno, 2018). Aquesta distinció pot generar desigualtats socials que cal tenir en compte per evitar impactes negatius.

Reconeixements

Aquesta recerca forma part de l'ajut FPU23/01175, finançat pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats mitjançant els ajuts per a la formació de professorat universitari corresponent a l'any 2023.

Referències bibliogràfiques

- ALONSO BENITO, Luis Enrique (2004). «La sociedad del trabajo: debates actuales. Materiales inestables para lanzar la discusión». *Reis. Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, vol. 107, pàg. 21-48. DOI: <https://doi.org/10.2307/40184638>
- AVDIKOS, Vasilis; PAPAGEORGIOU, Antigoni (2021). «Public support for collaborative workspaces: Dispersed help to a place-based phenomenon?». *Local Economy*, vol. 36, núm. 7-8, pàg. 669-682. DOI: <https://doi.org/10.1177/02690942221074941>
- BASSYOUNY, Mona; WILKESMANN, Maximiliane (2023). «Going on workation – Is tourism research ready to take off? Exploring an emerging phenomenon of hybrid tourism». *Tourism Management Perspectives*, vol. 46. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2023.101096>
- CALABUIG I SERRA, Jordi. «4.2 Turisme a l'espai rural». *Atles del Turisme a Catalunya* [en línia]. Disponible a: <http://www.atlestatisticacatalunya.cat/>. [Data de consulta: 30 juny 2025].
- COMISSIÓ EUROPEA (2021). «A long-term Vision for the EU's Rural Areas - Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040». *Comissió Europea* [en línia]. Disponible a: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0345>. [Data de consulta: 29 gener 2025].
- DERANTY, Jean-Philippe (2022). «Post-work society as an oxymoron: Why we cannot, and should not, wish work away». *European Journal of Social Theory*, vol. 25, núm. 3, pàg. 422-439. DOI: <https://doi.org/10.1177/13684310211012169>
- ELLIOT, Jonathan (2025). «Episode 22 – Rural Europe – a bucolic idyll or forgotten lands?». *Eurostat. Stats in a Wrap* [pòdcast en línia]. Disponible a: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/wdn-20250129-1>. [Data de consulta: 28 febrer 2025].
- EUROSTAT (s.d.). «Statistics Explained. Category: Regions and cities glossary». *Eurostat* [en línia]. Disponible a: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Category:Regions_and_cities_glossary. [Data de consulta: 29 gener 2025].

- EUROSTAT (2024). «Employed persons working from home as a percentage of the total employment, by sex, age and professional status (%)». *Eurostat* [estadística en línia]. Disponible a: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_ehomp__custom_13832747/default/table?lang=en. [Data de consulta: 19 novembre 2024].
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2024). *Projecte de llei de l'Estatut de municipis rurals*. Parlament.cat [en línia]. 200-00001/15. BOPC 70. 200-00001/15. Disponible a: <https://parlament.cat/document/actualitat/424215480.pdf>
- HANNONEN, Olga (2020). «In search of a digital nomad: defining the phenomenon». *Information Technology and Tourism*, vol. 22, núm. 3, pàg. 335-353. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00177-z>
- HINES, Andy (2019). «Getting ready for a post-work future». *Foresight and STI Governance*, vol. 13, núm. 1, pàg. 19-30. DOI: <https://doi.org/10.17323/2500-2597.2019.1.19.30>
- MARDOSAS, Egidijus (2024). «Meaningful Work, Post-Work, and Contemporary Aristotelianism». *Problemos*, vol. 105, pàg. 168-179. DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.2024.105.13>
- MARIOTTI, Ilaria; AKHAVAN, Mina; ROSSI, Federica (2023). «The preferred location of coworking spaces in Italy: an empirical investigation in urban and peripheral areas». *European Planning Studies*, vol. 31, núm. 3, pàg. 467-489. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2021.1895080>
- MORUNO, Jorge (2018). *No tengo tiempo: geografías de la precariedad*. Madrid: Ediciones Akal.
- PECSEK, Brigitta (2018). «Working on holiday: the theory and practice of workcation». *Balkans Journal of Emerging Trends in Social Sciences*, vol. 1, núm. 1, pàg. 1-13. DOI: <https://doi.org/10.31410/EMAN.2018.1017>
- SNAPE, Robert et al. (2017). «Leisure in a post-work society». *World Leisure Journal*, vol. 59, núm. 3, pàg. 184-194. DOI: <https://doi.org/10.1080/16078055.2017.1345483>
- URIELY, Natan (2001). «'Travelling workers' and 'working tourists': variations across the interaction between work and tourism». *International Journal of Tourism Research*, vol. 3, núm. 1, pàg. 1-8. DOI: [https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/1522-1970\(200101/02\)3:1%3C1::AID-JTR241%3E3.0.CO;2-M](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/1522-1970(200101/02)3:1%3C1::AID-JTR241%3E3.0.CO;2-M)
- VESALA, Hanne; TUOMIVAARA, Seppo (2015). «Slowing work down by teleworking periodically in rural settings?». *Personnel Review*, vol. 44, núm. 4, pàg. 511-528. DOI: <https://doi.org/10.1108/PR-07-2013-0116>
- WORLD BANK (2023). «Population ages 15-64, total - European Union and Spain». *World Bank* [en línia]. Disponible a: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.1564.TO?locations=EU-ES>. [Data de consulta: 19 novembre 2024].

Citació recomanada: ALSINA-FOLCH, Mar. «Entre pantal·les i natura: treball digital, benestar i ruralitat». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2025, núm. 25. ISSN 2339-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n25.2504>

Mar Alsina Folch

malsinafo@uoc.edu

Investigadora FPU dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC

Investigadora FPU. Doctoranda del programa interuniversitari de doctorat en Turisme de la REDINTUR a la UOC. Màster en Desenvolupament de Destinacions Turístiques per la Universitat de Dalarna (Suècia) i graduada en Turisme amb menció en Planificació i Gestió de Destinacions Turístiques per la Universitat Rovira i Virgili (URV). La seva recerca se centra en el fenomen *workation*, les pràctiques de treball dels amfitrions d'Airbnb i el cotreball en zones rurals. A més, ha coordinat cursos de grau i màster com a professora a la UOC i a la URV.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

Dossier: «Ruralitats en transició» coordinat per Soledad Morales Pérez

UNA URGÈNCIA SOCIAL INVISIBILITZADA

Més enllà de la mirada urbana: l'accés a l'habitatge com a clau per a la revitalització rural

Soledad Morales Pérez

Estudis d'economia i empresa (UOC). Coordinadora acadèmica de la Xarxa UOC Rural

Josep Lladós Masllorens

Estudis d'economia i empresa (UOC)

RESUM Aquest article situa l'accés a l'habitatge rural com una urgència social invisibilitzada per les mirades urbà-cèntriques. Recull el gir institucional recent en la política pública que reconeix una crisi estructural i demana polítiques específiques per a zones rurals i insulars. L'estudi, comparatiu i longitudinal en quatre municipis rurals afectats per processos de despoblament rellevants (Bot, Belorado, Fuentes de León i Tragacete), combina indicadors quantitatius i informació qualitativa extreta a partir de 25 entrevistes en profunditat amb agents dels territoris per entendre un mercat sotmès a tensions econòmiques, culturals i simbòliques –alimentades per l'«idil·li rural»– i a l'impacte de les mobilitats contemporànies que donen peu a l'activitat turística. El resultat clau és l'escassetat d'oferta d'habitatges, sobretot de lloguer anual: abundància d'habitatges buits i envellits, fragmentació de la propietat, absència de promoció privada i limitada capacitat pública, mentre alhora, creix la demanda de segones residències i usos turístics, que eleven els preus. Es proposen mesures de recuperació d'habitatges, mediació i transparència, gestió del turisme, innovació residencial i cooperació multinivell. Es conclou que calen respostes integrals, justes i situades per a garantir el dret a romandre o retornar a les àrees rurals.

PARAULES CLAU habitatge rural; gentrificació rural; dret a romandre; mobilitats turístiques rurals; habitatge buit

AN INVISIBLE SOCIAL URGENCY

Beyond the urban lens: housing access as a key to rural revitalization

ABSTRACT This article frames access to rural housing as a social emergency obscured by urban-centric perspectives. It highlights the recent institutional shift in public policy that acknowledges a structural crisis and calls for specific policies for rural and island areas. The study, comparative and longitudinal in four rural municipalities affected by significant depopulation processes (Bot, Belorado, Fuentes de León and Tragacete), combines statistical and quantitative indicators with qualitative information gathered from 25 in-depth interviews with local stakeholders, to understand a market shaped by economic, cultural and symbolic tensions – fueled by the “rural idyll” – and by the impact of contemporary mobilities driving tourism activity. The key finding is a shortage of housing supply, especially for annual rentals: an abundance of vacant and deteriorated dwellings, fragmented ownership, the absence of private development and limited public capacity, while, at the same time, demand for second homes and tourist uses is growing, which drives

up prices. Proposed measures include housing recovery, mediation and transparency, tourism management, residential innovation and multi-level cooperation. The conclusion stresses the need for integral, fair, and place-based responses to guarantee the right to remain in or return to rural areas.

KEYWORDS rural housing; rural gentrification; right to stay; rural tourist mobilities; vacant housing

Introducció

L'accés a un habitatge digne s'ha convertit en una autèntica urgència social i ocupa actualment un lloc destacat en les agendes del debat de política pública, tant a escala nacional com internacional. Aquest debat, però, s'ha estat desenvolupant sota una marcada mirada urbà-cèntrica, minvant la nostra capacitat de comprensió i anàlisi sobre les diferències territorials que el caracteritzen. Aquesta visió urbana-normativa dominant ha relegat sovint les ruralitats a una posició perifèrica i subordinada basant-se en estereotips que les presenten com a espais sense conflicte, endarrerits i refractaris al canvi, el què ha agreujat les bretxes digitals, econòmiques, socials i culturals actuals, ha nodrit la penalització rural (Malecki, 2023), i fonamentat les geografies del descontentament rural (Rodríguez-Pose *et al.*, 2023).

Això no obstant, aquestes mirades s'estan confrontant des de diferents institucions, instàncies i propostes acadèmiques i, molt especialment, des de l'acció ciutadana. De fet, el Parlament Europeu, en la sessió del 18 de desembre de 2024, va aprovar la creació d'una Comissió Especial sobre la Crisi de l'Habitatge a la Unió Europea (2024/3000 (RSO)). En el document d'aprovació es reconeix explícitament que Europa es troba immersa en una crisi d'habitatge de caràcter estructural que, a més de generar una profunda alarma social en els estats membres, pot estar comportant efectes negatius rellevants sobre la salut, el benestar i les condicions de vida de les persones. En l'Informe sobre la crisi de l'habitatge en la UE publicat recentment (Comissió Europea, 2025) a més es sol·licita a la Comissió Europea un pla específic d'habitatge per a les zones rurals i insulars, acompanyat de projectes de connectivitat que garanteixin el dret a viure al lloc d'origen. Aquest és un posicionament i una visió radicalment oposada a la mirada i posicionament urbà-cèntric que han seguit la recerca, els debats i les polítiques públiques sobre l'habitatge, obviant les particularitats i necessitats específiques de les zones rurals. En aquesta línia s'incardina també l'alerta elevada per l'informe del Banc d'Espanya (2024), en què s'evidenciava com el funcionament actual del mercat de l'habitatge s'ha convertit ja en un dels principals reptes estructurals de les àrees rurals. Les conseqüències són notables: s'entorpeixen els processos de revitalització territorial (Donadei *et al.* 2023), es frena el desenvolupament local i es posa en risc el benestar comunitari, alhora que es dificulta de manera preocupant l'exercici del dret de romandre o de retornar a aquests territoris. Per tot plegat, visionar la situació de l'accés a l'habitatge en les àrees rurals significa incorporar aquests territoris en el debat i en les respostes, però sobretot posicionar-los al centre dels interrogants essencials sobre la justícia espacial (Dikeç, 2001; Nordberg, 2020), la construcció simbòlica del món rural i el valor de l'habitatge com a recurs social, cultural i territorial.

1. Marc de referència

Aquest estudi analitza la qüestió de l'habitatge rural des d'una perspectiva crítica, multidimensional i situada, tot contextualitzant-la en el centre dels grans debats contemporanis: el repte demogràfic, les transicions ecològica i digital, les transformacions socioterritorials postpandèmiques i les noves formes de mobilitat, especialment les vinculades al turisme, i a l'emergència de nous imaginaris sobre les ruralitats. Es parteix de la premissa que el mercat de l'habitatge rural es veu sotmès tant a tensions estructurals com a processos simbòlics i culturals, derivats de la manera com es valora i s'imagina el món rural, l'anomenat «idil·li rural» (Panzer-Krause, 2020), sobretot en contextos de crisi urbana. N'és un bon exemple la pandèmia de la COVID-19, que va reforçar i revalorar aquest «idil·li rural», projectant aquestes àrees com a espais de seguretat sanitària, benestar emocional i millor qualitat de vida. Aquest fenomen ha estat descrit per alguns autors com *gentrificació postdesastre* (Malatzky *et al.*, 2020).

L'objectiu central d'aquest estudi és entendre la configuració del mercat de l'habitatge rural, identificant i dimensionant la importància dels principals vectors i les especificitats que configuren les tensions contemporànies de l'accés

a l'habitatge en zones rurals, així com el seu impacte potencial en els processos de despoblament i en les estratègies de revitalització territorial en un context de transició ecològica, energètica i digital (Salemink, 2025). La recerca adopta una mirada multidimensional, que integra les dimensions econòmica, cultural i antropològica del mercat de l'habitatge i conceptualitza l'habitatge no només com un bé immoble, sinó també com una llar carregada de significats emocionals i vivencials. Incorpora, també, una mirada especial sobre l'impacte dels imaginaris rurals, especialment de l'«idil·li rural», com a motor simbòlic de gentrificació i revaloració desigual del territori. Per aquesta raó es reserva un espai protagonista a l'anàlisi de la influència de l'activitat turística en la configuració del mercat de l'habitatge rural, incorporant d'aquesta manera la consideració de les noves mobilitats contemporànies i les seves connexions amb els imaginaris i les narratives territorials, turístiques i no turístiques (Carrosio *et al.* 2019). Entenem que l'«idil·li rural» ha alimentat mobilitats turístiques contemporànies cap a les àrees rurals, especialment en forma de turisme residencial (segones residències) fent de l'activitat turística un actor central en la configuració actual del mercat de l'habitatge en les zones rurals, dels processos de gentrificació rural (Martin *et al.*, 2021; Sheppard i Pemberton, 2023) i, com indiquen alguns estudis crítics, un dels pilars de la vulnerabilitat rural (Aledo, 2016). Finalment, l'estudi incorpora la dimensió de la política pública, prenent com a referència les principals estratègies i reptes identificats per organismes i institucions en diferents escales territorials, com ara la *Long-term Vision for Rural Areas* (Comissió Europea, 2024) i el *Rural Pact* europeu, l'Estratègia Nacional per al Repte Demogràfic del MITECO (MITECO, 2021a, 2021b) o l'Agenda Rural de Catalunya (Generalitat de Catalunya, 2022). Aquesta línia de recerca plantejarà propostes d'acció amb una mirada de política pública, orientades al desenvolupament d'estratègies i polítiques territorialment assertives i socialment inclusives i justes, que superin l'enfocament economicista de l'habitatge i reconguin les seves dimensions relacionals i identitàries.

La recerca s'ha dut a terme mitjançant un estudi comparatiu i longitudinal en quatre municipis situats en àmbits geogràfics diversos i amb característiques pròpies singulars, però units per un denominador comú: haver experimentat en l'última dècada una forta pèrdua de població, molt superior a la mitjana provincial. Es tracta de Belorado (Castella i Lleó), Bot (Catalunya), Fuentes de León (Extremadura) i Tragacete (Castella-la Manxa). Aquesta diversitat de contextos ha permès identificar tant les particularitats de cada cas com els reptes compartits.

L'anàlisi de les característiques i configuracions del mercat de l'habitatge en aquests quatre casos evidencia una paradoxa: tot i patir processos intensos de despoblació durant l'última dècada, també afronten greus dificultats en l'accés a l'habitatge residencial. Independentment de les particularitats específiques de cadascun dels municipis analitzats, es detecten alguns patrons comuns que penalitzen l'accés a l'habitatge per part dels potencials nous residents o de les persones joves que desitgen emancipar-se i continuar mantenint un projecte de vida als municipis rurals. De manera que es corre el risc de truncar els processos incipients de revitalització rural i es limita de manera preocupant el dret de la ciutadania a romandre o retornar a les àrees rurals.

Atesa la complexitat del fenomen, s'ha optat per una estratègia de triangulació metodològica que ha combinat tècniques d'anàlisi quantitativa i qualitativa. A través de més de setanta indicadors s'han examinat les dimensions socio-demogràfiques, espacials, socioeconòmiques, turístiques i residencials dels municipis seleccionats. Paral·lelament, s'ha generat coneixement a partir de 25 entrevistes en profunditat amb actors clau del territori i responsables de polítiques públiques, complementades amb observació participant. Aquesta aproximació ha permès captar les dinàmiques del mercat de l'habitatge, identificar problemàtiques concretes i entendre les narratives locals al voltant d'aquesta qüestió. El conjunt d'informació recollida ha estat decisiu per a avaluar el pes relatiu de les variables que configuren l'oferta i la demanda, i per detectar les tensions específiques que es manifesten en cadascun dels municipis.

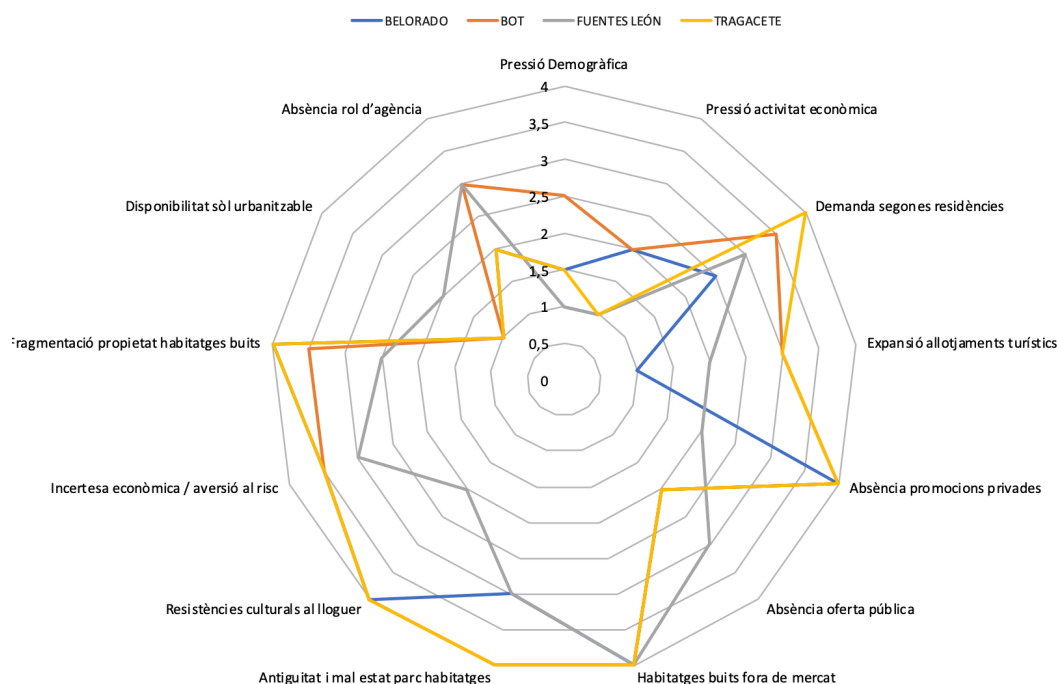
A les seccions següents, es presenten de manera sintètica els factors que influeixen en aquesta dinàmica, diferenciant-ne els efectes sobre l'oferta i la demanda. Aquests elements resulten clau per comprendre les tendències actuals i per anticipar possibles escenaris de futur, tot proporcionant una base sòlida per analitzar les tensions creixents en l'accés a l'habitatge en contextos rurals caracteritzats per una pressió turística desigual.

2. Habitatge rural: veus i dades en diàleg

L'estudi realitzat ha constatat que l'existència de tensions en l'accés a l'habitatge residencial és una realitat palpable malgrat els processos de despoblació que pateixen els municipis rurals estudiats. Aquesta situació ha estat descrita de manera reiterada pels agents locals durant les entrevistes i converses mantingudes amb l'equip investigador. L'anàlisi ha permès identificar els principals factors que alimenten aquests desequilibris en el mercat de l'habitatge i les dificultats

que se'n deriven, amb efectes directes sobre la disponibilitat i l'accessibilitat a l'habitatge en les zones rurals, els quals estan sintetitzats en la següent figura.

Figura 1. Impacte de les diferents variables en la configuració del mercat de l'habitatge en les àrees d'estudi

Font: elaboració pròpia

Tal com es desprèn del gràfic anterior, si bé la pressió de la demanda juga un paper en les dificultats d'accés a l'habitatge en entorns rurals, és sobretot la intensitat i la diversitat dels factors que limiten l'oferta residencial el que explica les tensions més significatives dels darrers anys. El tret distintiu del mercat de l'habitatge en els municipis analitzats és, per tant, l'escassetat d'habitatges familiars disponibles. El fenomen clau és l'estancament –i fins i tot la regressió– de l'oferta destinada a usos residencials. Aquesta limitació és especialment greu en el cas dels habitatges de lloguer, modalitat que concentra la demanda més gran tant de la població jove en procés d'emancipació –és a dir, el dret a poder-se quedar– com dels nous pobladors potencials que consideren instal·lar-se i crear un projecte de vida en els territoris rurals.

En aquest escenari, la manca d'habitatges de lloguer assequibles i disponibles durant tot l'any esdevé el principal fre a l'arribada de nous pobladors en aquestes zones rurals. Així, aquest dèficit es configura com un dels obstacles més rellevants per a l'aplicació efectiva de les polítiques vinculades al repte demogràfic. Tanmateix, l'oferta residencial no només es veu limitada per aquesta qüestió: també hi influeixen altres factors com ara l'elevat volum d'habitatges buits o en desús, el deteriorament de part de l'estoc disponible, la fragmentació de la propietat o la presència creixent d'usos no residencials.

L'existència d'un elevat nombre d'habitatges buits –que en alguns dels municipis analitzats arriba a representar fins a una quarta part del parc total– genera una forta pressió sobre el mercat, sense traduir-se en una millora de l'oferta disponible. La seva antiguitat i el deficient estat de conservació fan que, en la majoria dels casos, requereixin inversions prèvies en rehabilitació abans de poder ser ocupats. Les causes d'aquest desús responen a una combinació de factors econòmics i culturals: des de l'aversió al risc i la manca de confiança en la rendibilitat futura d'aquestes inversions, fins al temor a ocupacions il·legals, la recelosa percepció sobre els perfils dels llogaters potencials o la fragmentació excessiva de la propietat.

2.1. L'activitat turística i el mercat de l'habitatge rural: quan la casa esdevé destí turístic

Un dels aspectes més rellevants identificats per l'estudi –i que també ha estat reconegut recentment pel Banc d'Espanya– és l'expansió progressiva d'usos alternatius dels habitatges en els municipis estudiats, tant en règim de propietat com de lloguer. El creixement de les segones residències, i en grau més baix l'augment dels lloguers turístics o de temporada, ha reduït de manera notable la disponibilitat d'habitatge residencial, especialment en aquells contextos en què la nova oferta és escassa, com succeeix en bona part de les zones rurals.

El turisme s'ha configurat com un element clau en el desenvolupament i l'estructura socioeconòmica dels municipis analitzats. No obstant això, l'activitat turística s'ha desenvolupat sense una planificació ni una gestió específica, la qual cosa està limitant el seu potencial multiplicador i generant distorsions en el mercat de l'habitatge que sovint passen desapercebudes pels actors locals. Aquesta desarticulació s'explica, en gran manera, per l'absència d'estratègies integrals o d'enfocaments de gestió transversals que permetin abordar el fenomen turístic més enllà de les fronteres administratives municipals i en coordinació amb la resta del sistema socioeconòmic del territori, així com per una manca de visió estratègica.

L'ús dels habitatges per a finalitats no residencials s'ha revelat, doncs, com un factor determinant tant en la reducció de l'oferta disponible per a nous residents com en l'augment dels preus. L'increment de les adquisicions de segones residències ha impulsat la demanda i, amb ella, els preus, atesa la major capacitat adquisitiva dels nous compradors en comparació amb la població local. En alguns municipis, les segones residències arriben a representar fins el 40 % del parc d'habitatges, amb un nivell d'infrautilització especialment elevat en els municipis de dimensions més grans. Aquesta tendència, combinada amb l'escassa promoció d'habitatge per a ús residencial –sovint ràpidament absorbit pel mercat turístic o vacacional–, accentua encara més la manca d'oferta disponible per a aquelles persones que volen establir-s'hi de manera permanent.

Tot i aquestes mancances, la percepció de l'activitat turística per a la majoria dels agents entrevistats és àmpliament positiva en els municipis estudiats, amb tendències i característiques comunes que plantegen reptes compartits i que reclamen respostes des de les polítiques públiques i les estratègies de gestió territorial. També cal destacar el paper de les segones residències des d'una perspectiva cultural i antropològica. Quan la casa familiar s'ha transformat de primera a segona residència, aquestes no només es vinculen a l'oci i l'estiueig, sinó que, en molts casos, representen un lligam simbòlic amb l'origen familiar i una reconexió amb la ruralitat i la pròpia identitat.

2.2. L'estancament de l'oferta residencial

En els darrers anys, en els municipis estudiats, les poques iniciatives privades de construcció d'habitatges destinats a la venda han estat ràpidament absorbides per la creixent demanda de segones residències. Això ha impedit que contribuïssin a alleujar l'escassetat d'oferta per als nous residents. A curt termini tampoc no es preveuen noves promocions privades, ja que el cost d'oportunitat és molt elevat: les inversions en entorns rurals resulten poc atractives respecte de l'alt potencial de rendibilitat que ofereixen els mercats urbans propers, on els lloguers han assolit màxims històrics. Aquesta situació ha generat una indexació dels preus de compra i lloguer als territoris rurals prenent com a referència els preus del mercat de la vivenda urbana, desvinculats de les rendes locals i ampliant així la bretxa territorial i social. En aquest aspecte es fa evident la interdependència entre els mercats urbà i rural, la qual subratlla la necessitat d'abordar la qüestió de l'habitatge amb una mirada integral i amb polítiques públiques coordinades. Paral·lelament, l'augment de la demanda turística contribueix a l'increment dels preus del lloguer en reduir l'oferta destinada a ús residencial, amb un impacte gens menyspreable en la disponibilitat d'habitatge, especialment de lloguer.

Alhora, l'oferta d'habitatge de titularitat pública presenta un recorregut molt limitat. Els municipis disposen de pocs immobles en desús, ruïna o abandonament que puguin reconvertir-se en habitatges socials o assequibles. Malgrat això, totes les administracions locals analitzades han impulsat iniciatives per a rehabilitar i posar en circulació, a través del lloguer, aquells habitatges públics disponibles per atendre la demanda de nous pobladors. Tot i que aquestes actuacions han tingut un efecte positiu, el seu abast és encara reduït, ja que depenen en gran manera de les possibilitats de finançament propi dels municipis o de la captació de recursos finalistes procedents d'altres nivells de govern.

3. De la diagnosi a l'acció: reptes i respostes

En síntesi, entre els elements que més influeixen en el mercat d'habitatge a les àrees rurals hi ha la presència d'habitatges buits fora del mercat, l'elevada fragmentació en la propietat de molts d'aquests immobles, les reticències culturals i la incertesa sobre el rendiment econòmic real de l'oferta residencial de lloguer, l'absència de promocions privades i, amb diferent intensitat, l'augment de la demanda de segones residències. Fins al moment, la captació de nous habitants en els entorns rurals analitzats ha estat essencialment el resultat de la voluntat de les administracions locals de reformar i traslladar al mercat de lloguer aquells immobles de propietat pública en desús o amb usos alternatius a l'allotjament residencial. Tot i que aquestes iniciatives s'han vist condicionades per l'escàs múscul financer dels ajuntaments rurals, en l'agenda de tots els municipis s'inclou reforçar la intervenció en el mercat de l'habitatge de lloguer mitjançant l'adquisició o rehabilitació d'immobles amb baixa utilització i en estat deficient de conservació, i fins i tot a través de la promoció pública per a la construcció de nous habitatges de lloguer assequible, si bé a la pràctica totes aquestes actuacions estan críticament condicionades a l'obtenció de finançament extern.

A partir d'aquesta diagnosi, es proposen un conjunt d'actuacions que poden ajudar a dissenyar un marc de política pública assertiva amb les especificitats de les ruralitats contemporànies:

1. Recuperació d'habitatges en desús

- Realitzar un cens d'habitatges buits i millorar la transparència del mercat per identificar oportunitats.
- Impulsar campanyes de sensibilització adreçades als propietaris per reduir la desconfiança i visualitzar la demanda existent.
- Establir mecanismes de garantia (assegurar el cobrament, agilitzar desallotjaments) i incentius fiscals (com ara reduccions de l'IBI) per promoure la posada en circulació d'aquests habitatges.

2. Intermediació i transparència

- Crear estructures d'arbitratge i mediació professionals que connectin oferta i demanda, superant la dependència actual d'intermediaris informals.
- Millorar la supervisió institucional i la consciència local sobre el problema de l'habitatge, sistematitzant les dades sobre oferta i demanda a escala municipal.

3. Gestió de l'expansió turística

- Dissenyar i aplicar plans estratègics de turisme sostenible i digitalitzat, integrats territorialment i amb la participació dels agents locals.
- Promoure regulacions que vinculin llicències turístiques amb l'ús residencial parcial (per exemple, estades temporals per a nous residents).
- Establir incentius fiscals per a segones residències destinades a lloguer residencial o cedides als ajuntaments.

4. Experimentació i emprenedoria rural

- Captar fons per a la rehabilitació o l'adquisició d'immobles en risc mitjançant mecenatge, apadrinament o crèdits participatius.
- Fomentar models innovadors com el *cohousing*, el *coworking* i iniciatives d'economia social per a atreure nous pobladors i equilibrar habitatge i activitat econòmica.

5. Polítiques de regulació i cooperació multinivell

- Evitar la desregulació precipitada del sòl rural i prioritzar la sostenibilitat ambiental i paisatgística.
- Combinar la inversió pública en habitatge amb incentius per a la promoció privada de lloguer assequible i mecanismes de simplificació administrativa.
- Promoure la coordinació entre municipis i altres nivells administratius per mancomunar recursos, crear borses d'habitatge buit, rehabilitar immobles públics i explorar noves fórmules com ara els habitatges prefabricats i de baix cost.
- Impulsar programes de formació tècnica en rehabilitació per ampliar l'oferta i dinamitzar el mercat local.

Conclusions

El problema de l'habitatge en entorns rurals no pot ser abordat de manera aïllada, sinó que cal entendre'l en relació amb les característiques de la població resident, la complexitat de les dinàmiques socials i els condicionants econòmics i culturals que hi intervenen. Més enllà de les particularitats de cada municipi analitzat, l'estudi ha posat de manifest l'existència de patrons comuns que dificulten l'accés a l'habitatge tant per als nous residents potencials com per als joves que volen emancipar-se i mantenir el seu projecte vital en territoris rurals. Aquests obstacles actuen com a fre als processos de revitalització rural i limiten el dret a romandre o a retornar a les àrees rurals.

L'anàlisi també evidencia que la intensitat dels factors que incideixen en l'accessibilitat a l'habitatge varia segons la mida i els recursos dels municipis, essent especialment acusada en els més petits, amb menys capacitat de gestió. Igualment, es constata una estreta relació entre les dinàmiques d'oferta i demanda, i l'impacte de l'activitat turística. Si bé actualment el turisme és percebut com un element positiu per a l'economia local, la seva influència creixent podria esdevenir una font de tensions en el futur si no s'afronten les limitacions actuals del mercat d'habitatge.

En definitiva, el repte de l'habitatge al món rural no és només una qüestió de mercat, sinó un desafiament social i territorial que exigeix respostes integrals i sostenibles. Les propostes d'acció apunten a la necessitat de combinar rehabilitació, regulació, innovació social i cooperació institucional, però sobretot de fer-ho escoltant les veus dels territoris rurals i reconeixent l'enxarxament comunitari que ja hi existeix. Només així l'habitatge podrà esdevenir una palanca de justícia espacial i un motor de revitalització, assegurant el dret de viure, romandre o retornar als pobles en condicions dignes i amb projectes de futur viables.

Referències bibliogràfiques

- ALEDO, Antonio (2016). «Turismo residencial y vulnerabilidad en el interior del Levante español». A: Gascón, Jordi i Cañadas, Ernest (coords.). *Turismo residencial y gentrificación rural*. Colección Pasos edita, n.º 16, pàg. 37-60 [en línia]. Disponible a: http://www.pasosonline.org/Publicados/pasosoedita/PSEdita_16_Definitivo_e-book.pdf
- BANCO DE ESPAÑA (2024). *INFORME ANUAL 2023. CAPÍTULO 4. El mercado de la vivienda en España: evolución reciente, riesgos y problemas de accesibilidad* [en línia]. Disponible a: <https://www.bde.es/f/webbe/GAP/Secciones/SalaPrensa/IntervencionesPublicas/DirectoresGenerales/economia/Arc/Fic/IIPP-2024-04-23-gavilan2-es-or.pdf>
- COMISSIÓ EUROPEA (2024). «The long-term vision for the EU's rural areas: key achievements and ways forward». *European Commission* [en línia]. Disponible a: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52024DC0450>
- COMISSIÓ EUROPEA (2024). «Decisión del Parlamento Europeo, de 18 de diciembre de 2024, sobre la constitución, las competencias, la composición numérica y la duración del mandato de la Comisión Especial sobre la Crisis de la Vivienda en la Unión Europea (2024/3000(RSO))». *Parlamento Europeo* [en línia]. Disponible en: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2024-0066_ES.html
- COMISSIÓ EUROPEA. «La crisis de la vivienda en la Unión Europea». *Fichas temáticas sobre la Unión Europea* [en línia]. Disponible en: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/es/FTU_3.6.11.pdf
- CARROSIO, Giovanni; MAGNANI, Natalia; OSTI, Giorgio (2019). «A mild rural gentrification driven by tourism and second homes. Cases from Italy». *Sociologia urbana e rurale*, pàg. 29-45 [en línia]. Disponible a: https://www.researchgate.net/publication/334769072_A_mild_rural_gentrification_driven_by_tourism_and_second_homes_Cases_from_Italy
- DIKEÇ, Mustafa (2001). «Justice and the spatial imagination». *Environment and Planning A*, vol. 33, núm. 10 pàg. 1785-1805. DOI: <https://doi.org/10.1068/a3467>
- DONADEI, Marta; GUTIÉRREZ BARBARRUSA, Virginia; MENDES-LEAL, Luciane (2023). «El papel de la vivienda en la revitalización de ámbitos rurales en situación de declive demográfico. Identificación de Buenas Prácticas en España». *Hábitat y Sociedad*, vol. 16, pàg. 191-227. DOI: <https://doi.org/10.12795/HabitatYSociedad.2023.i16.09>
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2022). *Agenda rural de Catalunya*. Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural [en línia]. Disponible a: <https://agricultura.gencat.cat/web/.content/01-departament/plans-programes-def/agenda-rural/agenda-rural.pdf>

- MALATZKY, Christina; GILLESPIE, Judy; COUCH, Danielle; COSGRAVE, Catherine (2020). «Why place matters: a ruraly-orientated analysis of COVID-19's differential impacts». *Social Sciences & Humanities Open*, vol. 2, núm. 1, art. 100063. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2020.100063>
- MALECKI, Edward (2003). «Digital development in rural areas: potentials and pitfalls». *Journal of Rural Studies*, vol. 19, núm. 2, pàg. 201-214. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(02\)00068-2](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(02)00068-2)
- MARTIN, Phillips; SMITH, Darren; BROOKING, Hannah; DUER, Mara (2021). «Re-placing displacement in gentrification studies: Temporality and multi-dimensionality in rural gentrification displacement». *Geoforum*, vol. 118, pàg. 66-82. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.12.003>
- MINISTERIO PARA LA TRANSICIÓN ECOLÓGICA Y EL RETO DEMOGRÁFICO (2021a). «Estrategia Nacional frente al Reto Demográfico». *MITECO* [en línia]. Disponible a: https://mpt.gob.es/ca/reto_demografico/Estrategia_Nacional.html
- MINISTERIO PARA LA TRANSICIÓN ECOLÓGICA Y EL RETO DEMOGRÁFICO (2021b). *Plan de Recuperación. 130 medidas frente al reto demográfico. Principales actuaciones por Ministerios 2021-23*. MITECO [en línia]. Disponible a: https://www.miteco.gob.es/content/dam/miteco/es/reto-demografico/temas/240628_MEMORIA%20DE%20ACTUACIONES%20DEL%20PLAN%20130_2021_2023.pdf
- NORDBERG, Kenneth (2020). «Spatial justice and local capability in rural areas». *Journal of Rural Studies*, vol. 78, pàg. 47-58. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.06.008>
- PANZER-KRAUSE, Sabine (2020). «The lost rural idyll? Tourists' attitudes towards sustainability and their influence on the production of rural space at a rural tourism hotspot in Northern Ireland». *Journal of Rural Studies*, vol. 80, pàg. 235-243. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.09.013>
- RODRÍGUEZ-POSE, Andrés; DIJKSTRA, Lewis i POELMAN, Hugo (2023). «The geography of EU discontent and the regional development trap». *Economic Geography*, vol. 100, núm. 3, pàg. 213-245. DOI: <https://doi.org/10.1080/00130095.2024.2337657>
- SALEMINK, Koen; TOWNSEND, Leanne; CHAPMAN, Polly (2025). «The remapping of rural digitalisation: A just-rural narrative review». *Journal of Rural Studies*, vol. 113, art. 103499. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103499>
- SHEPPARD, Danielle; SIMON, Pemberton (2023). «The actions of key agents in facilitating rural super-gentrification: Evidence from the English countryside». *Journal of Rural Studies*, vol. 97, pàg. 485-494. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2023.01.004>

Citació recomanada: MORALES PÉREZ, Soledad; LLADÓS MASLLORENS, Josep. «Més enllà de la mirada urbana: l'accés a l'habitatge com a clau per a la revitalització rural». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2025, núm. 25. ISSN 2339-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n25.2508>

Soledad Morales Pérez

smoralespe@uoc.edu

Estudis d'Economia i Empresa (UOC). Coordinadora Acadèmica de la Xarxa UOC Rural

Catedràtica de la UOC i dels Estudis d'Economia i Empresa de la mateixa universitat, IP i coordinadora acadèmica de la Xarxa UOC Rural, i directora del màster universitari en Turisme Sostenible i TIC. Com a investigadora principal de la Xarxa UOC Rural, defineix l'estratègia de coneixement de la Xarxa, la seva vinculació amb l'ecosistema de recerca i docència de la UOC relacionat amb els reptes de les ruralitats contemporànies, i lidera dos projectes competitius en curs i dos més en el marc de l'I+D+i. Forma part del Coordination Group del Rural Pact de la Comissió Europea, i procura ser una veu activa en espais acadèmics i socials que promouen una mirada crítica i innovadora sobre el món rural i el coneixement. En paral·lel, desenvolupa la seva recerca al grup NOUTUR (SGR 2023), des del qual ha aconseguit finançament competitiu com a IP de projectes nacionals (ECCOLTUR, EPTUR) i europeus (IDEATE), així com nombrosos contractes de transferència. Aquest treball li ha permès obrir noves línies d'estudi sobre l'impacte de les TIC en el turisme i el potencial de l'economia col·laborativa en la configuració de noves geografies socials.

Josep Lladós

jlladosm@uoc.edu

Estudis d'Economia i Empresa de la Universitat Oberta de Catalunya

Llicenciat i doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales per la Universitat de Barcelona. Professor agregat i membre del grup de recerca Digital Business Research Group (DigiBiz), reconegut com a grup consolidat per Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR). Ha ocupat diversos càrrecs de responsabilitat acadèmica a la UOC i ha participat en diversos projectes de recerca relacionats amb els efectes del canvi tecnològic digital en el mercat laboral, ha publicat articles vinculats amb aquesta temàtica i ha presentat informes en institucions com el Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya, CaixaBank o Barcelona Activa, entre altres.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

Dossier: «Ruralitats en transició» coordinat per Soledad Morales Pérez

UNA INVESTIGACIÓ QUALITATIVA

En relació amb la terra. Tres generacions de pagesia catalana a la Catalunya Central

Natàlia Cantó-Milà

Professora agregada dels Estudis d'Arts i Humanitats de la UOC

RESUM Aquest article examina les formes d'habitar, treballar i vincular-se amb la terra de tres generacions de famílies dedicades a la pagesia i al sector primari a la Catalunya Central. A partir d'un treball qualitatiu basat en històries de vida i entrevistes en profunditat, i garantint l'anonimat per tractar-se de municipis petits, es ressegueixen continuïtats i transformacions en pràctiques laborals, relacions amb el bestiar, la clientela, els proveïdors i les institucions. Les trajectòries mostren tres girs principals. Primer, la tecnificació creixent i l'orientació a la producció en massa que estandarditza processos i redueix marges. Segon, un nou enfocament de la producció de proximitat (quilòmetre zero) basat en la confiança directa i la qualitat del producte, tot i les tensions regulatòries. Tercer, la diversificació vers el sector serveis amb l'oferta d'«experiències autèntiques» i activitats complementàries per sostenir l'economia familiar. La mirada generacional permet entendre com s'hereten oficis i formes de vida, com les polítiques, regulacions i processos de tecnificació es van configurant i van redefinint la feina, i quines incerteses s'obren quan la continuïtat de l'explotació no és clara. El text conclou que la dificultat de sostenir-se exclusivament amb la feina de la terra impulsa estratègies híbrides que combinen producció, proximitat i serveis, en un camp marcat per normatives exigents i per la pressió d'un mercat que tendeix a concentrar la producció alimentària en mans de poques i molt grans empreses.

PARAULES CLAU pagesia; històries de vida; quilòmetre zero; tecnificació; consum d'experiències; normativització; processos de tancament; Catalunya Central

A QUALITATIVE RESEARCH

In relation to the land. Three generations of Catalan peasants in Central Catalonia

ABSTRACT This article explores how three generations of families dedicated to peasantry and the primary sector in Central Catalonia live, work, and relate to the land. Using qualitative methods such as life stories and in-depth interviews, and ensuring confidentiality due to the small size of these municipalities, we trace continuity and transformations in labour practices, and relations with cattle, clients, suppliers, and institutions. The trajectories reveal three key milestones. First, increasing technification and mass production aimed at standardizing processes and lowering margins. Second, a shift back towards a new form of localized production (last mile) based on direct trust and product quality, despite regulatory challenges. Third, diversification into the service sector, providing "authentic experiences" and supplementary activities to support the family economy. The generational perspective helps us understand how trades and lifestyles are inherited, how technification policies, regulations, and processes are shaped and work is redefined, and the uncertainties that arise when the continuity of family farms is uncertain. The paper concludes that the challenge

of sustaining livelihoods solely through land work leads to hybrid strategies combining production, proximity, and services – within a context marked by strict regulations and market pressures that tend to concentrate food production in the hands of a few very large companies.

KEYWORDS *peasanthood; life stories; last mile; technification; experience consumption; standardization; closure processes; Central Catalonia*

Introducció

La recerca que estructura i nodreix aquest text té com a eix principal la pregunta sobre les formes d'habitar, treballar i relacionar-se amb la terra de tres generacions de persones dedicades a la pagesia i al sector primari a la Catalunya Central. Concretament, em demanava per les seves pràctiques de treball i pels canvis que aquestes han sofert al llarg de les dècades, però també volia conèixer les seves formes de vinculació amb la terra i amb l'entorn, més enllà de la dimensió estrictament laboral. Aquesta mirada pretén acostar-se als ritmes concrets de la vida pagesa; els que marquen les estacions, els animals, el mercat i les institucions, i entendre com s'ententeixen en el dia a dia (Pujadas, 2002; Fuchs-Heinritz, 2015; Marsden, Banks i Bristow, 2000; Hinrichs, 2000).

1. Metodologia i consideracions ètiques

Per acostar-me a aquests testimonis i experiències, vaig contactar amb tres persones d'Osona i el Bages que em van obrir la porta als seus contactes. Gràcies a això vaig poder arribar a vuit famílies, tres de les quals em van rebre a casa seva per treballar i recollir les seves històries de vida. Aquestes històries m'han permès copsar els canvis, les transicions, les decepcions i els projectes que embasten la narrativa del text, i alhora resseguir l'orgull, la frustració, el desgast i la perseverança que apareixen una vegada i una altra en els relats (Pujadas, 2002; Atkinson, 1998; Bertaux, 2005; Fuchs-Heinritz, 2015; Riessman, 2008).

Amb la voluntat de preservar l'anonimat de les persones participants, no se'n comparteixen ni els noms ni els municipis concrets on es van dur a terme les entrevistes. Aquesta decisió respon a criteris ètics i a la pràctica habitual en recerques realitzades en poblacions de menys de 20.000 habitants, on la identificació podria ser fàcil fins i tot amb pocs detalls. Per tant, quan el text cita llocs o actors del territori, ho fa de manera general; sense especificar localitats, altres famílies, entitats o grans empreses, per protegir els participants i el context en què viuen (Kaiser, 2009; Tolich, 2004; Wiles, Crow, Heath i Charles, 2008).

2. Abast territorial i perfil de les famílies

En els relats i històries de vida recollits i analitzats, tant en les narratives més íntimes i familiars com en les més estrictament professionals, els canvis es reflecteixen amb claredat. No partíem d'una cerca centrada en un tipus concret de transformació: s'hi identificaven canvis en les pràctiques professionals, però també en les formes de vincular-se amb la terra i amb el bestiar, i en la manera de relacionar-se amb clients, proveïdors i institucions. L'atenció es dirigeix, doncs, a les pràctiques quotidianes dels agricultors i ramaders, enteses com l'espai on convergeixen aspectes laborals, familiars i socials i on s'expressen tensions com ara l'augment de la burocràcia, la pressió dels preus o la necessitat d'innovar sense perdre l'arrelament, de seguir unes normatives cada vegada més estrictes, sense perdre l'artesania (Marsden, Banks i Bristow, 2000; Murdoch, Marsden i Banks, 2000; Hinrichs, 2000).

L'objectiu de l'article és resseguir les preocupacions, les trajectòries, les experiències vitals i els imaginaris de futur de persones que es dediquen a la pagesia, la ramaderia i l'agricultura a la Catalunya Central. Ens centrem en tres famílies que inclouen tres generacions, cosa que permet observar, alhora, continuïtats i transformacions significatives en la manera com aquestes persones han viscut i viuen la seva relació amb la terra i amb el treball quotidià. Aquesta

perspectiva generacional dona gruix als relats: permet veure com es transmeten oficis i valors, què canvia amb les noves tecnologies i quines incerteses es fan presents quan el futur de l'explotació familiar no és clar.

La recerca buscava, més concretament, copsar com les pràctiques de treball i les formes de vinculació amb la terra i amb l'entorn han anat variant al llarg del temps (Ajuntament de Manresa i Consell Comarcal del Bages, 2021; Idescat, 2020; Observatori Socioeconòmic d'Osona, 2025). Ens interessava veure com s'expressaven aquests canvis en els relats familiars i professionals. No es perseguia un canvi específic, sinó que es constataren transformacions en diferents dimensions: la relació amb la terra i amb els animals, la manera de tractar amb la clientela i amb els proveïdors, i el vincle amb les institucions que regulen, controlen, ofeguen o donen suport al sector. Aquesta mirada vol ser, sobretot, una manera d'escoltar i ordenar allò que els protagonistes expliquen quan posen paraules a la seva feina i a les seves vides.

Per recollir les dades necessàries, les famílies es van identificar mitjançant el mètode de bola de neu i a partir de contactes prèviament establerts en municipis de menys de 10.000 habitants (Noy, 2008). Després d'entrevistes de caràcter exploratori, es van seleccionar tres famílies en què hi havia tres generacions dedicades al treball de la terra i amb el bestiar. Aquest criteri garantia una mirada prou llarga en el temps per observar com es reconfiguren les pràctiques i les relacions amb l'entorn.

La condició per formar part de l'estudi era que hi hagués hagut tres generacions d'una mateixa família treballant la terra. No era imprescindible que totes haguessin dut a terme les mateixes activitats específiques; de fet, com veurem, una constant en aquestes trajectòries és el canvi en la manera de treballar. El requisit fonamental era que fossin famílies vinculades a un mateix lloc i que haguessin treballat en una mateixa masia (en una mateixa localitat) al llarg de tres generacions consecutives, un continu territorial que ajuda a entendre com l'espai també té memòria (Halbwachs, 1992 [1950]).

Les entrevistes i les llargues converses que conformen les històries de vida es van dur a terme sota un compromís estricte d'anonimat i d'anonimització de dades. Per això només indiquem que es tracta de famílies del sector primari de la Catalunya Central i no oferim detalls sobre municipis, localitats, altres famílies, entitats o grans empreses esmentades en els relats. El que sí que podem indicar és que les entrevistes s'han fet en comarques de la Catalunya Central, principalment al Bages i a Osona, que constitueixen l'àmbit territorial de la recerca.

3. Continuitats i diferències

En aquest marc territorial i generacional de referència, les històries de vida mostren com, malgrat les diferències particulars, les tres famílies comparteixen trajectòries marcades pel treball de tres generacions en el sector primari. El punt de partida, però, és desigual i això matisa també la manera com s'expliquen. En una de les famílies, la generació dels avis partia de no tenir res: treballaven per compte d'altri fins que, amb molt estalvi i esforç, van aconseguir comprar el que acabaria sent el centre del negoci i la llar familiar. A partir d'aquell primer nucli, la casa, els camps, les naus i la maquinària, es va poder construir una activitat que ha arribat fins a la tercera generació. En una altra família, el punt de partida era ben diferent: el patrimoni de dues cases pairals i unes set hectàrees de terres havia passat de rebesavis a avis i d'avis a pares. La dedicació a la terra hi ha estat sempre present, però amb moments d'auge i moments de decadència, de més i menys dedicació i fins i tot amb èpoques residint a la capital de comarca o a Barcelona, sense que això hagi comportat mai un salt més enllà del que és una explotació familiar modesta. La tercera família disposava d'una finca més àmplia, de més de deu hectàrees, i d'una casa pairal documentada des de mitjan segle XVIII. Al llarg del temps n'han venut alguns camps i n'han comprat d'altres, però han mantingut una extensió relativament estable (Lobley, Baker i Whitehead, 2010; van der Ploeg, 2008).

Malgrat aquests punts de partida diferenciats, totes tres famílies coincideixen en un aspecte clau: cap d'elles ha fet mai un salt de classe significatiu ni s'ha transformat en una empresa agroalimentària de gran escala. Les trajectòries s'han mantingut dins els marges d'una explotació familiar, transmesa i sostinguda de generació en generació. Aquesta continuïtat és, de fet, el punt de suport des del qual es poden observar els canvis.

4. Tres girs en les trajectòries intergeneracionals

Precisament és en aquesta continuïtat on emergeixen els eixos d'anàlisi que travessen els relats de totes tres famílies. Són fils compartits que apareixen una vegada i una altra en les històries: el pas d'un món artesanal a un món cada

vegada més tecnificat, normativitzat i burocratitzat; el gir vers la proximitat i el quilòmetre zero en les darreres dècades; i, més recentment, la necessitat d'explorar camins nous a través del sector serveis i l'oferta d'experiències «autèntiques» que permetin diversificar els ingressos. Tots tres girs es poden llegir com a respostes a un mateix problema de fons: la dificultat creixent de sostenir la vida familiar només amb la feina de la terra i amb els animals (Wilson, 2001).

4.1. Primer gir: tecnificació i producció en massa

Un primer gir compartit, experimentat durant els darrers anys del franquisme i acceleradament després de la Transició, fou la creixent tecnificació del treball al camp, que condueix a una producció en massa cada vegada més estandarditzada i protocol·litzada, sobretot en relació amb l'activitat ramadera. Les persones entrevistades expliquen que, en els primers temps, el negoci familiar es podia sostenir amb la força de treball de la mateixa família, amb algun assalariat ocasional i amb un coneixement guanyat a base de contacte diari amb la terra i el bestiar. El que calia eren ganes de treballar i, com deia un dels testimonis, «estar atent a quan s'obria la finestra d'oportunitat». Una inversió puntual en el moment adequat podia canviar la trajectòria de la família. La salut i la força de treball eren l'element decisiu: qualsevol malaltia greu podia fer trontollar de dalt a baix el projecte.

Els girs que narren aquestes famílies en la seva trajectòria intergeneracional no són girs que es van gestant a poc a poc, quasi imperceptibles, sinó que són punts d'inflexió, moments d'acceleració i de condensació de transformacions, que els posen contra les cordes i obliguen a ajustar el rumb de la seva feina i la seva vida. Des d'aquell primer període, més manual i artesanal, que els relats situen als anys cinquanta, marcat per jornades llargues i feines duríssimes, es va passar a un sector cada vegada més tecnificat i orientat a la producció en massa. Les formes d'alimentar els animals, de tenir el bestiar o de conrear la terra es van transformar en processos estandarditzats i protocol·litzats que permetien produir molt més i molt més ràpid. I durant uns anys, amb un bon rendiment econòmic.

Amb el pas dels anys, aquesta orientació a la producció en massa es va intensificar encara més. Les empreses proveïdores, de pinso, per exemple, imposaven protocols estrictes, els marges de guany es feien cada vegada més petits i les possibilitats de fer de més i de menys, de donar un toc personal a la feina, quedaven reduïdes a la mínima expressió. Els preus (i, per tant, els beneficis) es van estancar mentre les exigències de producció creixien, i la qualitat dels productes no augmentava i, en alguns àmbits, fins i tot anava enrere. En tot això, hi havia un element que persistia per a totes tres famílies: en paral·lel a la producció massiva, mantenien un hort i alguns animals per a l'autoconsum, criats com abans, com un fil de continuïtat amb el passat i una garantia de qualitat alimentària, per tant, un fil de continuïtat també vers el futur. Els nets de la primera generació d'entrevistats, de petits, van criar-se alimentats amb la millor qualitat que podien produir, envoltats de camps i animals, i allò que anava a la cadena alimentària de producció massiva era el producte de l'empresa, però no quelcom que es consumia a casa.

Cap a finals dels anys noranta i inicis del nou segle, aquest model de producció en massa va esdevenir creixentment insostenible. Les famílies parlaven de jornades de catorze hores que, malgrat l'esforç, no permetien viure dignament. I és aquí on les seves trajectòries divergeixen: una família va abandonar del tot l'activitat agrícola i ramadera; una altra va reconvertir-se, deixant enrere la producció massiva de porcs i pollastres per apostar per una granja pròpia d'ous i pollastres, venuts directament i complementats amb una agrobotiga, alhora que encara crien alguns porcs per circuits més massificats; i la tercera va aturar l'activitat durant quinze anys, fins que la tercera generació, reenganxant la segona, la va reprendre amb una producció de proximitat, més artesanal i fora dels circuits massius (Hernando, 2014; Alessandrini, 2024).

4.2. Segon gir: retorn modificat a l'artesania i la proximitat

En aquest context, les famílies expliquen com, de fa vint anys ençà, han pogut trobar en la producció alimentària de quilòmetre zero una nova via a explotar. L'augment d'interès pel consum de proximitat, l'interès creixent per saber d'on ve la carn i les verdures que es consumeixen per part d'alguns sectors de la població han obert una escletxa per a petits negocis que volen diferenciar-se. Cap de les famílies, però, no ha optat per obtenir el segell oficial d'ecològic. El càlcul és merament econòmic: el cost no compensa els beneficis. Prefereixen basar-se en la confiança directa amb el consumidor i en unes garanties de producció pròpies, que han acabat esdevenint la seva marca de la casa. Saben que si el producte no és de qualitat, la clientela no tornarà.

Aquesta aposta per la qualitat i la proximitat, tanmateix, s'ha anat trobant, cada cop més, amb una paradoxa que ara mateix els porta vers el tercer gir. En un moment en què es reclama impulsar la transició energètica i ecològica, les normatives, cada vegada més exigents, posen requisits que només les grans empreses poden permetre's implementar. Els processos d'etiquetatge, envasatge, higienització, que alhora comporten indirectament més ús de plàstic, d'embalatge i de conservants per garantir les dates de caducitat, semblen remar en la direcció oposada a la producció de proximitat i de qualitat de tota la vida en un context de sostenibilitat ecològica. Les famílies viuen aquesta contradicció com un dels grans obstacles de la seva feina. Una persona de la segona generació d'una de les famílies ho expressava amb contundència: «Per les grans empreses, com xx o yy, un petit productor no fa mal, dos petits productors tampoc, però si en som molts i fem producte de qualitat, ells perden un tros de pastís. I, per avarícia, perquè no coneixen límits, són capaços de forçar canvis de normativa, fer grans instal·lacions i inversions, fins i tot d'assumir pèrdues, per ofegar-nos fins que desapareguem, per quedar-se amb tot el pastís i no deixar-nos ni una engruna.»

4.3. Tercer gir: diversificació vers el sector serveis

«Experiències de proximitat mentre mengem productes de grans superfícies.»

Amb aquesta cita d'una de les converses trobem un diagnòstic que, malgrat la diversitat de valoracions entre les famílies, és força compartit entre elles. Amb aquestes paraules, introduïm el darrer gir que hem pogut identificar en aquest estudi.

Ara com ara, totes tres famílies es troben iniciant una nova etapa. Després de l'asfíxia provocada per l'esgotament, per la burocràcia i per unes normatives difícils d'assumir, s'obren a camins alternatius. Malgrat mantenir un peu al sector primari, comencen a estirar l'altre vers el sector terciari, oferint serveis i experiències (Pine i Gilmore, 2011; Trubek, 2008).

Una de les famílies ha decidit no centrar-se en la producció de carn, per concentrar-se cada vegada més en l'elaboració d'un licor per maceració, acompanyant-ne la producció i comercialització de tallers al voltant de les herbes aromàtiques i activitats diverses al voltant d'aquest licor, incloent-hi activitats de cohesió de grup per empreses, entre altres –una combinació que aporta més rendibilitat al model de negoci. Una altra aposta per oferir experiències de «banys de bosc» i, fins i tot combinar-los amb tastets de cultura (música i dansa) i d'aliments de proximitat, oferint així experiències que combinin natura i cultura. La tercera encara es troba en un moment d'incertesa: no sap si especialitzar-se en maquinària agrícola i serveis vinculats a la mateixa o si reconvertir-se al turisme rural. Actualment, se senten força perduts i busquen una forma de reinventar-se que asseguri el futur.

Aquest nou moment coincideix amb l'arribada a la maduresa de la tercera generació, que en el cas d'aquestes famílies es mou entre els vint-i-molts i els quaranta-i-pocs anys. La presenten unànimement com l'edat de les grans decisions (les que ja han pres recentment o les que encara han de prendre): continuar o no amb el projecte familiar, i sobretot com fer-ho. Les sensibilitats d'aquesta generació s'inclinen vers la proximitat, la sostenibilitat i el valor afegit d'oferir experiències, però topen amb les limitacions normatives i de mercat. No tenen ganes de lluitar contra molins de vent ni de deixar-hi «la pell» com els seus pares i avis i senten que han rebut clarament el missatge per part d'administracions i grans productors que, malgrat el discurs oficial, no són benvinguts. El futur és incert i, alhora, encara alberga algunes possibilitats. Una persona d'aquesta generació ho va resumir dient: «ara volen que fem un parc temàtic de la vida de pagès, i estan disposats a pagar per un tastet de vins, de ratafies, de formatges que després no consumiran en el dia a dia, perquè el menjar de la família el compren al Bon Àrea (riu). Però si porta l'etiqueta de quilòmetre zero, doncs tot bé, no?».

5. Discussió i conclusions

Les trajectòries descrites revelen una tensió persistent entre continuïtat i transformació arrelada en factors econòmics, polítics i legals. Ens trobem davant una qüestió, una cruïlla, massa poc tematitzada, de decisions col·lectives: quin model de país en relació amb la terra, la pagesia i la ramaderia volem i com volem que s'alimenti. La pagesia familiar opera en un marc de regulacions, estructures de mercat i polítiques públiques que determinen què és viable produir, com comercialitzar i amb quins marges. Després de treballar en aquesta recerca amb les famílies que han participat en l'estudi, sembla prudent concloure que el model de pagesia familiar té encara un gran valor simbòlic en l'àmbit del discurs, però no és en absolut fomentat pel que fa a pràctiques de polítiques públiques.

Si ens enfoquem en els girs que just traçàvem i que responen, aproximadament, a les trajectòries de les tres generacions analitzades, ens trobem que el primer gir, marcat per la tecnificació, va significar una modernització que prometia rendiment i eficiència, però que va incrementar dependències: a la maquinària, al crèdit i als proveïdors d'elements de producció (llavors, pinsos, adobs, energia, peces de recanvi). Durant el final del franquisme i la transició, el marc normatiu era relativament lax i permetia una certa llibertat d'actuació. Amb el pas dels anys, especialment a partir de la integració en la Comunitat Econòmica Europea, les regulacions sanitàries i mediambientals van establir estàndards més exigents que van reduir els marges d'autonomia i van requerir inversions addicionals. En paral·lel, la concentració de la distribució va reforçar una lògica productivista orientada a volum i preu que sovint escapava al control del productor petit o mitjà.

El segon gir, vers l'artesania i la proximitat, presenta una resposta orientada a recuperar valor afegit per la via de la qualitat, la traçabilitat i la venda directa. Tanmateix, aquesta estratègia topa amb barreres reguladores creixents i asimetries de mercat. Quan l'etiqueta «local» o «quilòmetre zero» conviu amb grans campanyes comercials, el petit productor ha de suportar costos i requisits per diferenciar-se, mentre competeix amb actors amb més recursos que poden apropiarse del relat territorial.

Finalment, el tercer gir, el de la diversificació vers el sector serveis, evidencia la necessitat de generar Nuevos ingresos sense abandonar del tot la producció. L'obertura al públic de granges, tastos i tallers genera oportunitats, però desplaça part del temps productiu vers tasques d'acollida, comunicació i gestió, hibridant el sector primari amb el terciari, sobretot per la part del turisme i el lleure. Aquesta terciarització parcial no és accessòria: és una adaptació a un entorn que remunera insuficientment el producte primari i que premia l'experiència. La pregunta de fons és política: volem un sistema alimentari que depengui d'aquests complements per sostenir la producció dels petits productors locals? No hi ha maneres d'afavorir que segueixin treballant d'allò que saben i volen fer, tornant parcialment la possibilitat de produir allò que mengem a les famílies pageses i ramaderes?

En conjunt, i per anar acabant, podem dir que a avui dia ens trobem enfront d'una hibridació estructural del món agrari: combinacions de producció, venda de proximitat i serveis que busquen estabilitzar rendes en un marc de regulacions més exigents i poder de mercat concentrat. La continuïtat de la pagesia –com a activitat econòmica i com a infraestructura alimentària– depèn menys dels relats sobre la tradició i més de decisions públiques sobre preus i intermediaris, compres públiques que prioritzin proximitat i qualitat, requisits sanitaris proporcionats a l'escala productiva i suport efectiu a la transformació i comercialització a petita escala. No es tracta de preservar una imatge idealitzada de la vida rural, sinó d'assegurar que produir aliments en petit i mitjà format sigui viable amb regles clares i justes per a qui produeix i per a qui menja.

Referències bibliogràfiques

- AJUNTAMENT DE MANRESA; CONSELL COMARCAL DEL BAGES (2021). *Diagnosi de l'entorn rural de la comarca del Bages i proposta de línies d'actuació*. Manresa: CCB – Ajuntament de Manresa [en línia]. Disponible a: <https://www.diba.cat/documents/186930664/347716961/3.Diagnosi-municipis-rurals-Bages-i-propostes.pdf/3597b2d3-3d8e-d65a-0e5b-f4bca105205b?t=1687945613208>
- ALESSANDRINI, Mirta (2024). «Short Food Supply Chains (SFSCs) in the Current EU Food Legislation». A: *Regulating Short Food Supply Chains in the EU*, pàg. 115-129. Cham: Springer. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-69390-8_6
- ATKINSON, Robert (1998). *The Life Story Interview*. Thousand Oaks (Califòrnia): Sage. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781412986205>
- BERTAUX, Daniel (2005). *Los relatos de vida: perspectiva etnosociológica*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- CABALLÉ RIVERA, Alba (1997). «Dona i reestructuració de les àrees rurals: l'agroturisme al Berguedà, al Bages i al Solsonès». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 30, pàg. 39-64.
- DIPUTACIÓ DE BARCELONA (2021). *Informe econòmic local Província de Barcelona 2021*. Osona Biocircular. Barcelona: Diputació de Barcelona

- DIPUTACIÓ DE BARCELONA (2023). «Osona acull el primer espai test ramader de Catalunya». *Diputació de Barcelona, BCN Agrària* [en línia]. Disponible a: <https://www.diba.cat/ca/web/bcn-agraria/-/osona-acull-el-primer-espai-test-ramader-de-catalunya#:~:text=L'espai%20test%20inaugurat%20es,exclusivament%20en%20el%20sector%20agrícola>
- FUCHS-HEINRITZ, Werner (2005). *Biographische Forschung: Eine Einführung in Praxis und Methoden. 3., überarbeitete Auflage*. Wiesbaden: Springer VS. <https://doi.org/10.1007/978-3-322-93733-9>
- GENERALITAT DE CATALUNYA (s. d.). Associació pel Desenvolupament Rural de la Catalunya Central (Grup Leader). Pàgina web. Barcelona: Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural [en línia]. Disponible a: <https://www.catcentral.cat>
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2013). «Decret 24/2013, de 8 de gener, sobre l'acreditació de la venda de proximitat de productes agroalimentaris». *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (DOGC), 6290, 10/01/2013 [en línia]. Disponible a: <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=625113>
- HALBWACHS, Maurice (1992 [1950]). *On Collective Memory* (Coser, L. A.; trad.). Chicago: University of Chicago Press.
- HERNANDO, Isabel (2014). «Patrimonio Cultural y Quesos Artesanos. El Paquete Higiene y Flexibilidad - Barreras competitivas». *RIIPAC. REVISTA SOBRE PATRIMONIO CULTURAL: REGULACIÓN, PROPIEDAD INTELECTUAL E INDUSTRIAL*, núm. 4, pàg. 130-146 [en línia]. Disponible a: <https://ideas.repec.org/a/erv/riipac/y2014i401.html>
- HINRICHS, C. Clare (2000). «Embeddedness and Local Food Systems: Notes on Two Types of Direct Agricultural Market». *Journal of Rural Studies*, vol. 16, núm. 3, pàg. 295-303. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(99\)00063-7](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(99)00063-7)
- IDESCAT (2020). *Cens agrari 2020: Osona*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya [en línia]. Disponible a: <https://www.idescat.cat/pub/?id=censag&n=99&geo=com:24>
- KAISER, Karen (2009). «Protecting Respondent Confidentiality in Qualitative Research». *Qualitative Health Research*, vol. 19, núm. 11, pàg. 1632-1641. DOI: <https://doi.org/10.1177/1049732309350879>
- LOBLEY, Matt; BAKER, John R.; WHITEHEAD, Ian (2010). «Farm Succession and Retirement: Some International Comparisons». *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, vol. 1, núm. 1, pàg. 49-64. DOI: <https://doi.org/10.5304/jafscd.2010.011.009>
- MARSDEN, Terry K.; BANKS, Jo; BRISTOW, Gillian (2000). «Food Supply Chain Approaches: Exploring their Role in Rural Development». *Sociologia Ruralis*, vol. 40, núm. 4, pàg. 424-438. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00158>
- MURDOCH, Jonathan; MARSDEN, Terry K.; BANKS, Jo (2000). «Quality, Nature, and Embeddedness: Some Theoretical Considerations in the Context of the Food Sector». *Economic Geography*, vol. 76, no. 2, pàg. 107-125. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1944-8287.2000.tb00136.x>
- NOY, Chaim (2008). «Sampling Knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research». *International Journal of Social Research Methodology*, vol. 11, núm. 4, pàg. 327-344. DOI: <https://doi.org/10.1080/13645570701401305>
- OBSERVATORI SOCIOECONÒMIC D'OSONA (2025). *7è Informe de competitivitat de la comarca d'Osona i el Lluçanès*. Vic: Observatori – Creació [en línia]. Disponible a: <https://www.observatorisocioeconomicosona.cat/gestio/arxius/7informecompetitivitat.pdf>
- PINE, B. Joseph; GILMORE, James H. (2011). *The Experience Economy. Updated ed.* Boston (Massachusetts): Harvard Business Review Press.
- PUJADAS MUÑOZ, Juan José (2002). *El método biográfico: el uso de las historias de vida en ciencias sociales*. Cuadernos Metodológicos. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- RENTING, Henk; MARSDEN, Terry K.; BANKS, Jo (2003). «Understanding Alternative Food Networks: Exploring the Role of Short Food Supply Chains in Rural Development». *Environment and Planning A*, vol. 35, núm. 3, pàg. 393-411. DOI: <https://doi.org/10.1068/a3510>
- RIESSMAN, Catherine Kohler (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles: Sage.

- TOLICH, Martin (2004). «Internal Confidentiality: When Confidentiality Assurances Fail Inside a Research Setting». *Qualitative Sociology*, vol. 27, núm. 1, pàg. 101-106. DOI: <https://doi.org/10.1023/B:QUAS.0000015546.20441.4a>
- TRUBEK, Amy B. (2008). *The Taste of Place: A Cultural Journey into Terroir*. Berkeley: University of California Press.
- VAN DER PLOEG, Jan D. (2012). *The new peasantries: struggles for autonomy and sustainability in an era of empire and globalization*. Routledge. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1471-0366.2011.00323.x?urlappend=%3Futm_source%3Dresearchgate.net%26medium%3Darticle
- VÀZQUEZ, Lúdia (2020). *Guia per a la venda de proximitat dels productes agroalimentaris i agraris*. 3a ed. Agència Catalana de Seguretat Alimentària [en línia]. Disponible a: https://scientiasalut.gencat.cat/bitstream/handle/11351/1042.2/guia_venda_proximitat_productes_agroalimentaris_2020_ca.pdf?sequence=10&isAllowed=y
- WILES, Rose; CROW, Graham; HEATH, Sue; CHARLES, Vikki (2008). «The Management of Confidentiality and Anonymity in Social Research». *International Journal of Social Research Methodology*, vol. 11, núm. 5, pàg. 417-428. DOI: https://doi.org/10.1080/13645570701622231?urlappend=%3Futm_source%3Dresearchgate.net%26medium%3Darticle
- WILSON, Geoff A. (2001). «From Productivism to Post-Productivism... and Back Again? Exploring the (Un)changed Natural and Mental Landscapes of European Agriculture». *Transactions of the Institute of British Geographers*, vol. 26, núm. 1, pàg. 77-102. DOI: https://doi.org/10.1111/1475-5661.00007?urlappend=%3Futm_source%3Dresearchgate.net%26medium%3Darticle

Citació recomanada: CANTÓ-MILÀ, Natàlia. «En relació amb la terra. Tres generacions de pagesia catalana a la Catalunya Central». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2025, núm. 25. ISSN 2339-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n25.2509>

Natàlia Cantó-Milà

ncantom@uoc.edu

Professora agregada dels Estudis d'Arts i Humanitats de la UOC

És sociòloga, doctora en ciències socials i professora agregada als Estudis d'Arts i Humanitats de la Universitat Oberta de Catalunya. La seva recerca aborda la relació entre emocions, temps i vida social, amb especial atenció als vincles entre cultura, memòria i imaginaris de futur. Combina enfocaments qualitatius –històries de vida, etnografia i anàlisi narrativa– amb una mirada orientada a comprendre la durada de les experiències i els seus efectes en els territoris i vincles socials. En els darrers anys ha treballat en imaginaris de futur, cures i sostenibilitat, així com sobre els canvis recents en el sector primari i les pràctiques de proximitat a Catalunya. Ha publicat articles i capítols acadèmics i participa en projectes de recerca i transferència amb institucions i comunitats locals.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

Dossier: «Ruralitats en transició» coordinat per Soledad Morales Pérez

INNOVACIÓ EN SALUT

Pot la tecnologia millorar l'accés als serveis sanitaris en zones rurals?

Eduard J. Álvarez-Palau

Universitat Oberta de Catalunya (UOC)

Cristian Castillo

Universitat Oberta de Catalunya (UOC)

Oriol Yuguero Torres

Hospital Universitari Arnau de Vilanova i Universitat Oberta de Catalunya (UOC)

RESUM Aquest article aborda la bretxa entre la universalitat del dret d'accés al sistema sanitari i l'accés efectiu en zones rurals. Presentem dotze iniciatives tecnològiques que permetrien aportar millores en la provisió de serveis, categoritzades mitjançant un marc conceptual que considera la tipologia tecnològica, el grau de maduresa, el tipus d'atenció requerida i el nivell d'urgència. L'objectiu final és obrir un debat públic sobre les potencials transformacions que esdevenen necessàries per garantir l'equitat d'accés sense incrementar la petjada ambiental ni el cost unitari, i reflexionant sobre les implicacions que això tindria en termes econòmics, operatius i de polítiques públiques.

PARAULES CLAU sistema sanitari; cobertura universal; zones rurals; tecnologia; equitat territorial

INNOVATION IN HEALTHCARE

Can technology enhance access to healthcare services in rural areas?

ABSTRACT This article examines the gap between the universal right to healthcare and its actual accessibility in rural areas. We present twelve technological initiatives that could enhance service provision, categorized using a conceptual framework that considers the type of technology, maturity level, main type of care and urgency. The primary aim is to foster a public debate on the transformations needed to ensure equitable access without increasing environmental impact or unit costs, and exploring their implications in economic, operational, and public policy terms.

KEYWORDS healthcare system; universal coverage; rural areas; technology; territorial equity

Introducció

El principi d'universalitat en la prestació de serveis sanitaris a Espanya és relativament recent. La Llei 14/1986, General de Sanitat va reconèixer el dret a l'atenció sanitària de tots els espanyols i dels residents estrangers, i va assentar les bases de l'actual Sistema Nacional de Salut. Abans d'aquesta reforma, el sistema diferenciava entre treballadors –i els seus beneficiaris– i la resta de la població. El primer col·lectiu estava protegit per una assegurança obligatòria o per mutualitats, mentre que la resta depenia de la beneficència, amb conseqüències notables de desigualtat social i territorial (Tamayo, 1993).

Ara bé, una cosa és la universalitat en la prestació del servei, i una altra és fer aquesta prestació de forma homogènia per al conjunt de la població. És innegable que una major densitat poblacional permet oferir serveis públics de forma més eficient. Aquesta és una qüestió àmpliament estudiada per la literatura (Hortas-Rico i Solé-Ollé, 2010). Com més gent requereix un servei, les economies d'escala permeten oferir-lo amb un menor cost per càpita. Però no és només això. Un ciutadà d'un barri d'una ciutat densament poblada és més susceptible de disposar d'un Centre d'Atenció Primària (CAP) a tocar d'allà on viu, que no pas un ciutadà d'un petit poble rural de muntanya. La realitat mostra que un ciutadà de l'Hospitalet de Llobregat –una de les ciutats més densament poblades d'Europa– disposa d'un CAP amb servei durant 12 hores al dia, mentre que un d'Escalzar ha d'anar a la Guingueta d'Àneu, on disposa de servei només durant tres hores al dia, dos dies a la setmana. Probablement hi ha una dotació per càpita més gran al municipi del Pallars, però és evident que les urgències venen quan venen, i en aquest sentit estan més temps desatesos. La qüestió subjacent és que a Catalunya, gairebé 700 municipis dels 947 es consideren rurals, i concentren aproximadament un 10 % de la població.

Si parem atenció a la manera com s'accedeix al sistema sanitari, també trobem mostres de desigualtat territorial. Com indicàvem anteriorment, en ciutats densament poblades es pot anar caminant al CAP més proper, cosa que facilita la logística en cas d'urgència. En municipis rurals hi ha una probabilitat elevada d'haver d'emprar un vehicle per accedir als serveis sanitaris, i no sempre se'n té o s'està en disposició de fer-lo servir. Aquest aspecte és crucial. Una persona gran pot no estar capacitada per conduir, o com a mínim no fer-ho en determinades condicions –per exemple, durant un episodi de pluja intensa, neu o de nit. I en aquests casos l'accés al servei sanitari es complica. Una visita rutinària de control al metge pot convertir-se en un autèntic suplici. Atès que no és un servei urgent, no es pot emprar el sistema d'emergències mèdiques, cosa que pot acabar deixant la persona desatessa. Estàriem davant d'un clar exemple de marginació espacial per no tenir satisfetes les necessitats de mobilitat (Herce, 2009).

En aquest context, universalitzar l'accés efectiu al servei presenta reptes evidents. La resposta, probablement, requereix actualitzar el marc regulador, revisar l'organització administrativa, capacitar els professionals i fer un ús més intensiu de la tecnologia. Aquest article se centra en aquest darrer vector i proposa un marc conceptual i dotze iniciatives per millorar l'accés a la salut en zones rurals de manera més ràpida, segura i eficient. L'objectiu és obrir un debat públic sobre la seva viabilitat, l'acceptació ciutadana i els canvis legals i organitzatius que caldria emprendre.

1. Aproximació conceptual

La tecnologia pot entendre's, en termes generals, com l'aplicació d'eines i coneixements –materials i immaterials– per resoldre problemes humans. Aquesta definició, àmpliament utilitzada a la literatura, ens permet integrar tant artefactes físics com procediments, programari o formes d'organització del coneixement (Aunger, 2010).

A partir d'aquesta definició extensa, proposem diverses iniciatives innovadores que permetrien replantejar determinats aspectes relacionats amb la provisió de serveis sanitaris (taula 1).

Per definir el marc conceptual d'aquest treball, proposem categoritzar les iniciatives anteriors distingint tant la tecnologia com els serveis sanitaris segons dos criteris.

En primera instància, identifiquem la tipologia tecnològica i, per al nostre context, dividim les iniciatives en tres grans grups: comunicació, transport-emmagatzematge i gestió del coneixement. D'altra banda, considerem el grau de maduresa tecnològica, és a dir, l'estat de desenvolupament de la mateixa tecnologia, que pot anar des de la seva concepció inicial fins a la comercialització al públic objectiu. Per a aquest treball considerem tecnologies emergents, en procés de

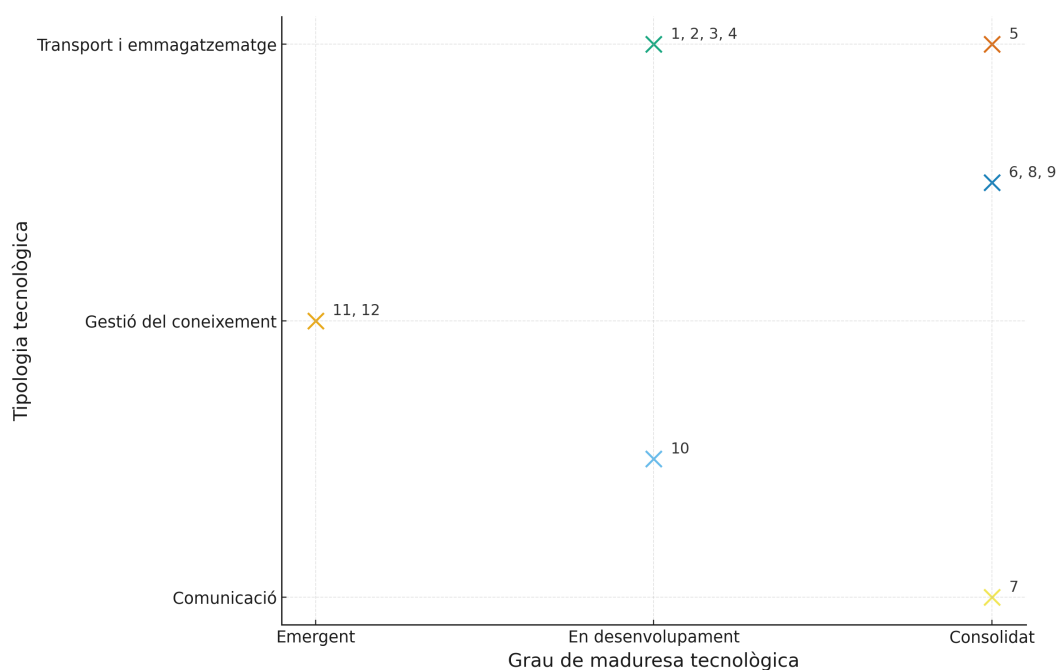
desenvolupament o plenament consolidades. Si representem aquestes iniciatives segons aquestes categories, obtenim la figura 1.

Taula 1. Llistat d'iniciatives tecnològiques amb potencial impacte sobre la prestació de serveis sanitaris

ID	Iniciativa	ID	Iniciativa
1	Aprovisionament d'equips o productes amb drons en cas d'emergències.	7	Desplegament de la telemedicina per reduir els desplaçaments innecessaris.
2	Localització de persones perdudes amb drons (en potencial risc).	8	Apropar els professionals sanitaris als pacients.
3	Aprovisionament urgent de medicaments de farmàcia hospitalària amb drons.	9	Apropar els pacients als serveis sanitaris.
4	Transport de mostres i analítiques amb drons des del punt d'extracció fins al laboratori.	10	Desenvolupar sistemes que permetin un monitoratge remot dels pacients.
5	Desplegament d'una xarxa de consignes de medicació supervisades per a recollida en qualsevol moment.	11	Desenvolupar sistemes d'analítica predictiva que permetin preveure incidències.
6	Subministrament diari optimitzat de les farmàcies, farmàcies i farmàcies hospitalàries.	12	Creació d'un bessó digital del sistema sanitari per optimitzar els recursos.

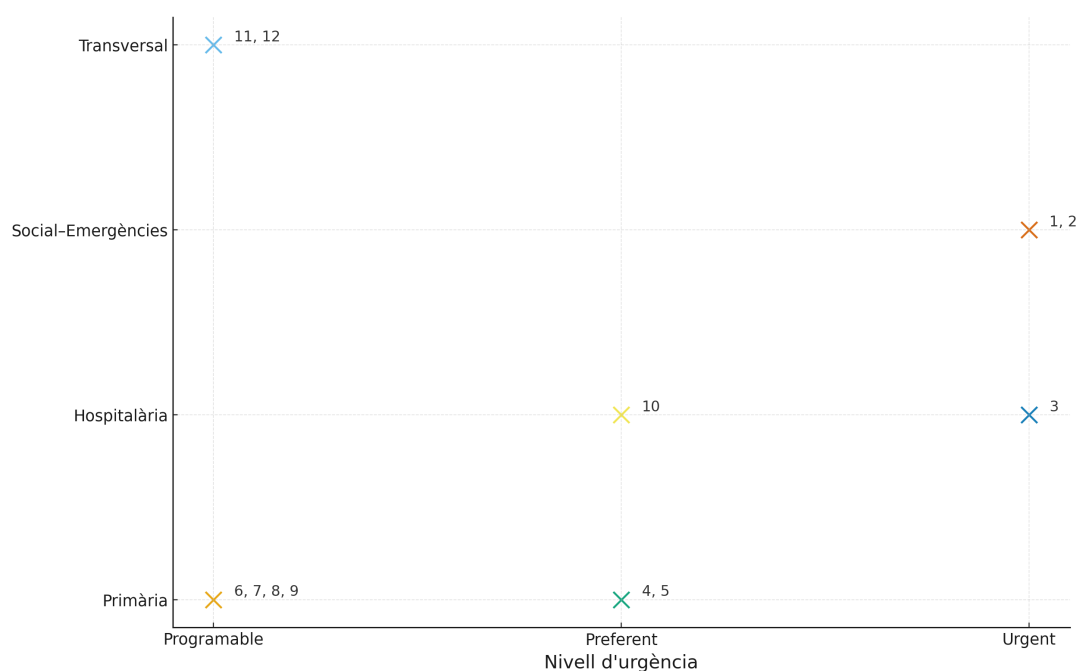
Font: elaboració pròpia

Figura 1. Categorització de les iniciatives tecnològiques amb potencial impacte sobre la prestació de serveis sanitaris segons tipologia i grau de maduresa tecnològica

Font: elaboració pròpia

En segona instància, és important també categoritzar els serveis sanitaris. Per això, fem servir dues dimensions addicionals. En primer lloc, el tipus d'atenció al qual interpel·len principalment: primària, hospitalària, sociosanitària, social-emergències o transversal (quan impacta diversos nivells alhora). En segon lloc, el nivell d'urgència predominant amb què s'activen: urgent, preferent o programable. La figura 2 sintetitza aquestes dues dimensions.

Figura 2. Categorització de les iniciatives tecnològiques amb potencial impacte sobre la prestació de serveis sanitaris segons tipus d'atenció i nivell d'urgència

Font: elaboració pròpia

2. Descripció de les iniciatives

A continuació es presenten les dotze iniciatives amb una síntesi de la idea, l'operativa potencial, la infraestructura necessària i els principals reptes pendents. L'objectiu és oferir un manual pràctic que pugui ser útil a les administracions públiques per planificar projectes pilot i el subsegüent desplegament d'aquestes iniciatives a escala regional.

2.1. Aprovisionament d'equips o productes amb drons en cas d'emergències

Classificació: Transport i emmagatzematge. En desenvolupament. Social-emergències. Urgent.

Els esdeveniments mèdics greus ocorren de forma aleatòria en temps i espai. Les persones afectades poden estar en qualsevol lloc, de forma que no sempre es pot garantir l'accessibilitat. La idea és establir un pont aeri ràpid des del centre mèdic més proper que permeti actuar quan el temps és clau (p. ex. aturada cardiorespiratòria, anafilaxi, ictus). Tecnològicament, caldria disposar en els centres sanitaris de drons adaptats per poder carregar equips amb kits d'emergència, que podrien ser activats de forma remota per un gestor centralitzat que disposi dels permisos i llicències corresponents. Operativament, caldria disposar d'un vertiport als voltants del centre, i definir un *U-space* que garanteixi la provisió de serveis i el compliment dels requeriments normatius de seguretat, operativa i comunicació dels vols. En termes de regulació, la situació és més complicada, especialment quan implica sobrevolar àrees poblades –cosa actualment prohibida per a aquest tipus d'aparells. A banda, queden encara altres reptes a treballar, com per exemple què passa en cas de meteorologia adversa, l'acceptació social, i definir procediments de lliurament segurs en destinació.

2.2. Localització de persones perdudes amb drons (en potencial risc)

Classificació: Transport i emmagatzematge. En desenvolupament. Social-emergències. Urgent.

L'objectiu és reduir el temps de cerca de persones perdudes i millorar la valoració inicial del risc en muntanya, boscos o costa –especialment quan hi ha riscos associats com la hipotèrmia, la deshidratació, etc. En aquests casos,

l'ideal seria que els drons es trobessin en una comissaria de policia, un parc de bombers o un edifici de protecció civil. Els aparells haurien d'anar equipats amb una càmera termogràfica d'infrarojos –que permeti detectar la presència humana– i sistemes de comunicació i il·luminació per establir contacte amb les persones a rescatar. Els aspectes operacionals, així com els principals reptes a resoldre, serien similars als indicats anteriorment.

2.3. Aprovisionament urgent de medicaments de farmàcia hospitalària amb drons

Classificació: Transport i emmagatzematge. En desenvolupament. Hospitalària. Urgent.

Aquest sistema permetria accelerar l'arribada de medicaments crítics des dels laboratoris o centres de distribució farmacèutics als hospitals que els requereixin. Serviria, per exemple, per situacions extremes com ara subministrar antidots o medicaments que requereixin personalització, especialment quan el temps de transport per carretera sigui molt elevat (p. ex. hospitals de muntanya). Els reptes tecnològics i operatius serien similars als identificats en les dues iniciatives anteriors, amb la diferència que el contenidor a carregar podria necessitar preservar una temperatura determinada o fins i tot ser refrigerat.

2.4. Transport de mostres i analítiques amb drons des del punt d'extracció fins al laboratori

Classificació: Transport i emmagatzematge. En desenvolupament. Primària. Preferent.

El transport de mostres i analítiques que s'extreuen en múltiples centres cap als laboratoris que les processen és complex, ja que requereix resoldre problemes d'optimització de rutes diàriament. En entorns de muntanya, on els centres poden estar en diferents corredors, la situació és encara més delicada, podent requerir diverses hores per portar la mostra al punt de destí. L'ús de drons permetria realitzar aquests trajectes de forma directa, assegurant que les mostres arribin en el mínim temps possible i permetent accelerar les anàlisis i la posterior resposta mèdica (p. ex. medicaments a mida). Tot i que els reptes tecnològics i operatius són similars als casos anteriors, aquí caldria sumar-hi la necessitat de disposar de contenidors dissenyats per tal d'evitar el vessament de les mostres en cas de caiguda.

2.5. Desplegament d'una xarxa de consignes de medicació supervisades per a recollida en qualsevol moment

Classificació: Transport i emmagatzematge. Consolidat. Primària. Preferent.

Les ciutats i els pobles grans disposen de farmàcies que obren pràcticament cada dia, en alguns casos fins i tot de forma continuada 24 hores cada dia de la setmana. El problema és que a mesura que es va fent petit el poble, el temps d'obertura de farmàcies i farmàcies es va reduint per una qüestió de rendibilitat econòmica. Evidentment, hi ha farmàcies de guàrdia, però en molts casos queden lluny de la major part de la població. Habilitar consignes intel·ligents supervisades permetria dipositar-hi la medicació necessària per als pacients, de forma que puguin anar a recollir-la en qualsevol moment, sense haver d'estar subjectes a l'horari d'obertura de l'establiment. La infraestructura necessària seria una consigna amb diferents compartiments, equipada amb sistemes digitals que envien un codi a la persona destinatària quan disposa d'un paquet a dins. Aquesta tecnologia ha estat provada de forma continuada per al repartiment de lliuraments del comerç electrònic, i està plenament operativa.

2.6. Subministrament diari optimitzat de les farmàcies, farmàcies i farmàcies hospitalàries

Classificació: Transport i emmagatzematge / gestió del coneixement. Consolidat. Primària. Programable.

La logística farmacèutica acostuma a oferir fins a quatre serveis diaris en zones urbanes, mentre que en les zones rurals varia entre els dos serveis diaris i els serveis ocasionals. El nivell de servei varia depenent del grau de connectivitat i els requisits específics de cada establiment. Les farmàcies tendeixen a ser els establiments amb menor cobertura, i normalment depenen d'una farmàcia de referència. L'ús de sistemes d'optimització intel·ligents per a la gestió de rutes

diàries permetria ampliar el nombre d'establiments servits i el nombre de vegades que poden rebre medicació, cosa que permetria millorar el servei al pacient final.

2.7. Desplegament de la telemedicina per reduir els desplaçaments innecessaris

Classificació: Comunicació. Consolidat. Primària. Programable.

De la mateixa manera que el teletreball ha ajudat a reduir la mobilitat de persones per motius ocupacionals, la telemedicina pot ajudar a reduir la mobilitat per qüestions sanitàries. Amb la proliferació de les plataformes per a realitzar videotrucades, resulta cada cop més senzill i econòmic fer aquest tipus de sessions. La seva generalització permetria limitar la incomoditat dels desplaçaments de moltes persones –especialment de les que tenen més dificultats per moure's–, o fins i tot assegurar la provisió del servei en cas d'inclemència meteorològica. La tecnologia està llesta per a ser utilitzada. Òbviament, queden alguns reptes per resoldre, principalment en termes de ciberseguretat, protecció de dades i alfabetització digital –especialment en persones de la tercera edat.

2.8. Apropar els professionals sanitaris als pacients

Classificació: Transport i emmagatzematge / gestió del coneixement. Consolidat. Primària. Programable.

Per a aquells casos en què els pacients han de rebre assistència i els resulta impossible desplaçar-se, es podria programar el desplaçament de professionals sanitaris a domicili. Operativament, només caldria habilitar vehicles equipats amb els recursos mèdics necessaris, i desenvolupar algorismes de disseny de rutes que permetessin optimitzar el temps de servei. Caldria determinar quin tipus de professional hauria de fer aquest servei, quins equips es requeririen, així com la coordinació d'agenda amb altres professionals que es poguessin menester. A Castillo *et al.* (2024, 2023) es proposa com un algorisme d'aquestes característiques podria funcionar i en presenta una aplicació pràctica.

2.9. Apropar els pacients als serveis sanitaris

Classificació: Transport i emmagatzematge / gestió del coneixement. Consolidat. Primària. Programable.

Aquest seria l'escenari oposat a l'anterior. En aquest cas es tractaria de dissenyar un servei de recollida amb furgoneta o minibus que permetés recollir un nombre determinat de pacients per portar-los al mateix centre sanitari en una franja horària determinada. En certa manera, seria l'escalat del sistema actual de recollida i transport en taxis habilitats. La diferència radica en el fet que l'ús d'algorismes optimitzats de disseny de rutes permetria maximitzar el nombre de persones transportades, evitant així desplaçaments individuals.

2.10. Desenvolupar sistemes que permetin un monitoratge remot dels pacients

Classificació: Comunicació / gestió del coneixement. En desenvolupament. Hospitalària. Preferent.

En moltes ocasions, els pacients que han tingut complicacions clíniques i han estat degudament tractats, romanen als hospitals en observació, ocupant llits necessaris per a altres tipus d'urgències. En aquests casos, es podria retornar els pacients als seus domicilis o als centres sociosanitaris, i instal·lar un sistema de monitoratge de certes constants vitals que permetés als facultatius de guàrdia dels hospitals anar-ne seguint l'evolució de forma remota. En cas que tot seguis el curs normal, no caldria prendre cap acció més que el desmuntatge dels equips en passar el temps prudencial d'observació. En cas que algun indicador mostrés una complicació, el facultatiu podria activar un protocol logístic per portar el pacient a l'hospital de forma urgent.

2.11. Desenvolupar sistemes d'anàlisi predictiva que permetin preveure incidències

Classificació: Gestió del coneixement. Emergent. Transversal. Programable.

L'ús de la intel·ligència artificial està obrint un nou ventall de possibilitats pel que fa al tractament de dades de tota mena. En termes sanitaris, es podria entrenar models a partir de patrons identificats prèviament, que permetin entendre l'evolució clínica comunitària d'acord amb, per exemple, fenòmens ambientals. Onades de calor extrema, episodis de

contaminació del sòl i/o de l'aigua, contaminació ambiental, etc., poden portar associats repunts de determinades malalties en certs col·lectius. L'anàlisi predictiva entrenada sobre patrons existents permetria anticipar aquestes situacions i preparar el sistema sanitari en conseqüència.

2.12. Creació d'un bessó digital del sistema sanitari per tal de poder optimitzar els recursos

Classificació: Gestió del coneixement. Emergent. Transversal. Programable.

Un bessó digital és una modelització de la realitat de forma virtual que permet contrastar l'operativa del servei davant escenaris diversos. Establint sistemes de monitoratge, recollida i tractament de dades sobre aspectes diversos de l'activitat sanitària (nombre de professionals en actiu, nombre de visites programades, nombre d'urgències, nombre de llits disponibles, disponibilitat de medicaments, etc.), es podrien identificar potencials colls d'ampolla i establir mecanismes de derivació de pacients o de subministrament de medicaments; per posar alguns exemples.

Conclusió

Al llarg d'aquest text s'ha exposat un conjunt d'iniciatives que es nodreixen de la tecnologia per proposar millores operatives a la forma en què s'està prestant el servei sanitari actualment. La seva posada en funcionament podria suposar millores en eficiència operativa, un millor tractament dels pacients i, en definitiva, una provisió del servei de més qualitat.

No obstant això, la implementació d'aquestes mesures no està exempta de reptes. D'una banda, cal assegurar que les tecnologies estiguin prou desenvolupades i llestes per a ser implementades en un entorn real. En segona instància, ens hem d'assegurar que la legislació i les normatives corresponents permeten emprar aquest tipus de sistemes, ni que sigui inicialment en mode de proves (o *sandbox* en terminologia anglosaxona) fins a arribar a una solució de consens. En tercera instància, cal anar construint les infraestructures necessàries que permetin portar a terme l'operativa de forma idònia. En quarta instància, cal anar preparant la ciutadania gradualment per tal que l'acceptació social del canvi sigui gradual. En cinquena instància, s'ha de començar a formar i capacitar els professionals sanitaris perquè puguin anar entenent les noves tecnologies i crear nous protocols clínics per harmonitzar els procediments corresponents. En sisena instància, cal assegurar que es preserva la privacitat de pacients i professionals, alhora que es preveuen mecanismes de defensa enfront de ciberatacs i altres formes d'accés il·lícit a les dades. En definitiva, tot un seguit de reptes que només es podran assolir si es comença a treballar de forma gradual i coordinada. Una demora excessiva en la implementació d'aquests sistemes pot minvar el potencial innovador, deixant que siguin altres regions –i empreses– les que desenvolupin els sistemes i quedant després a mercè de la seva voluntat d'expandir-se o de comercialitzar els serveis.

Agraïments

Aquest article és resultat d'un procés de reflexió iniciat en el marc d'una línia de recerca que ha estat parcialment finançada per la Xarxa UOC Rural.

Referències bibliogràfiques

- AUNGER, Robert (2010). «Types of technology». *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 77, núm. 5, pàg. 762-782. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2010.01.008>
- CASTILLO, Cristian; ALVAREZ-PALAU, Eduard J.; CALVET, Laura; PANADERO, Javier; VIU-ROIG, Marta; SERENA-LATRE, Anna; JUAN, Angel A. (2024). «Home healthcare in Spanish rural areas: Applying vehicle routing algorithms to health transport management». *Socio-economic planning sciences*, vol. 92, 101828. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.seps.2024.101828>

- CASTILLO, Cristian; CALVET, Laura; PANADERO, Javier; ALVAREZ-PALAU, Eduard J.; VIU-ROIG, Marta; JUAN, Angel A. (2023): «Health Care Logistics in Depopulated Mountainous Areas: the case of Lleida's Pyrenees». *Transport Research Procedia*, núm. 71, pàg. 109-116. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2023.11.064>
- HERCE, Manuel (2009). *Sobre la movilidad en la ciudad: propuestas para recuperar un derecho ciudadano*. Reverté.
- HORTAS-RICO, Miriam; SOLÉ-OLLÉ, Albert (2010). «Does urban sprawl increase the costs of providing local public services? Evidence from Spanish municipalities». *Urban studies*, vol. 47, núm. 7, pàg. 1513-1540. DOI: <https://doi.org/10.1177/0042098009353620>
- TAMAYO LORENZO, Pedro A. (1993). «La sanidad pública en España: evolución reciente y perspectivas de futuro». *Boletín de la Facultad de Derecho*, vol. 4, pàg. 183-208.

Citació recomanada: ÀLVAREZ-PALAU, Eduard; CASTILLO, Cristian; YUGUERO TORRES, Oriol. «Pot la tecnologia millorar l'accés als serveis sanitaris en zones rurals?». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2025, núm. 25. ISSN 2339-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n25.2502>

Eduard J. Àlvarez-Palau

ealvarezp@uoc.edu

Director acadèmic del màster en Direcció Logística. Investigador principal del grup de recerca URBANLOG. Professor dels Estudis d'Economia i Empresa (UOC)

Doctor en Enginyeria i Infraestructures del Transport (UPC), enginyer de Camins, Canals i Ports (UPC), i màster en Direcció d'Organitzacions (UOC). Professor agregat dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC, director acadèmic del màster universitari en Direcció Logística i investigador principal del grup URBANLOG. Prèviament, ha estat investigador postdoctoral a la Universitat de Cambridge, becari de la Comissió Europea (DG MOVE), professor associat de la UPC i consultor extern de la UOC. Té també experiència internacional en la direcció de projectes d'enginyeria civil, planificació urbanística i gestió del transport en l'empresa privada.

Cristian Castillo

ccastillo@uoc.edu

Director acadèmic del grau en Administració i Direcció d'Empreses. Professor dels Estudis d'Economia i Empresa (UOC)

Doctor en Administració i Direcció d'Empreses, té un màster en Enginyeria d'Organització Industrial i és enginyer tècnic en Electrònica Industrial per la Universitat Politècnica de Catalunya. Actualment, és professor agregat dels Estudis d'Economia i Empresa a la UOC i director del grau en Administració i Direcció d'Empreses. També va ser professor associat a la Universitat Politècnica de Catalunya durant un any. Anteriorment a la seva trajectòria docent, acumula dotze anys d'experiència al sector privat, en el qual ha exercit diferents càrrecs de direcció de logística. Pertany al grup de recerca URBANLOG, i els seus interessos de recerca se centren en el terreny de les operacions logístiques i productives de les empreses, i en l'àmbit d'organització d'empreses, específicament pel que fa al canvi organitzacional.

Oriol Yuguero Torres

oyuguero@uoc.edu

Director clínic territorial del Servei d'Urgències de l'Hospital Universitari Arnau de Vilanova. Investigador principal del grup de recerca e-RLab (UOC)

Doctor en Medicina per la Universitat de Lleida, té un màster en Salut Pública per la Johns Hopkins University i en Bioètica per la Universitat de Barcelona. És metge de família i ha exercit sempre en dispositius d'Urgències, i des de 2023 és el cap del Servei d'Urgències de l'Hospital Universitari Arnau de Vilanova de Lleida. Professor de Bioètica de la Universitat de Lleida i Investigador de l'IRBLLEIDA, des de 2023 és també coordinador del grup de recerca e-RLab de la UOC. En aquest grup lidera projectes sobre intel·ligència artificial, urgència social i benestar dels professionals sanitaris. Combina assistència, docència i investigació, i la seva trajectòria es caracteritza per impulsar la innovació en organització i clínica, per donar veu a pacients i professionals, i per promoure la qualitat assistencial i la humanització de la medicina.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

Dossier: «Ruralitats en transició» coordinat per Soledad Morales Pérez

UNA VIA ESTRATÈGICA PER AL DESENVOLUPAMENT TERRITORIAL

Emprendre amb sentit: benestar financer i desafiaments estructurals de l'emprenedoria femenina rural

Silvia Rodríguez-Donaire

Professora dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC

Laura Lamolla

Professora dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC

Athina Sismanidou

Professora dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC

Pere Suau-Sánchez

Professor dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC

RESUM L'emprenedoria femenina en l'entorn rural és una via estratègica per al desenvolupament territorial sostenible, però també un desafiament marcat per desigualtats de gènere, bretxes formatives i limitacions estructurals. Aquest article, basat en els avanços del projecte FIDER_Rural finançat des de la convocatòria del Research Accelerator Rural de la Xarxa UOC Rural, presenta el context i els factors que configuren la relació entre benestar econòmic, alfabetització financera i presa de decisions estratègiques de dones emprenedores rurals a Espanya. S'aborden cinc eixos clau: experiències personals d'emprenedoria, impacte de la formació financera, barreres estructurals (digitals, culturals i d'accés a recursos), necessitats formatives específiques i una visió ampliada del benestar financer, com, per exemple, autonomia i sostenibilitat. A través d'una perspectiva qualitativa i multidimensional, es combinen dades d'estudis recents, testimoniatges directes i bones pràctiques institucionals. Es conclou amb algunes propostes per a desenvolupar polítiques públiques, programes de formació adaptats al territori i xarxes d'acompanyament que reconeguin el valor de l'emprenedoria femenina rural com a motor de transformació econòmica, cohesió social i justícia territorial.

PARAULES CLAU benestar financer; empenedoria femenina rural; alfabetització financera; desigualtats estructurals; formació contínua

A STRATEGIC PATH FOR TERRITORIAL DEVELOPMENT

Entrepreneurship with sense: financial well-being and structural challenges of rural female entrepreneurship

ABSTRACT Female entrepreneurship in rural areas is crucial for sustainable territorial development, but it also faces challenges such as gender inequalities, educational gaps, and structural barriers. This article, based on the progress of the FIDER_Rural project, funded by the Rural UOC Network's Rural Research Accelerator, explores the context and factors influencing the relationships among economic well-being, financial literacy, and strategic decision-making among

rural women entrepreneurs in Spain. It addresses five key areas: personal entrepreneurial experiences; the impact of financial education; structural barriers (digital, cultural, and resource access); specific training needs; and a broader view of financial well-being, including autonomy and sustainability. Using a qualitative, multidimensional approach, the study combines recent research, direct testimonials, and institutional best practices. It concludes with proposals for developing public policies, tailored training programmes aligned with local needs, and support networks that recognize rural female entrepreneurship as a driver of economic transformation, social cohesion, and territorial justice.

KEYWORDS *financial well-being; rural female entrepreneurship; financial literacy; structural inequalities; lifelong learning*

1. Un nou horitzó rural escrit en femení

En les últimes dècades, el medi rural ha estat retratat amb freqüència com un espai en declivi: despoblació, envelliment o falta de serveis. No obstant això, des d'aquest mateix territori estan emergint veus, moltes d'elles femenines, i projectes que desafien aquesta narrativa. En aquest sentit, a Espanya, l'emprenedoria liderada per dones en zones rurals ha anat guanyant visibilitat i protagonisme, no sols com a mecanisme de generació d'ocupació, sinó com una manera de resistir, de transformar i de quedar-se.

Segons mostra l'informe GEM España (2024), existeix una tendència a l'alça en la participació de dones en activitats emprenedores en el medi rural dins d'Espanya entre 2019 i 2023, destacant una recuperació i creixement postpandèmia. Segons aquest informe, les dones d'entre 18 i 64 anys representen gairebé el 4 % de les iniciatives emprenedores en fase inicial (menys de 3,5 anys de vida) en l'entorn rural (municipis de menys de 5.000 habitants). No obstant això, aquesta dada amaga realitats desiguals. Així, aquestes emprenedores no sols han d'enfrontar-se als reptes comuns de l'emprenedoria, sinó també a obstacles estructurals associats al seu gènere i al seu context territorial: menor accés a finançament, major càrrega de cures, escassa formació financera i digital i models de negoci majorment centrats en la subsistència.

L'article adopta una perspectiva qualitativa i multidimensional, basada en la combinació de recerca acadèmica, experiències de camp i literatura especialitzada. L'anàlisi es nodreix de dades d'estudis recents, testimoniatges directes i bones pràctiques institucionals. És fonamental destacar que, donat el seu caràcter de revisió i recerca basada en el projecte FIDER_Rural, l'estudi no inclou entrevistes primàries realitzades pels autors. En el seu lloc, utilitza testimoniatges i cites de dones emprenedores extrets de fonts secundàries públiques i verificables (com ara informes, blogs, articles de premsa i projectes institucionals). Per aquesta raó, totes les declaracions incloses al llarg del text estan referenciades entre parèntesis, indicant la font original i la data de publicació. Això garanteix el rigor acadèmic i l'observança del codi ètic en respectar la procedència pública de les declaracions i l'atribució original. Els noms de les emprenedores citades al llarg de l'article provenen de fonts periodístiques o de projectes on la seva identitat és visible per tal d'afavorir la visibilització de les seves iniciatives, i, per tant, els testimoniatges no han estat anonimitzats.

Inspirat en el projecte FIDER_Rural impulsat des de la Xarxa UOC Rural de la Universitat Oberta de Catalunya (2025), l'article proposa una mirada a l'emprenedoria femenina en el món rural, posant el focus en un aspecte clau i sovint invisibilitzat: el benestar financer. La nostra tesi central és que el benestar financer de les emprenedores rurals no pot entendre's només des de les xifres d'ingressos o beneficis. Lluny de reduir-se a l'ingrés econòmic, aquest benestar s'entén com la capacitat de decidir amb autonomia, de projectar el futur del negoci i de la llar, i de viure sense por a la inestabilitat constant. Reconeixem que emprendre en el món rural implica superar resistències culturals, barreres formatives, desigualtats estructurals i, alhora, reconèixer enormes potencialitats per a transformar els territoris i als qui els habiten.

Aquest projecte s'enfoca en l'acció i l'articulació: un dels seus objectius principals és vincular universitats, entitats locals i xarxes d'emprenedores en un ecosistema que fomenti la formació contínua i la sostenibilitat. Aquesta perspectiva sistèmica reforça la idea que l'impuls de plataformes regionals en les quals s'articulin formació, assessorament, innovació i visibilització pot tenir un efecte multiplicador.

Al llarg de l'article s'exploraran diferents dimensions de l'emprenedoria femenina en contextos rurals, a partir d'un enfocament centrat en visibilitzar, comprendre i fer costat a les dones que estan reinventant el futur des del món rural. Finalment, l'estudi conclou amb una sèrie de propostes orientades a enfortir l'autonomia econòmica i el benestar financer d'aquestes emprenedores, suggerint la integració de programes amb enfocament de gènere i ruralitat, el

foment de competències digitals aplicades a la gestió financer, i la inclusió d'indicadors de benestar financer en les polítiques de suport.

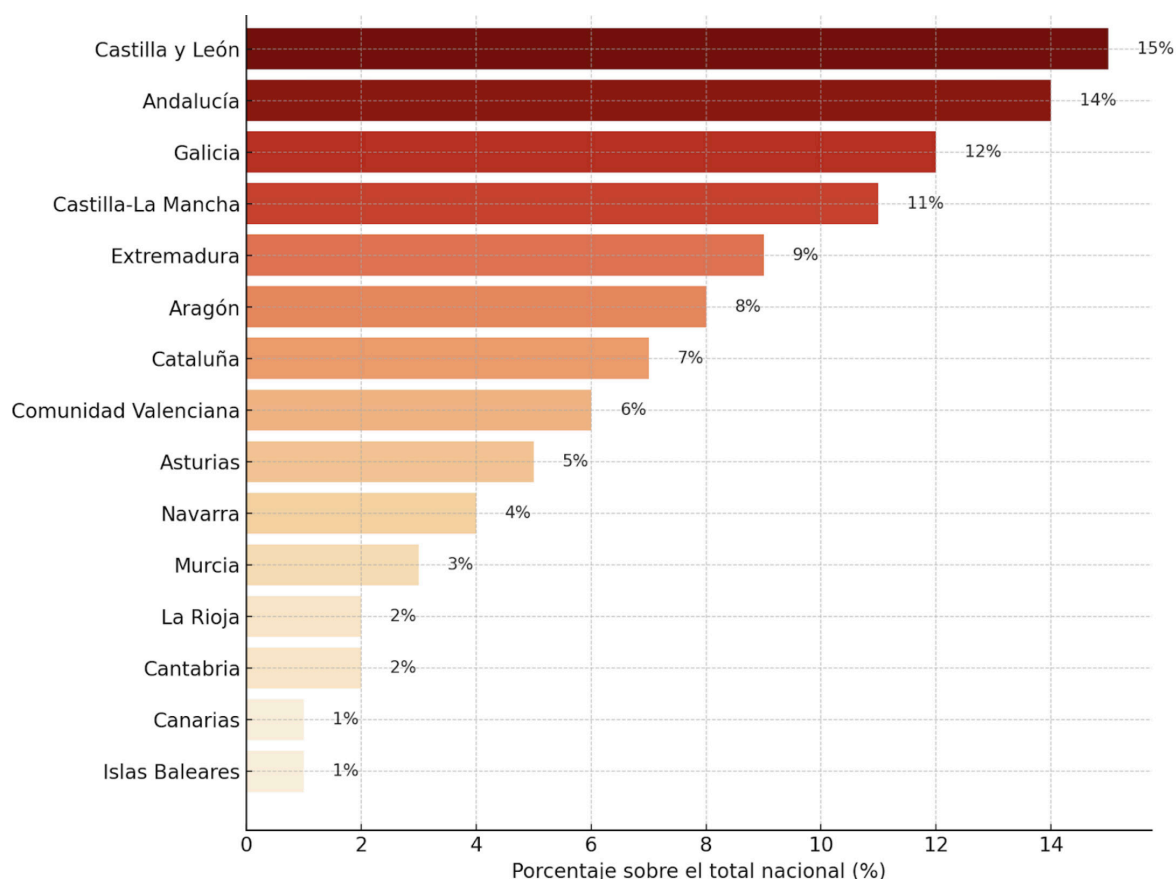
2. Experiències de dones que emprenen des del món rural

Fora de les capitals i les ciutats, en pobles i zones més disperses, creix un nou tipus de teixit empresarial silenciós, persistent i transformador: el de les dones que emprenen des del rural. Les seves històries no apareixen en els titulars de premsa, però sí en els canvis quotidians de les seves comunitats, on l'emprenedoria es converteix no sols en una via de manteniment, sinó en un motor de creació d'oportunitats per a uns altres, i en una forma de vida amb sentit.

Mentre que l'informe GEM Espanya (2024) situa en un 4 % la taxa d'emprenedoria femenina en fase inicial en zones rurals, l'informe *Emprenedoria verda de les dones i emprenedoria de les dones en l'àmbit rural* del Ministeri per a la Transició Ecològica i el Repte Demogràfic (MITECO, 2023), permet territorialitzar aquesta tendència i mostrar diferències significatives entre comunitats autònomes. Aquesta dualitat de dades revela que el fenomen no és homogeni i que els factors territorials juguen un paper determinant en la configuració de l'emprenedoria femenina rural a Espanya.

El mapa de calor de la figura 1 revela que les comunitats autònomes amb major superfície rural i tradició agrícola, com ara Castella i Lleó, Andalusia i Galícia, presenten una major concentració d'emprenedoria femenina en el medi rural. Aquestes regions destaquen per iniciatives en sectors com ara l'agroalimentació, el turisme rural o l'artesania, en els quals les dones han trobat espais de participació econòmica i visibilitat social. Aquesta concentració pot vincular-se a una major disponibilitat de recursos (terra, xarxes comunitàries i infraestructures locals) i a una major institucionalització del suport a l'emprenedoria rural. D'altra banda, en comunitats amb menor extensió rural o més urbanitzades, com ara Balears i Canàries, la competència per l'accés a recursos productius més limitats, juntament amb la persistència d'estructures agràries masculinitzades o l'orientació econòmica vers el turisme convencional, tendeixen a reforçar les barreres estructurals que dificulten l'accés de les dones a l'emprenedoria rural.

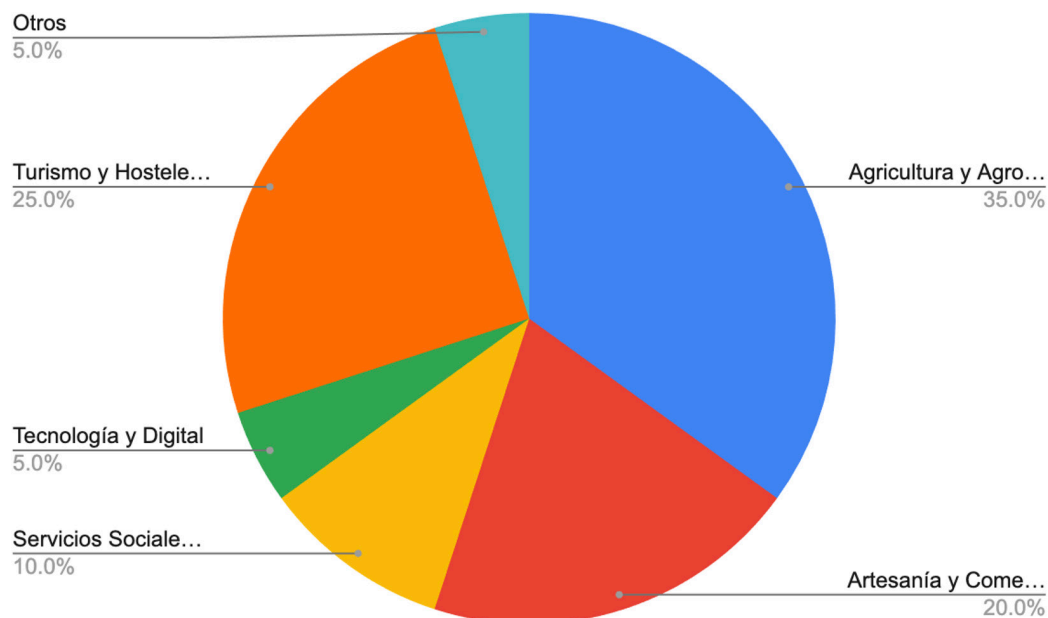
Figura 1. Distribució territorial de l'emprenedoria femenina rural a Espanya per comunitat autònoma

Font: informe MITECO, 2023

A més, segons mostra l'informe de GEM Espanya (2024), la majoria de les empenedories femenines en l'entorn rural es concentren en sectors primaris, encara que comença a aparèixer una presència emergent en àrees tecnològiques (figura 2).

Figura 2. Distribució d'empenedories femenines per sector en zones rurals

Font: informe GEM España, 2024

Lluny de la imatge tradicional de «la dona del camp» que es podria derivar de les dades de l'informe MITECO (2023) i de GEM Espanya (2024), aquestes empenedores rurals encarnen una nova generació de lideratges que conjuguen innovació, sostenibilitat i resiliència. La Nazaret Mateos, fundadora d'EntreSetas a Paredes de Nava de la província de Palència (1.911 habitants), guardonada amb el premi a la Millor Agricultora Ecològica d'Europa el 2022, afirma: «No volia marxar del poble. Si volia quedar-me, havia de crear el meu propi treball» (FADEMUR Galícia – Emprenedoria). El seu model de cultiu sostenible de bolets no sols genera ocupació local, sinó que s'integra en projectes de reforestació en zones afectades per incendis.

La digitalització també ha obert camins inesperats. Des de Castañares de Rioja (404 habitants), la Mari Cruz Torres ha construït La Despensa de Jabón, una signatura de cosmètica natural amb venda internacional. Ella explica amb orgull: «Vaig començar a la cuina de casa, venent en fires. Avui, tinc una botiga en línia i els meus productes estan en diversos països» (Cadena SER, 14 d'octubre de 2024).

La Silvia i la Miriam Herrera, des de Peñafiel, província de Valladolid (5.085 habitants), van apostar per l'enoturisme amb Mérida Wines, un projecte que combina celler, allotjament i restauració. Van iniciar el negoci poc abans de la pandèmia i, lluny de rendir-se, van adaptar el seu model al nou context amb creativitat i arrelament. En l'entrevista publicada en el blog de la Cadena SER (19 de novembre de 2024), relaten la seva història i comenten que «teníem clar que volíem aportar una cosa pròpia».

Aquestes històries no són casos aïllats. Iniciatives com ara el programa Emprenedoria sostenible de FADEMUR Galícia han acompanyat desenes de dones que lideren negocis en l'àmbit agroalimentari, ecològic, turístic o artesanal (Campo Galego, 1 d'agost de 2024). Una participant del programa a Silleda, província de Pontevedra, a Galícia (8.870 habitants), va comentar: «Si no hi ha oportunitats, les crearem. Però necessitem eines, no sols reconeixement».

En conjunt, les experiències i dades presentades configuren l'empenedoria femenina rural com una decisió estratègica i vital, més enllà de la mera activitat econòmica.

Darrere de cadascuna d'aquestes dones hi ha una història de superació, però també una decisió estratègica fonamental: emprendre per a quedar-se. El motor principal d'aquestes iniciatives no és només la maximització del benefici, sinó la cerca de l'autonomia per a decidir, l'arrelament en el territori com a forma de resistència a la despoblació i la

generació d'un manteniment amb sentit que beneficï les seves comunitats. Aquestes motivacions defineixen models de negoci que prioritzen la viabilitat i l'estabilitat per sobre del creixement accelerat, un factor que condiciona directament la seva aproximació al benestar financer.

En aquest camí, les decisions econòmiques, des de com finançar una inversió fins a com gestionar recursos de la llar, són tan rellevants com la passió pel projecte. Comprendre la seva realitat implica escoltar la seva veu, reconèixer les seves necessitats i, de manera crítica, adaptar les polítiques de suport al context rural i de gènere en el qual actuen. Això és fonamental per a transitar de l'autoocupació precària a l'emprenedoria sostenible, enfortint el benestar financer entès com la capacitat de viure amb dignitat i control sobre el seu futur.

3. Les barreres invisibles

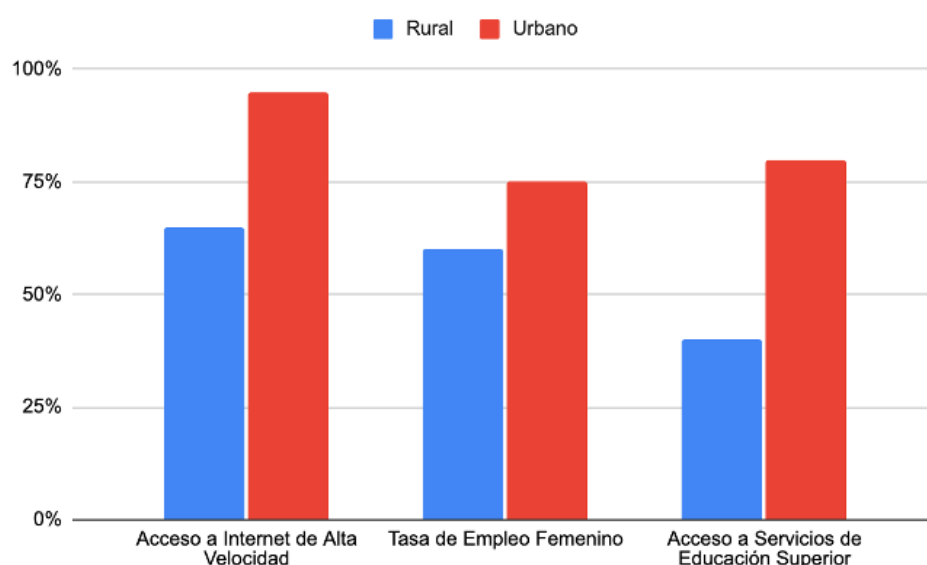
Emprendre en el món rural sent dona no és només qüestió de tenir una bona idea. Implica desafiar un entramat d'obstacles visibles i, sobretot, invisibles que limiten el desenvolupament de molts projectes abans fins i tot de néixer. Aquestes barreres estructurals no responen únicament a la falta de recursos financers, sinó que s'entrecreuen amb factors culturals, educatius, digitals i socials.

Un dels principals desafiaments és l'accés desigual al finançament. Tal com exposen Singla i Singla (2021), les emprenedores rurals s'enfronten a un triple desavantatge: informalitat en la gestió, escàs historial creditici i, en molts casos, desconeixement de les condicions i alternatives financeres disponibles. Això comporta una dependència de fonts informals de capital com ara la família, estalvis o certs microcrèdits de baix volum no institucionalitzats, que limita la capacitat de consolidar una operació econòmicament viable que permeti sostenir el projecte i invertir estratègicament.

La bretxa digital és una altra gran barrera. Malgrat els avanços en connectivitat, moltes zones rurals encara tenen dificultats d'accés a internet estable o de formació tecnològica. Com destacava la Mari Cruz Torres, fundadora de La Despensa de Jabón, «fins que no vaig tenir connexió estable, no podia vendre més enllà de les fires» (Cadena SER, 14 d'octubre de 2024). La digitalització no és només una eina de creixement; és una condició per a sostenir els seus projectes empresarials.

La figura 3 compara indicadors clau del desenvolupament sostenible entre zones rurals i urbanes a Espanya el 2023. S'observa que les zones rurals presenten desafiaments significatius en infraestructura digital, ocupació femenina i accés a l'educació superior, la qual cosa impacta en el desenvolupament sostenible.

Figura 3. Indicadors de desenvolupament sostenible en zones rurals el 2023

Font: Institut Nacional d'Estadística (INE)

Les normes socials i els estereotips de gènere continuen operant en segon pla, però amb gran força. Com assenyala Carter (2011), moltes dones emprenedores no són reconegudes com a tals en el seu entorn: els seus negocis són percebuts com a extensions del treball domèstic o com a «ajuda a la llar». Aquesta percepció resta valor simbòlic al seu treball, limita el seu accés a xarxes professionals i alimenta l'autoexigència i la invisibilització.

A més, la càrrega de cures continua recaient de manera desproporcionada sobre les dones rurals. En absència de serveis públics suficients, moltes compatibilitzen l'emprenedoria amb la cura de fills, persones majors o la gestió de la llar. Com a conseqüència, els negocis solen dissenyar-se en funció del «temps disponible» i no del seu potencial de mercat. Aquesta restricció invisible condiciona el model de negoci des de l'origen.

Finalment, la falta de xarxes de suport i formació adaptada a la realitat rural dificulta l'accés a oportunitats d'aprenentatge. Segons Bhuiyan i Ilevs (2019), les dones emprenedores solen tenir menys accés a mentoria, formació estratègica o recursos per a innovar. Això s'agreuja si els programes existents no s'adapten al territori, al temps disponible o al nivell formatiu de base. Una emprenedora gallega participant del programa en Silleda assenyalava en l'entrada del blog de *Campo Galego* (agost de 2024): «T'apuntes a un curs de finances, però després no entens res o et demanen que vagis a 100 km de casa teva. Així no és fàcil».

En conjunt, aquestes barreres configuren un sistema en el qual les decisions estratègiques estan fortament condicionades pel context. Superar-les no depèn només de l'esforç individual de les dones, sinó de polítiques públiques sensibles al territori, programes d'acompanyament efectius i un canvi cultural que reconegui el valor de l'emprenedoria femenina com un eix central per al desenvolupament rural.

4. Benestar financer i autonomia, una visió ampliada de l'emprenedoria rural

L'emprenedoria femenina en l'entorn rural és, abans de res, una aposta vital per l'autonomia i la permanència en el territori. Per aquesta raó, entendre què significa el benestar financer en aquest context va més enllà de la mera generació d'ingressos o la rendibilitat comptable. Lluny de reduir-se a l'ingrés econòmic, aquest benestar es defineix com la capacitat de decidir amb autonomia, de projectar el futur del negoci i de la llar i de viure sense por a la inestabilitat constant.

Aquesta visió ampliada del benestar financer es basa en elements qualitius que les dones emprenedores prioritzen, com ara l'estabilitat, l'arrelament, la conciliació i la independència. Com assenyalen Carter (2011) i Gonçalves *et al.* (2021), les recompenses de l'emprenedoria en contextos rurals sovint es mesuren en termes de control sobre el temps, equilibri familiar i seguretat futura, i no únicament en el benefici net. Aquest benestar subjectiu i relacional es considera una «riquesa» que permet donar continuïtat a formes de vida amb sentit.

La consecució d'aquest benestar no econòmic està intrínsecament lligada a la capacitat de gestionar eficaçment el negoci. No obstant això, nombrosos estudis, com el de Singla i Singla (2021), confirmen que el nivell d'alfabetització financera entre aquestes emprenedores continua sent baix, la qual cosa afecta la viabilitat i el rendiment dels negocis. La situació s'agreuja per l'entrellaçament entre l'àmbit personal i professional, ja que moltes dones rurals no separen les finances de la llar i del negoci, afectant el seu benestar i la sostenibilitat del projecte (Bhuiyan i Ilevs, 2019; Carter, 2011).

Per tant, l'educació financera en aquest context ha d'enfocar-se en la presa de decisions estratègiques: quan endeutar-se, com fixar preus, com avaluar una inversió o quan diversificar per a transitar de l'autoocupació precària a l'emprenedoria sostenible.

A més de les eines tècniques, la formació estratègica ha d'anar acompanyada d'un ecosistema de suport. Les dones rurals sovint manquen d'espais per a compartir experiències i accedir a mentoria. En aquest sentit, les xarxes locals i sectorials es converteixen en un recurs potent per a l'aprenentatge mutu i l'empoderament, sent el capital social tan determinant com l'accés al crèdit (Singla i Singla, 2021). S'ha evidenciat que una major educació financera no sols ofereix eines, sinó també la confiança i autonomia per a actuar, transformant la por o la dependència en seguretat en el projecte.

En definitiva, donada la prioritat de l'estabilitat i l'autonomia, qualsevol política pública o programa de suport que busqui impulsar l'emprenedoria femenina en el món rural ha d'integrar aquesta perspectiva de benestar financer com a autonomia per a decidir i viure amb dignitat.

Aquesta visió exigeix incorporar enfocaments més amplis i qualitius en l'avaluació de l'emprenedoria femenina. Segons l'informe de Consumer Financial Protection Bureau (CFPB) (2015), eines com ara l'«índex de benestar financer» podrien ajudar a capturar aquestes dimensions més invisibles però essencials. Segons el Banc de Desenvolupament

d'Amèrica Llatina i el Carib (28 d'agost de 2020), aquest s'utilitza a Colòmbia per a mesurar el benestar financer, basat en dades d'enquestes i models d'anàlisi. Els seus resultats han demostrat una millora en els nivells de benestar financer fins i tot després de la crisi de la pandèmia de la COVID-19. A Espanya, el Centre d'Estudis Financers (CFPB) defineix el benestar financer i proposa una guia per a mesurar-lo, tot i que no especifica un índex específic.

Reconèixer i mesurar aquests valors és clau per a evitar que els programes continuïn mesurant l'èxit només en funció d'ingressos bruts o escalabilitat, una visió reduïda que no s'ajusta als models de negoci intencionadament petits i sostenibles que elles trien.

5. Què es necessita per a continuar avançant

Si alguna cosa han demostrat les dones que emprenen en l'entorn rural és la seva capacitat per a innovar, resistir i transformar el seu context. Però també han deixat clar que no poden –ni deuen– fer-ho soles.

L'alfabetització financera continua sent una assignatura pendent. Com assenyalaven Bhuiyan i Ilevs (2019), no n'hi ha prou amb ensenyar conceptes generals d'economia o comptabilitat. Les dones rurals necessiten formació contextualitzada: com gestionar un microcrèdit, interpretar un contracte bancari, decidir si convé constituir-se com a autònoma o cooperativa, o com fixar preus tenint en compte el seu entorn de mercat. Tal com deia una participant del programa Emprenedoria sostenible de FADEMUR Galícia: «No vull fer-me experta en Excel. Vull saber si estic guanyant o perdent diners i com puc organitzar-me millor». La formació hauria de considerar les condicions de vida de les emprenedores: horaris flexibles, continguts accessibles, metodologia pràctica, llenguatge clar i modalitats mixtes (presencial i *online*). Aquest enfocament inclusiu és clau per a no deixar fora els qui més el necessiten.

Per a aconseguir l'impacte desitjat, és crucial impulsar plataformes regionals en les quals s'articulin de manera coordinada la formació, l'assessorament, la innovació i la visibilització. Aquest tipus d'ecosistemes, que vinculen entitats locals, xarxes d'emprenedores i l'àmbit acadèmic, demostren tenir un efecte multiplicador en el foment de la formació contínua i la sostenibilitat.

Un altre eix fonamental és l'acompanyament. Programes de mentoria intergeneracional o entre parells, com els impulsats per FADEMUR o FEMUR, han demostrat ser eficaços per a reduir l'aïllament i augmentar la confiança en la presa de decisions. També permeten visibilitzar referents femenins pròxims, la qual cosa incideix directament en la motivació i la continuïtat dels projectes.

Un altre element clau són les polítiques públiques, que tenen un paper estratègic. No es tracta només d'oferir subvencions, sinó de dissenyar programes que integrin l'enfocament territorial i de gènere: fomentar l'accés a finançament, digitalització, serveis de conciliació i simplificació administrativa per a emprenedores en pobles i llogarets. Les iniciatives han d'anar acompanyades d'una avaluació de l'impacte amb perspectiva inclusiva, per a corregir desigualtats estructurals.

També és important aprendre d'altres contextos rurals i bones pràctiques que poden oferir-nos models inspiradors. En països com l'Índia, Malàisia o Sud-àfrica, s'han implementat programes de microfinances integrats amb alfabetització digital, mentoria i cooperativisme femení, amb resultats positius en el benestar financer de les dones rurals (Bhuiyan i Ilevs, 2019). Adaptar aquestes experiències al context espanyol pot obrir noves rutes d'intervenció.

Avançar vers una emprenedoria femenina rural sostenible necessita més que reconeixement simbòlic; requereix no sols abordar els deutes pendents en formació, accés a recursos i reconeixement institucional, sinó també valorar el coneixement situat d'aquestes dones i cocrear amb elles els camins possibles vers un futur amb més autonomia, dignitat i oportunitats.

6. Una mirada al futur

Al llarg d'aquest recorregut, hem analitzat com l'emprenedoria femenina rural es configura en la intersecció de les desigualtats estructurals i les potencialitats de transformació territorial. L'evidència presentada a través dels cinc eixos clau ha demostrat que el benestar d'aquestes emprenedores és un concepte multidimensional, que es veu afectat per les barreres formatives i les resistències culturals.

Els testimoniatges recollits mostren que moltes dones identifiquen el seu benestar no pas amb maximitzar beneficis, sinó amb mantenir l'equilibri entre el seu negoci, la seva vida personal i el seu arrelament al territori. Aquesta visió, pròxima a les propostes del CFPB (2015), posa en el centre el control quotidià, la capacitat de reacció davant imprevistos, la planificació amb sentit i la llibertat de triar.

Una de les principals conclusions de l'estudi és que la formació financera orientada al benestar financer i a la presa de decisions autònomes és clau. Les emprenedores rurals no demanden només eines tècniques com saber calcular marges o gestionar impostos, sinó competències que els permetin prendre decisions estratègiques amb confiança, negociar amb entitats financeres i planificar a llarg termini sense renunciar als seus valors i estil de vida.

Concretament, Gonçalves *et al.* (2021) sostenen que el desenvolupament de competències en finances digitals pot contribuir significativament al benestar financer, en millorar la inclusió i la capacitat de presa de decisions informades. Aquesta millora, no obstant això, depèn del fet que aquestes competències s'acompanyin de formació adaptada als contextos rurals i de polítiques que abordin les bretxes de connectivitat i edat. En coherència amb aquest plantejament, el projecte FIDER_Rural pretén entendre les necessitats i condicions de les emprenedores rurals per a donar-los eines que enforteixin la seva autonomia i benestar financer. És per això que es proposa una sèrie de recomanacions orientades a enfortir l'emprenedoria femenina en zones rurals des d'una perspectiva de benestar financer i equitat de gènere. En primer lloc, se suggereix la integració de programes de benestar financer amb un enfocament específic en gènere i ruralitat dins les polítiques de desenvolupament territorial. Així mateix, es considera clau impulsar el desenvolupament de competències digitals aplicades a la gestió financera, enteses com a eines fonamentals per a promoure l'autonomia econòmica de les emprenedores. De la mateixa manera, es planteja la necessitat d'incloure indicadors de benestar financer en els programes dirigits a l'emprenedoria femenina rural, a fi de monitorar de forma més precisa la seva sostenibilitat i abast. Finalment, es destaca la importància de fomentar xarxes de suport entre dones emprenedores de l'àmbit rural, que els permetin compartir coneixements, experiències i estratègies relacionades amb el seu benestar financer.

Les emprenedores del medi rural no sols creen ocupació: sostenen vida, sabers, xarxes i cultura. És per això que acompanyar-les en aquest camí és una inversió de futur i de desenvolupament territorial.

Referències bibliogràfiques

- BHUIYAN, Muhammad Faress; ILEVS, Artjoms (2019). «Micro-entrepreneurship and subjective well-being: Evidence from rural Bangladesh. *Journal of Business Venturing*». *Journal of Business Venturing*, vol. 34, núm. 4, pàg. 625-645. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2018.09.005>
- CADENA SER (2024, 14 d'octubre). «FADEMUR: 20 años volcada en la visibilización y profesionalización de las mujeres rurales». *Cadena SER* [en línia]. Disponible a: <https://cadenaser.com/rioja/2024/10/14/fademur-20-anos-volcada-en-la-visibilizacion-y-profesionalizacion-de-las-mujeres-rurales-radio-rioja/>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].
- CADENA SER (2024, 19 de novembre). «Mélida Wines: un ejemplo de emprendimiento liderado por mujeres». *Cadena SER* [en línia]. Disponible a: <https://cadenaser.com/castillayleon/2024/11/19/melida-wines-un-ejemplo-de-emprendimiento-liderado-por-mujeres-radio-penafiel/>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].
- CAMPO GALEGO (2024, 1 d'agost). «El proyecto Emprendimiento SosteNible: un escaparate de iniciativas en el rural emprendidas por mujeres». *Campo Galego* [en línia]. Disponible a: <https://www.campogalego.es/el-proyecto-emprendimiento-sostenible-compartiendo-experiencias-un-escaparate-de-iniciativas-en-el-rural-emprendidas-por-mujeres/>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].
- CARTER, Sara (2011). «The rewards of entrepreneurship: Exploring the incomes, wealth, and economic well-being of entrepreneurial households». *Entrepreneurship Theory and Practice*, vol. 35, núm. 1, pàg. 39-56. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2010.00422.x>
- CONSUMER FINANCIAL PROTECTION BUREAU (CFPB) (2015). «Financial well-being: The goal of financial education». *Consumer Financial Protection Bureau* [en línia]. Disponible a: <https://www.consumerfinance.gov/data-research/research-reports/financial-well-being/>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].

- FADEMUR (s.d.). «Federación de Asociaciones de Mujeres Rurales». *FADEMUR* [en línia]. Disponible a: <https://fademur.es>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].
- FIDER_Rural (2025, 14 de març). «Empoderamiento y formación financiera y digital para mujeres emprendedoras rurales: un vínculo entre conocimiento y territorio». *UOC* [en línia]. Disponible a: <https://uocrural.research.uoc.edu/es/portfolio/fider-rural-es/>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].
- GEM España (2024). «Informe GEM España 2023-2024». *GEM, Observatorio del Emprendimiento de España* [en línia]. Disponible a: <https://www.gem-spain.com>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].
- GONÇALVES, Virginia Nicolau; PONCHIO, Mateus Canniatti; BASÍLIO, Roberta Gabriela (2021). «Women's financial well-being: A systematic literature review and directions for future research». *International Journal of Consumer Studies*, vol. 45, núm. 6, pàg. 1275-1294. DOI: <https://doi.org/10.1111/ijcs.12673>
- INE (s.d.). «Indicadores de la Agenda 2030 para el desarrollo sostenible». *INE* [en línia]. Disponible a: <https://www.ine.es/dyngs/ODS/es/index.htm>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].
- MEJÍA, Diana (2020, 28 d'agost). «¿Cómo se puede medir el bienestar financiero en América Latina?». *Banco de desarrollo de América Latina y el Caribe* [en línia]. Disponible a: <https://www.caf.com/es/blog/como-se-puede-medir-el-bienestar-financiero-en-america-latina/>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].
- MINISTERIO PARA LA TRANSICIÓN ECOLÓGICA Y EL RETO DEMOGRÁFICO (2023, marzo). «Emprendimiento verde de las mujeres y emprendimiento de las mujeres en el ámbito rural». *Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico* [en línia]. Disponible a: <https://www.miteco.gob.es/es/ministerio/planes-estrategias/igualdad-de-genero/emprendimiento-mujeres-verde-rural-2023.html>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].
- OMUNUR (2023, 17 de marzo). «Historia de mujeres rurales emprendedoras». *Omunur* [en línia]. Disponible a: <https://omunur.com/historia-mujeres-rurales-emprendedoras/>. [Data de consulta: 3 de juny de 2025].
- SINGLA, Anshika; SINGLA, Anju (2021). «Financial literacy of entrepreneurs: A systematic review». *Managerial Finance*, vol. 48, núm. 9-10, pàg. 1352-1371. DOI: <https://doi.org/10.1108/MF-06-2021-0260>

Citació recomanada: RODRÍGUEZ-DONAIRE, Silvia; LAMOLLA, Laura; SISMANIDOU, Athina; SUAÚ-SÁNCHEZ, Pere. «Emprendre amb sentit: benestar financer i desafiaments estructurals de l'emprenedoria femenina rural». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2025, núm. 25. ISSN 2339-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n25.2506>

Silvia Rodríguez-Donaire

srodriguezdon@uoc.edu

Estudis d'Economia i Empresa de la Universitat Oberta de Catalunya i investigadora responsable del projecte FIDER_Rural

És professora lectora als Estudis d'Economia i Empresa de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC) i membre del grup de recerca SUMAT (Sustainability, Management and Transport). La seva activitat docent i de recerca se centra en la innovació i la sostenibilitat empresarial, amb especial èmfasi en els sectors aeronàutic i financer digital. Ha dirigit nombrosos treballs finals de grau i de màster, participa activament en projectes competitius de recerca i és revisora en revistes internacionals en els àmbits de la gestió, la innovació i la sostenibilitat.

Laura Lamolla Kristiansen

llamollak@uoc.edu

Estudis d'Economia i Empresa de la Universitat Oberta de Catalunya

És doctora en Ciències Polítiques i de l'Administració per la Universitat Autònoma de Barcelona. Màster en International Management per la Community of European Management Schools. Llicenciada i MBA per ESADE Business School. És professora agregada dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC. Els seus interessos se centren principalment en les qüestions de gènere en les empreses i en el temps de treball.

Athina Sismanidou

asismanidou@uoc.edu

Estudis d'Economia i Empresa de la Universitat Oberta de Catalunya

És doctora en Administració i Direcció d'Empreses, ha publicat investigacions destacades en l'àmbit de l'aviació sostenible i forma part del grup de recerca SUMAT (Sustainability, Management and Transport). És professora lectora als Estudis d'Economia i Empresa de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), especialitzada en finances corporatives, sostenibilitat i transport.

Pere Suau-Sánchez

psuau@uoc.edu

Estudis d'Economia i Empresa i Centre de Recerca en Transformació Digital i Governança de la Universitat Oberta de Catalunya

És catedràtic als Estudis d'Economia i Empresa i al Centre de Recerca en Transformació Digital i Governança de la Universitat Oberta de Catalunya, on també coordina el grup de recerca SUMAT (Sustainability, Management and Transport). Pere Suau-Sánchez és membre del consell editorial de la revista *Nature Scientific Reports* i ha publicat més de 50 articles d'impacte.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

